1-15 Eylül 1984 Sayı: 9/ 150 Lira

YeniGündem

Türk-Yunan ilişkileri:
Devletler düşman, halklar değil...

Özal'ın KİT'lerden kurtulma yöntemi

"Ana muhalefet"de partileşme sancıları

Feminist "cadılar" susmuyor

Gençlere Forum
6. sayfada

Bir çocuk, bir çocuğu öldürdü!..

OSMAN BALCIGİL

Okmeydanı'nda bir gecekondu bölgesi Gürsel Mahallesi. Bahar Sokak bu mahallenin sokak demeye bin şahit isteyen sokaklarından biri. Şimdilerde, bu sokağın 12/2 numaralı evinde oturan iki çocuklu bir aile, çevrenin kendilerine yönelttiği kuşkulu, kötü, acıyan.... bakışlarına tahammül etme, onlara bir suçlarının olmadığını kanıtlama, hoş görünme çabasında.

Ardıç lar'ın üç çocukları vardı. Şimdi bunlardan biri, Orhan yok: Bayrampaşa Hapishanesi Sübyan Koğuşu'nda, *"ıslah"* olmak üzere, yeni *"marifetler"* öğreniyor.

Öyle ya, *Orhan iki yaşında bir çocuğun ırzına geçmeye çalıştıktan sonra öldürdü.*

Önce: Bunun hesabını vermeli!

Sonra: Kazanılmalı!

İki arada bir derede

— Öğretmenleri hep, *"zeki, çalışkan çocuk"* dediler.

— Fareden bile korkardı.

— Hep kendinden küçük çocukları dizer, askercilik oynardı. Şey, kendi akranları yoktu da.

Annesi- babası bunları söylüyor oğulları için. Korusunlar mı, korumasınlar mı bilemiyorlar. Zaman zaman, *"Eğer bu işi yaptıysa Allah onu çıkarmasın"* dedikleri bile oluyor, korka korka.

• • •

Kapıyı çalmaya ne hacet, zaten sırtına kadar açık. Sofada insanlar.

— Hakkı Bey, Münire Hanım buradalar mı?

Ayaklarındaki siyah, sivri burunlu ayakkabılarının arkasına basmış, siyah pantolonunun üzerinde düğmeleri neredeyse beline kadar açık beyaz bir gömlek giymiş, uzun boylu bir zat, gömlek cebindeki bir Samsun paketiyle arz-ı endam etmede kapıda.

— Ne var?

— Birkaç dakika görüşsek.

— Ne görüşecekmişsiniz ki benle?

— Çocuklar hakkında.

— Görüşecek bir şey mi var?

— Bir konuşsak, buyur etseniz. Bir bardak çayınızı içsek.

(Kendisinden bir şey istenmesinden hayli duygulanmış olsa gerek.)

— Ne demek, buyrun! Münire, bir çay koy hele!

Duvara dayanmış iki kişilik bir karyola, bir büfe, yerde bir hamur tahtası, 2 koltuk, bir kanepe. Duvarda takvimler, dereceler, aile fotoğrafları... Hepsi aynı odada. Ve her şeyin üzerinde örtüler, örtüler...

Yatağın üzerinde, koltuklarda, kanepede, yerde, ayakta... hasılı her yerde insanlar: Komşular, akrabalar, iş arkadaşları... Üzerinden henüz bir hafta geçtiğinden, el birliğiyle *"destek olma"* çabasındalar aileye.

— Hakkı Bey, ne işle meşgulsünüz?

— Hanım da, ben de hastanede çalışırız. Ben Şişli SSK, o Okmeydanı.

• • •

Ardıçlar İstanbul'a Tokat'tan 1973 yılında göçmüşler. Yanlarında bir de çocukları varmış: Orhan. Yeni bir hayat kurmakmış niyetleri. Kenti güzel bir yer diye düşlemişler hep. Köyden kurtulacaklarmış. Ama kente ilişkin de herhangi bir fikirleri yokmuş. Gelmişler. Geleli tam 11 yıl oluyor. Ömürlerinin 20/30 senesini köyde geçiren, sonradan büyük şehire göçen yoksul insanların başlarından neler geçtiyse geçmiş başlarından, üç aşağı- beş yukarı. Bütün göçenleri etkilediği gibi etkilemiş İstanbul'da geçen 11 yıl onları.

Şimdilerde Ardıçlar koca bir şehirde ne onun ne de geldikleri yerin gereklerine uygun olarak yaşayabiliyorlar. Yemeklerini yerde, hamur tahtasının üzerinde yiyorlar. Almanya'dan video getiren bir komşularında video kaset izliyorlar; Almanya'nın ne muhteşem bir memleket olduğunu dinliyorlar. Hakkı Ardıç bundan iki yıl önce 65 bin liraya kocaman bir teyp almış, kahroldukça

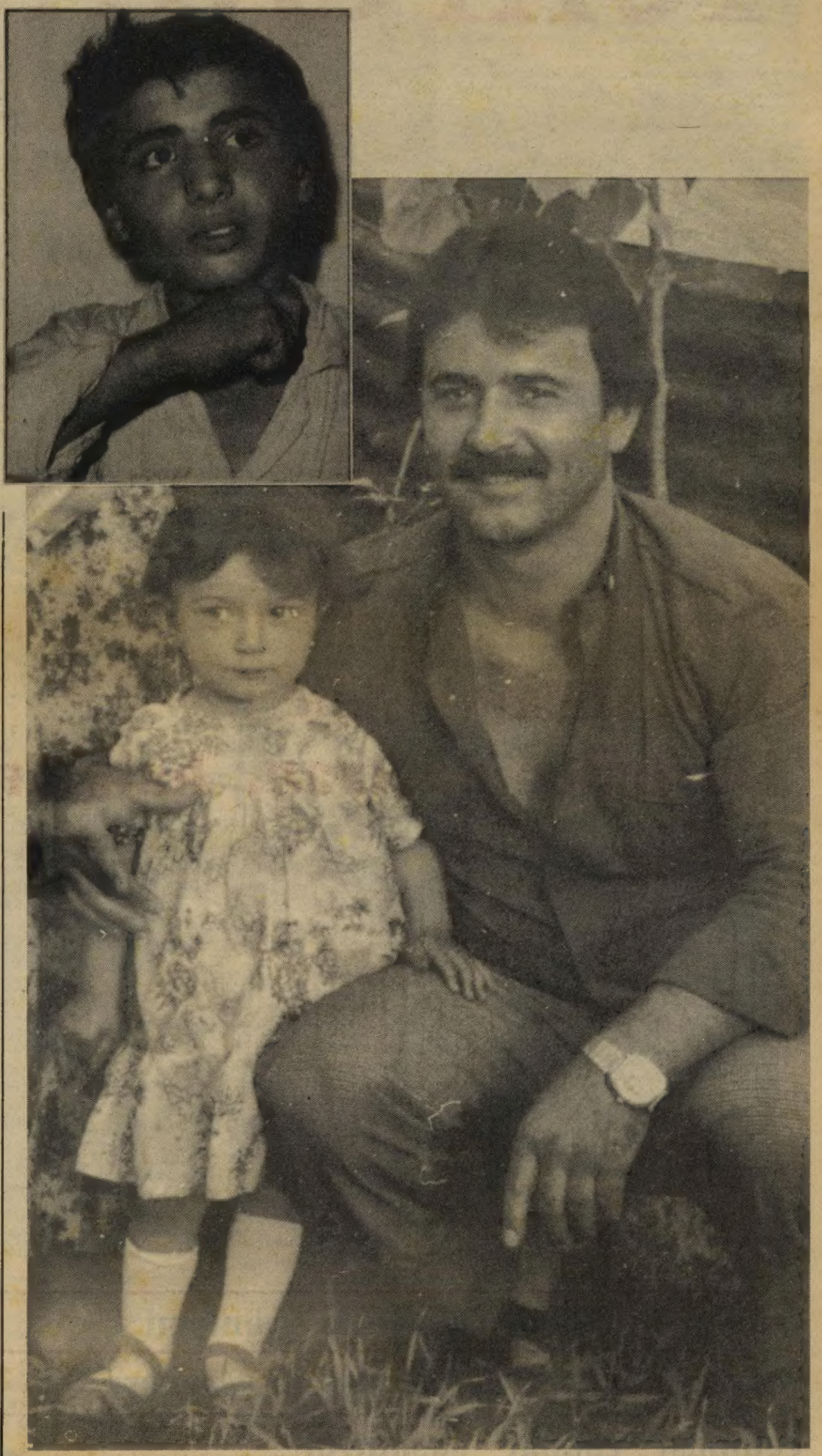

Küçük Nurgül babası Haşim Ulusoy'la. Ve Orhan Ardıç. (Yukarıda)

dinledikleri, dinledikçe kahroldukları kasetleri var...

— Muhabir bey, bak şimdi; bizim oğlan polisten çok korkardı. Yalan demiş de olabilir.

— He ya, çok yalan söylerdi. Bir kere benim saatim kaybolmuştu, dövünce, *"sattım"* dedi. Sonra saatim çantamdan çıktı. *"Neden yalan söylüyorsun oğlum"* deyince, *"Senden dayak mı yiyicem, sattım der kurtulurum"* dedi. Dayaktan çok korkar.

— Poliste bunu çok dövmüşler. Bizim teybi alıp kaçmıştı. Sonra Ankara'da yakalandı. Başka teypler de almış. Oto teypleri. Polis yakalamış. Gittim yanına, ceryan vermişler, parmaklarının arasına kurşun koymuş vurmuşlar. Parmaklarının arası patlamıştı. Onun için polisten çok korkar.

Anlaşılan, Orhan'ın ilk suçu değil bu. Poliste sabıkası var.

Şaşırmamak elden gelmiyor: 13 yaşında bir çocuk nasıl becerir bu kadar işi? Evden teybi çal, Ankara'ya kaç, sonra bütün Anadolu'yu dolaş ve oto teypleri çal. Bunları sat. Yakayı ele ver. İstanbul'a dön. Aradan bir yıl geçmeden (demek ki bu çalma işlerini 12 yaşında gerçekleştirmiş) bir de cinayet işle. Hem de elindeki bıçağı karşıdakine saplayarak değil, boğazını keserek.

Dahası var: Orhan, küçüğü öldürdükten sonra çatıya çıkarmış. Aradan üç gün geçmiş ceset bulunana değin. Bu üç gün zarfında, Orhan hiçbir şey olmamış gibi davranmış. Yatmış, kalkmış, yemiş, içmiş, kardeşlerine gözkulak olmuş, sokakta çocuklarla askercilik oynamış...

Dahası var: Koku bastırınca, Hakkı Ardıç her yeri aramış. Çatıya çıkamamış, oğlunu çıkartmış. Orhan elinde bir lambayla iki dakika kadar aramış, sonra haykırmış:

— Baba, burada kaybolan çocuğun cesedi var!

Dahası var: Polis geldiğinde kılı kıpırdamamış Orhan'ın. Ta ki, Ankara macerası öğrenilip, İkinci Şube'ye götürülünceye kadar. Daha önceki deneylerini de gözönün de bulundurmuş olsa gerek, sorulur sorulmaz itiraf etmiş:

— Evet, ben öldürdüm.

"Biz bu çocuğun toplumun başına belâ olacağını biliyorduk."

— Efendim, çocuk benim de öteki arkadaşlarımın da dikkatimizi çekmişti. Herkes şikayetçiydi. Bir gün çektim odaya *"gel bakayım"* dedim. *"Senin amacın ne oğlum"* dedim. *"Burası eşkiya yatağı değil"* dedim. *"Evet öğretmenim haklısın"* dedi. *"Sen olsan ne yapardın?"* dedim. *"Döverdim"* dedi. *"Sana kaç sopa vurayım?"* dedim. *"Sen bilirsin"* dedi. Şimdi, böyle akıllı bir çocuğa sopa vurulmaz ki. *"Çok ayıp"* dedim. *"Söz ver çok iyi bir insan olacağına"* dedim. Kısacası, biz bu çocuğun toplumun başına belâ olacağını biliyorduk.

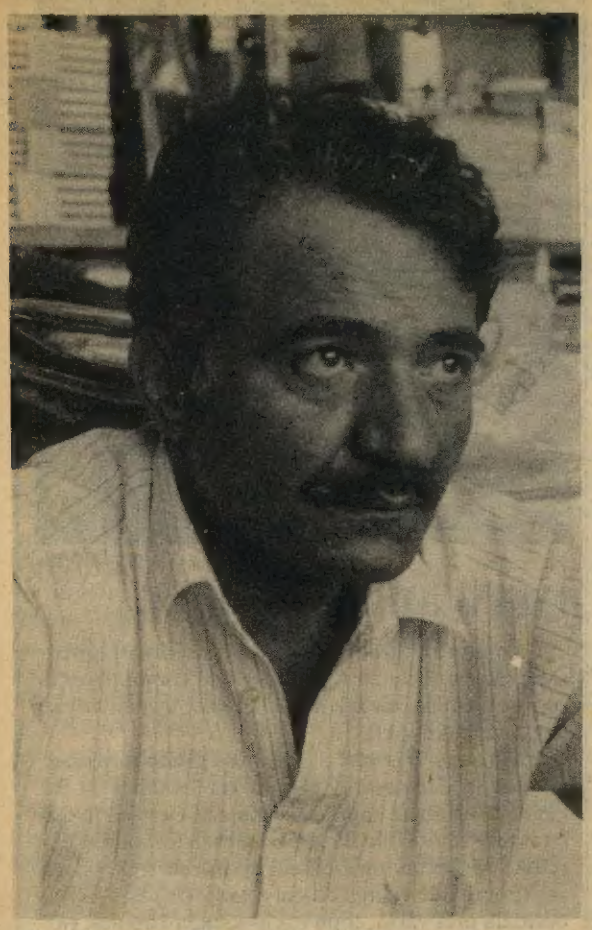

Abdullah Arsan: "Bir kurt gibiydi. Nasıl kurt kuzu sürüsüne dalar, öyle dalardı çocukların üstüne."

Yukarıdaki sözler Gürsel İlkokulu'nün müdür yardımcısı ve Orhan'ın resim öğretmeni İsmail Erfındık'ın. Öğretmenlerinden, arkadaşlarından, komşu ailelerden dinlediğimiz kadarıyla; kahramanımız, hırsızlığının yanı sıra *"herkese saldıran, dövüşen biri"* olarak tanınıyor çevresinde.

Çocuğun anne- babasını tanıyan, onlarla hemşehriliği olduğunu söyleyen Gürsel İlkokulu öğretmenlerinden Abdullah Arsan'a göre de Orhan; *"Bir kurt gibiydi. Onu nöbetçi öğretmen olduğum zamanlar izlerdim. Nasıl kurt kuzu sürüsüne dalar, öyle dalardı çocukların üzerine. Hepsini patır-patır yere düşürürdü. 'Gel bakayım' oğlum derdim. Çoğunlukla sözümü duymazlıktan gelir, duvardan atlar kaçar giderdi. Bütün öğretmenler onun 'kendini göstermek gibi bir sorunu olduğunu bilirlerdi."*

* * *

Gürsel İlkokulu'nun hademesi Hacer Güney'de Orhan'ı, haşarı, kavgacı,... olarak hatırlıyor.

— 13 yaşında olduğu söyleniyor.

— Kim diyor onu? Çocuk 16'sında vardı. Gelişatlıydı. Biz hiçbir kötülüğünü görmedik. Şurada oturan iki tane üvey kardeşi var, onlara çok iyi bakardı.

Demek Orhan'ın babasının bir de metresi var: Nasıl etkiledi bu durum çocuğu acaba?

Öteki evde

Küçük maktulün evi sessiz. Komşu kadınlar 17'sinden fazla göstermeyen Zihniye Ulusoy'un başındalar. Ona destek olduklarını düşünüyor olsalar gerek. Makineli tüfek tarakası gibiler:

— Cani yazın, cani!

— Sapıkmış gözü körolası!

Anne Zihniye şüphelenmemiş değil Orhan'ın yaptığından bu işi:

— Daha önceden de yapmıştı böyle işler. Ben kızı götürüp satmıştır diye düşündüm hep. Hiç konduramadım bunu. *"Hakkı ağabeye bir sorsak"* dedik birbirimize. Sonra, *"Bir de yoktur öyle bir şey kötü oluruz"* dedik.

* * *

Hacer Güney çocuğun 16'sında olduğu kanaatindeydi. Ölen çocuğun annesi Zihniye Ulusoy ve bazı komşular da aynı fikirdeler. Orhan'ın bir sene de sınıfta kaldığını biliyoruz. Çocuk, 12 yaşındaki öğrencilerle birlikte 5. sınıfta okuyordu. Yaşına göreyse en azından ortaokulu bitirmeliydi.

Yukarıdaki bilgileri Gürsel İlkokulu Müdür Yardımcısı *İsmail Erfındık* şöyle yorumluyor: *Bu sadece bizim değil, bütün öğretmenlerin bütün okulların sorunudur."* Ve ekliyor:

— Bu tür çocuklara zaman zaman raslanır. Hep kendileri haklıdırlar. Herkes onlara düşmandır. Toplum tarafından kabul görmemektedirler... Buna karşı bizim yapabileceğimiz bir şey yok. Ne yapılabilir ki? Her sınıfta 60 öğrenci var. Okulun mevcudu 1600. Öğrencilerle tek tek uğraşmak mümkün değil. Kaldı ki, biz kendi çocuklarımızla bile uzun uzadıya uğraşamıyoruz. Çocukların ruhsal dosyalarına genel olarak zaten bir şey yazılmaz. Sonuç olarak nedir? Karşınızdaki küçücük bir çocuktur Tam teşekkül etmiş değildir...

* * *

Başka çocukların da aynı koşullarda, başlarına aynı şeyler gelir miydi? Başka koşullarda yaşıyor olsaydı Orhan yine aynı şeyleri yapar mıydı? Ya da olayın sorumlusu koşullardan bağımsız olarak Orhan mıdır?.. Ve yüzlerce soru daha.

Birçok da yorum geliştirilebilir...

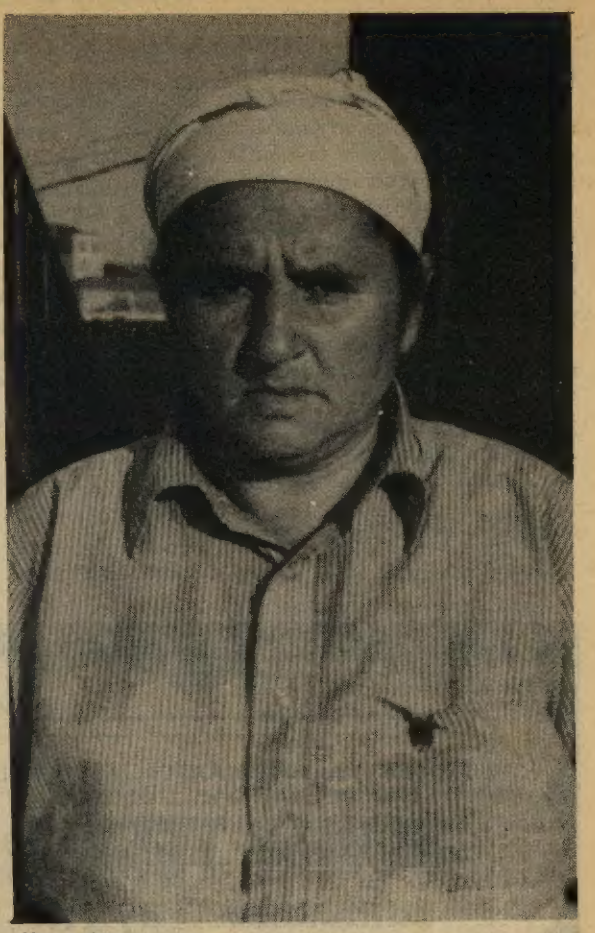

Hacer Güney: "Kim diyor 13 yaşında olduğunu. 16'sında vardı. Gelişatlıydı."

Ancak, hepsinin cevabını birarada verdi gazete manşetleri: "Küçük sapık linç ediliyordu!" Ve haberler okunsun diye yazıların en canalıcı yerlerinden çıkartılan spotlar eklendi manşetlere: "Tecavüze kalkıştığı 2 yaşındaki komşu kızını boğazladı!"

Acaba, 13 ya da 15 yahut 16 yaşındaki bir gecekondulu çocuğun, 2 yaşındaki bir kızı cinsel dürtülerine alet etmeye kalkışıp, sonra da "boğazlama"sını açıklayabiliyor mu bu manşetler, spotlar... ve onların altındaki onlarla uyum halinde "haberler"?... Sanmıyoruz. □

Demokrasinin normalizasyonu

NEJAT BAYRAMOĞLU

19 Ağustos Pazar günkü *Milliyet*'te *Metin Toker* "Not Defteri"ne şöyle başlıyordu: "Şu anda pek çok şey 12 Eylül'ün 'demokrasinin normalizasyonu' amacına erişmiş bulunduğunu gösteriyor." *Metin Toker* böyle diyordu ama, aynı tarihlerde farklı yayın organlarında yazan meslektaşları *Toker*'in görüşlerini pek paylaşmıyorlardı.

16 Ağustos tarihli *Tercüman*'daki başyazısında *Nazlı Ilıcak* "demokrasi açısından enteresan bulduğu" bir olayı aktarıyordu:

"Taksim'de bir sinemada *Zeki Alasya- Metin Akpınar*'ın *Köşekapmaca* adlı filmi oynuyor. Film eskiden çevrilmiş olacak ki, musluktan su gelince, *Alasya- Akpınar*, 'Yaşasın Demirel' diye bağırıyorlar, elektrik yanınca yine 'Yaşasın Demirel'i bastırıyorlar. Buraya kadar her şey normal. Ama tuhaf olanı, daha doğrusu işin ilgi çekici yanı, *Zeki Alasya* ve *Metin Akpınar*'ın 'Yaşasın Demirel' diye bağırması üzerine, sinemadaki halkın alkış tutması..."

Makale şu soruyla sürüyordu:

"Nedir demokrasi ve Türkiye demokrasinin neresindedir?"

Ilıcak'a göre "bir ileri bir geri gittiğimizden demokrasinin neresinde olduğumuz anlaşılamıyor"du. *Ilıcak*, daha sonra *Agah Oktay Güner*'in "Panislavizm ve Rus Milliyetçiliği" adlı tercümesinin önsözünden bir alıntı yaparak, ülkemizin coğrafî konumundan kaynaklanan tehlikeyle, "yanıbaşımızdaki laik olmayan ülkelerin düştüğü durum"a dikkati çekiyor ve yazısını "Düşünce hürriyetine getirilen bazı sınırlamalar, bu çerçeve içinde vatandaş tarafından hoş karşılanabiliyor. Ama daha ötesini kabul etmek, Anayasa'da mevcut olmayan yeni kısıtlamaları benimsetmek mümkün değil" diye bitiriyordu.

Özgürlükçü Demokrasi

İlginçtir, aynı gün, *Cumhuriyet*'teki köşesinde *Uğur Mumcu*, *Ilıcak*'ın ileri sürdüğü kısıtlamaları hiç de hoş karşılamıyor ve şöyle söylüyordu:

"Eğer örnekleri Batı ülkelerinde görülen bir demokrasi istiyor, düşünce ve demokratik örgütlenme yasağı bulunmayan bir düzeni savunmak zorundayız. 'Biz özgürlükçü demokrasi istiyoruz' diyeceğiz, hem de karşı olduğumuz düşüncelerin devlet eliyle yasaklanmasını isteyeceğiz. Hem kaskatı düşünce yasaklarını savunacağız, hem de 'bizim takıma siyaset yasaklandı' diye bağırıp çağırmayı, 'demokrasi savaşı' diye yutturmaya çalışacağız.

Demokrasi, karşısındaki düşüncelere söz ve örgütlenme hakkı [verdiği] noktada başlar. Bu noktadan ötesi 'gizli faşizm'in çıtkırıldım ilericilerini kandırmaya yarayan bir Ali-Cengiz oyundur. O kadar!

Türküyü anımsarsanız:

— Demedim mi nazlı yarim ben sana..."

2969 sayılı yasa

17 Ağustos Cuma günü başbakan *Turgut Özal*'ın basın toplantısı ertesinde *Nazlı Ilıcak* bir kez daha "demokrasi" konusunu ele alıyor ve şunları söylüyordu:

"Özal'ın Beyaz Köşk'teki basın toplantısını yabancılar takip etseydi herhalde 'Türkiye'de demokrasi var mı?' diye sormaktan vazgeçerlerdi. Başbakana gazeteciler diledikleri sualleri yönelttiler ve her sualin de cevabını aldılar.

Ilıcak'ın yorumundan basın toplantısını sadece "yerli gazeteciler"in izlediği ve "Türkiye'de demokrasi var mı?" sorusundan vazgeçemedikleri anlaşılıyor. Çünkü yazıda, daha sonra, *Özal*'a sorduğu "hükümet-sıkıyönetim ilişkileri" konusundaki soruya hiç de tatmin edici bir cevap alamadığını açıkça belirtiyor *Ilıcak*. "2969 sayılı kanun çerçevesinde sayın Demirel'in 10 yıl sonraya ait ekonomik görüşlerini söylemesinin mümkün olup olmadığı" hâlâ belli değil *Ilıcak*'a göre.

Özal'ın yöntemleri

Yine başbakanın basın toplantısı ertesinde *Milliyet*'teki başyazısında *Mehmet Barlas* önce dikkatli üslubunun alışılmış bir örneğini veriyordu:

"Başbakan Özal'ın amaçladığı enflasyon hızı düşük ve liberal modelin egemen olacağı ekonomik düzeni biz de özlüyoruz." Yalnız *Barlas* ta bu dikkatli üslubuna rağmen eleştirilerini şöyle dile getirmekten kendini alamıyordu:

"Ancak başbakan Özal'ın hedefine giderken uyguladığı bazı yöntemlerin ve siyasal diyalog modelinin, birtakım beklenmeyen sonuçları doğurması ihtimali de gözardı edilmemelidir."

Yanlış geçer, doğru kalır

Oktay Akbal'sa "demokrasinin normalizasyonu" sürecinde basın mensuplarının kişisel sorumlulukları üzerinde duruyor, gerçek ama biraz da iç karartıcı bir tablo çiziyordu, 19 Ağustos pazar günkü *Cumhuriyet*'teki yazısında:

"Her gün yazıyoruz, 'doğru'luğuna inandığımız, ya bize doğru gelen konuları... Yanlışlardan kaçınmak istiyoruz. Ama 'her doğru' yazılır mı diye soranlar, elimizi kolumuzu tutanlar çıkıyor. Kimi zaman kendimiz de tutuyoruz elimizi kolumuzu... Doğruları yazmamak, yanlışları belirtmemek, havaya, zamana uymak, susmak, geçiştirmek, daha uygun, daha hafif, daha tehlikesiz yazılar yazmak! Ama bir başka güç var kişinin, o hep doğrudan yana, o hep yanlışı belirtme çabasında... 'Her doğru söylenmelidir. söylenecektir, çünkü doğru ergeç egemen olur' diyen bir ses... Sen doğruyu yaz da varsın yanlışların savunucuları seni yerden yere vursun, yanlış geçer, doğru kalır avuntusu da olmasa yazarlık yapılır mıydı?"

Tüm bunlar "demokrasi"nin gerçekten *Toker*'in söylediği gibi "normalizasyon" sürecine girip girmediğini göstermeye yeter miydi, bilemiyoruz; ama 29 Ağustos tarihli *Cumhuriyet*'in manşetinde şu satırlar okunuyordu: "Barış Davası. Karar 29 Ağustos'ta. Savunma: İnsanlar düşündükleri için hüküm giydiler..." □

Yorumsuz/ Tan, 27 Ağustos 1984

Açmazları anlamak

İşte bu toplu sözleşmelerde, istediğini alamayan işçi kadar istediğini veremeyen işverenin de açmazlar içinde bulunduğunu anlamaya çalışmak, sanırız akılcı bir tutum olacaktır.

Mehmet Barlas, **Milliyet**, 16 Ağustos

Robert Kolej

Çünkü Robert Kolej zengin değildi. Sürekli para sıkıntısı çeker, durmadan kaynak arayıp yaratarak, iki yakasını güçlükle biraraya getirirdi. Öğrencilerin birçoğu da yemekhane garsonluğu ve kütüphane memurluğu gibi işler yaparak karşılarlardı giderlerini.

Refik Erduran, **Güneş**, 21 Ağustos

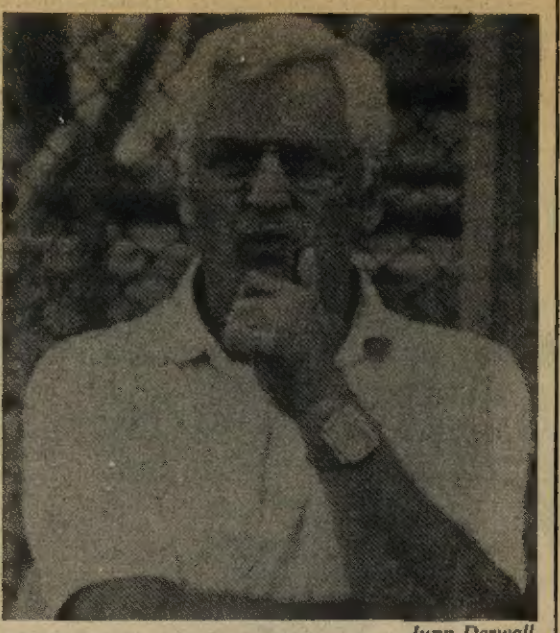

Jupp Derwall

Derwall'in dönüşü

Galatasaray futbol takımının fahrî teknik direktörü *Hınçal Uluç* 20 Ağustos tarihli *Cumhuriyet*'in spor sayfasında, bir kez daha ilkelerine uygun bir yazı yazdı ve haklı çıktı.

Uluç, Jupp Derwall'e şöyle 'hoş geldin' diyordu:

"İviç'in Galatasaray'ını son kez İstanbul'da Sakarya ile berabere kalırken izlemiştik. Derwall'in Galatasaray'ını ise dün ilk kez Fenerbahçe önünde seyrettik. İviç'in takımı Derwall'inkine bir futbol dersi verir, herhalde yığınla da gol atardı. (...) İviç'in futbolunda pres vardı, topu rakip sahada kapmak vardı, basketbol gibi oyunlar vardı. Derwall'in Galatasaray'ında ise çağdaş futbol adına hiçbir şey yoktu, tersine yığınla çağdışılık vardı."

Hınçal Uluç daha ligler başlamadan böyle yazıyor, Galatasaray'sa ilk lig maçında Denizli'ye 1-0 yeniliyordu. *Hınçal Uluç* kimleri getirdi Türkiye'ye, kimleri götürdü Türkiye'den... İş böyle sürerse, hiç kuşku yok, *Herr Derwall*Türkiye liglerinin birinci devresinin sonunu görmeden Almanya'ya "kesin dönüş" yapacak. □

Ortadirek Dövizlerinizi kontrol edin/ Hürriyet

Faşistlerin "etolojik" özellikleri üzerine

Yeni Gündem'in sekizinci sayısında yer alan *Oruç Aruoba*'nın *"Heidegger Neden Faşist Olamaz"* başlıklı yazısı ve bu yazı çerçevesinde faşizme yaklaşımı, bana yakın geçmişte bu konuda yapılan tartışmaları ve bunların sonunda ortaya çıkan hemen hepsi de birbirinden sığ tanımlamaları hatırlattı. Bu tartışmalarda, sonrasında ortaya çıkan tanımlar da yoğun bilgisizlik ve aynı yoğunlukta bir kavram kargaşasıydı.

Bir şeyleri hemen iki cümleyle ve herkesin anlayacağı bir şekilde tanımlamak adına sürekli yanlış şeyler anlatmak. Ya da bilgiyi herkesin anlayacağı bir biçime sokuyorum görüntüsü altında, nesnellikten tamamen uzak, yalan yanlış, suçlamadan öteye gidemeyen tanımlamalarda bulunmak. Böylesi bir anlayışın nasıl olur da kendini aydın diye niteleyen insanlar arasında bu denli rağbet gördüğü, gelecek açısından üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Halka inmek adına yanlış yapabilen ve bundan rahatsızlık duymayan, kendi arasındaki tartışmalardaysa neredeyse her bireyin her kavramı kendine göre yorumladığı tartışmaların kısır döngüsünden kurtulamayan bu insanlarla nereye gidilebilir? Şüphesiz daha büyük kargaşalara.

Bu yüzden demokrasiye geçiş üzerine tartışmaların yoğunlaştığı, demokrasinin kapsamının, içeriğinin yeniden gündeme geldiği şu günlerde, biraz daha temele inilip; araştırma, nesnellik, tarihe bakış, kavram kargaşası vb. gibi konuların tartışılması ve yanlış doğru bütün görüşlerin açığa çıkması gerekmektedir. Çünkü eğer amaç demokrasiyse, hedef tabiî demokrasiyi doğru tanımlamaktadır. Ama bundan daha önemlisi demokrasinin geniş çerçeveli bakış açısını kavrayıp kavratabilmektir.

Örneğin geçmişte faşist diktatörlük- burjuva diktatörlüğü ve bunların arasındaki fark üzerine yapılan tartışmalarda büyük bir komedi yaşanmıştır. Ancak bugün bu konu da diğerleri gibi gündem dışına itilmiş bulunuyor.

"Burjuvazinin en gerici, en şoven, en emperyalist unsurların en yıldırıcı diktatörlüğü". Dimitrof'un *Faşizme Karşı Birleşik Cephe* kitabında yaptığı bu tanım Türkiye'de neredeyse bir avuç insan dışında herkes tarafından faşizme bakışın, temel noktasını oluşturmuştur. (Bunların içinde büyük bir çoğunluğunun da faşizme bakışının tamamını). Öyle ki —bu grup içinden ayırarak söylüyorum— aydınlarımız faşizme yönelik değerlendirmelerini bu tanım çerçevesinde yaptıklarından, faşist diktatörlükle burjuva diktatörlüğü arasındaki ayrımı, salt birinin ötekine oranla daha zorba olması düzeyine indirgemişlerdir. Daha da doğrusu bu düzeyde kavramışlardır.

Faşizmde zorun yeri tartışılmaz bir biçimde vardır. Ancak bunun ötesinde faşizm, toplumsal düzenlemede kendi anlayışı doğrultusunda bir hiyerarşik yapı kurar. Bu yapının kuruluşundaki kıstassa, bizzat doğanın kendi içerisindeki güç dengesinden *"güçlü olan kazanır"* anlayışından başka bir şey değildir. Oysa burjuva diktatörlüklerin amacı, toplumsal işleyişteki aksaklıkları giderip (tabiî kendi sınıfsal çıkarlarına göre) yeniden o bildik demokrasilerine dönmenin şartlarını hazırlamaktan öteye gitmez. Özetle söylemek gerekirse, burjuva diktatörlüklerinin zoru toplumsal bir araç olarak benimsemelerine karşılık, faşizmde zor doğal bir yasadır.

İki diktatörlük şekli arasındaki diğer önemli bir farksa burjuva diktatörlüklerinin varolan sistemin rasyonalizasyonunu üstlenmeleridir. Oysa faşist diktatörlükler, burjuva sınıf ve mülkiyet ilişkisi çerçevesinde kapitalist topluma bağlı, yaşamını ancak bu toplumsal yapı içerisinde sürdürebilecek bütün sınıfların korunma içgüdüsüyle birleştikleri bir son çözümdür. Yani birinde burjuvazi toplumsal düzeni yeniden rasyonel hale getirmek için zora başvurmaktadır, diğerindeyse kendi varlığını koruma kaygısı ve telaşıyla geri dönmenin düşünülmediği bir düzenleme söz konusudur.

Bu yazı bağlamında *Heidegger*'in faşist olup olmaması beni ilgilendirmiyor. Bu yüzden bu konuya girmeyeceğim. Yukarıda anlatılan genel çerçeveyi bana hatırlatması dolayısıyla *"Heidegger Neden Faşist Olamaz"* başlıklı yazıyla ilgili de doğrudan bir şeyler söylemek gerektiğine inanıyorum.

Aruoba yazısında, faşizmin mantıksal bir bütünlük oluşturmadığını; içinde tutarsızlıklar taşıdığını; bu yüzden, bir adım adım kavrama süzgecinden geçilerek faşist olunamayacağını söylüyor. Yazara göre sosyalist olabilmek için böyle bir engel yok. Bunları söyleyen *Aruoba* hemen arkasından hem sosyalizmi hem de faşizmi *"ideolojik olarak eşit saçmalıklar"* diye nitelendiriyor.

Bu bakış açısında siz de farketmişsinizdir, kastedilen bir insan ve onun mantıksal süreci değil, tanrısal bir mantıktır adeta. Sözü edilen kişi her kimse öyle saf bir mantığa sahip olmalıdır ki olayın hiçbir şekilde pratikteki boyutundan etkilenmemeli, sosyalist ve faşist kuramları salt mantıksal olarak değerlendirip sosyalizme varmalıdır. (Tabiî bu adamın önüne yazı çerçevesinde sınırlı kalarak sadece iki tercih koyuyoruz: Sosyalizm ya da faşizm). Ancak sonuçta bu çabası boşa çıkacaktır. Çünkü bu zeki, kafalı, adım adım kavrayan adamcağız bu kadar yıl sonra dönüp de yaşanan ana baktığında, aslında, mantığıyla kabul ettiği olayın, mantığıyla kabul etmediği kadar saçma olduğunu görebilecektir. Ya da ömrü boyunca insanların mantıksal olarak bu kadar açık bir farkı niye göremediklerini anlamayarak yaşayıp gidecektir. Ben *Aruoba*'ya da, bu tür bir mantıkla hareket edenlere de *Fourrier* ve *Saint Simon*'u öneririm. Daha zevklidir. Daha ince detaylar da düşünülmüştür üstelik.

Özetle bir garip mantık anlayışı (yaşamdan soyutlanmış olması bağlamında) adına bütün faşistleri belirli anlamda kafasız yapıp çıkıyor *Aruoba*. Ulus konusunda söyledikleriyse tarihe şematik bakışın hâlâ bütün hızıyla gündemde olduğunu hatırlatıyor. *Aruoba* 1945'ten sonra ulus kavramının tarihe karıştığını, (tabiî gene pratiği es geçiyor) sona erdiğini savunuyor. Oysa en azından *Avrupa Uluslar Kupası*'nı ya da *Los Angeles Olimpiyat Oyunları*'nı seyretseydi ulusçuluğun bugün dünyada hiçbir zaman olmadığıkadarrevaçta olduğunu farkederdi.

Sonuç olarak, bu mantıksal çözümlemeyle tarihe ilişkin çıkarabileceğimiz dersler nelerdir? Faşist olmadan evvel sosyalist olan *Mussolini* (o zamanlar henüz hayatın farkında olmayan toy bir çocuktur) sosyalistler tarafından *"kafa kola alınmış"*tır. Zira sonradan faşist olduğuna göre belirli bir anlamda kafasızdır. Öyleyse önceden de belirli anlamda kafasız olmak zorundadır. (Tabiî arada kafasına saksı falan düşmediyse). *Hitler* ve *Mussolini*, bunlara bağlı kadrolar, Alman ve İtalyan halkları faşist oldukları dönem içerisinde belirli bir anlamda kafasızlık hastalığına tutulmuşlardır. Ancak Müttefik Kuvvetler, biraz geç de olsa, *"belirli anlamda kafasızlık"* hastalığına karşı, bir panzehir bulmuşlar ve bu kafasızlık illetini bütün dünyayı sarmadan önleyebilmişlerdir.

Ancak ben yine de bugün yeniden boy vermeye başlayan bu *"belirli anlamda kafasızlar"*ı ciddiye alalım derim. Çünkü her ne kadar o gün için panzehiri bulunmuşsa da, kıyımın sonuçları unutulmamalıdır. Ve bilinmelidir ki, *"belirli anlamda kafasızlar"*ın en önemli özelliği tıpkı doğada yaşayan kardeşleri gibi, her türlü koşula uygun bir yaşama tarzına göre bünyelerini düzenleyebilmeleri ve yaşanan ana kolayca uyum sağlayabilmeleridir.

Serhat ÖZTÜRK/İSTANBUL

Doğru bulmuyorum

Yeni Gündem'in 7. sayısında sayın *Rona Aybay*'ın liberalizmi ele alan bir yazısı yayınlandı. Sayın *Aybay*, bir kavram kargaşasından yakınarak liberalizmin *'ansiklopedik'* bilgi düzeyinde gözden geçirilmesinin yararlı olacağını belirtiyor, bazı örnekler vererek bir *'liberallik'* tanımına ulaşmaya çalışıyordu. Sayın *Aybay*'ın bu haklı istemine bütünüyle katılmakla birlikte, yazısına temel olan bir eksik, hatta yanıltıcı yaklaşıma ve bu yaklaşımdan kaynaklanan birkaç yargıya işaret etmek istiyorum.

Bana göre, genelde liberalizme yönelik yaklaşımlar kaba bir sınıflandırmayla ikiye ayırılabilir. Bu yaklaşımların aynı zamanda birer *liberalizm* tanımı içerdiklerini vurgulamaya bilmem gerek var mı? Birinci yaklaşım, zamandizimsel iki görüş açısını sergilemektedir: klasik muhafazakârlık ve sosyalist ideoloji. Birinci yaklaşımın yandaşlarına göre liberalizm, kökenini aristokrasinin felsefesinde bulan muhafazakârlık ile ilk kez Sanayii Devrimi'nin sonucunda tarih sahnesine çıkan bir başka sınıfın, işçi sınıfının ideolojisi olarak gelişen sosyalizm arasında varolan bir *iktisadî-siyasal konum*da yeralmaktadır. Kendisi de bir özgül üretim biçiminde somutlanan dünya görüşü olan liberalizm, sözü edilen iki görüş açısından ayrı ayrı eleştiriler almıştır; bu eleştirileri burada sıralamak gereksiz. Liberalizmi ikinci yaklaşımın alanından değerlendiren yazarlar ise, bu *iktisadî-siyasal konum*un tanımlanma sınılarını genişleterek, Marksist ve faşist görüşlerin tersine, onu demokrasiyle neredeyse eş bir konuma getirirler. Bu yaklaşıma göre, liberalizm demokrasinin bir önkoşulu olmaktadır ya da demokrasi liberalizmin. İşte, sayın *Rona Aybay*'ın *"Liberal olmadan demokrat olunamaz"* başlıklı yazısı bu yaklaşımın yeni bir örneği sayılmalıdır. Demokrasi ile liberalizm arasında bu yaklaşımın yeni bir örneği sayılmalıdır. Demokrasi ile liberalizm arasında bir özdeşlik kurulmasının ve sırf sözcüğünün (liberal) etimolojik kökeninden yola çıkarak belli bir üretim tarzını ifade eden bir anlayışın olumlanmasının doğru olmadığı kanısındayım. Ayrıca, sayın *Aybay*'ın liberalizmin siyasal ve ahlâkî yönlerini olumlarken ileri sürdüğü savlar (liberalliğin hoşgörüyü, herşeyin eleştirilmesini açık yürekle karşılayabilmeyi, düşünceleri açıklayabilme özgürlüğünü savunmayı, sınırsız bir araştırma ve öğrenme özgürlüğünü gerektirdiği, vb.) o kadar genel ki başka bir yazar bunları hümanizmden ütopik sosyalizme değin diğer birçok *'düşün akımı'* için de kullanabilir. Daha bugünlerde, aynı savlar sosyal demokratlarca da savunulmaktadır. Sayın *Aybay*'ın da altını önemle çizdiği gibi, liberalizmi yalnızca iktisadî alana indirgememek gerekir; ama bu öğretinin üç ana temelini, iktisadî, siyasal ve moral (ahlâkî) temellerini birbirinden soyutlayarak herhangi bir yönü olumlamamak lazımdır.

Libaralizmin ana temellerinin diyalektik, tarihsel, hatta mantıksal bütünlüğü gözönüne almadan, liberalizmin aslında iktisadî *laissez faire*'e (bırakınız yapsınlar) yönelen ve bu doğrultusundan sapmaya hiç mi hiç niyeti olmayan bir anamalcı-burjuva siyaset ve toplum kuramı olduğunu anlamadan bir basitleştirmecilik ve soyutlamacılık sonucunda, hangi yönünde olursa olsun bir olumlamaya ulaşılmasını, bu olumlamalarda dayanak olarak kullanılan örnek niteliklere (hosgörü vb.) katılmakla birlikte, doğru bulmuyorum.

Mehmet YETİŞ/ MİLAS

Demokrasi sorunu

Yeni Gündem'in geçen sayısında *Ahmet İnsel*'in "İşin püf noktası ekonomi mi?" başlıklı nefis yazısını okuduk. "Sağ cenah" her gece televizyonda elindeki kalemi insanların gözüne soka soka "iktisat adına" soğanın kilosunu iki yüz liradan yedirirken, "sol cenah"dan da "alternatif iktisat politikası" tartışması dışında bir alternatif görünmeyince, "Ey gerçek iktisat politikası! Gel ve bizi kurtar!" diye haykırmamıza az kalmıştı. Nihayet bir iktisatçı bize iktisata umut bağlamamamız gerektiğini bildiriyor. Bu tartışmanın genişletilmesi bence gündemdeki ilk madde olmalıdır. Ben bu amaçla İnsel'in yazısında önemli gördüğüm birkaç satırı aşağıya almayı yararlı (dergiyi kaybedenler için!) buldum.

• "Toplumsal dönüşüm açısından, piyasa ekonomisinin özel çatışmayı meşrulaştırıcı niteliği belki en önemli vasfı. Ama sivil bir dinamiğin iç çatışmalarının, hareketliliğinin, vesayeti terkedip, kendine sahip çıkan bir topluma doğru götüreceği düşünülüyorsa, bunu iktisat alanı içine hapsetmek bence yanlış."

• "Bana göre sorun yaratan, insanların tüm hülya, tahayyül dünyalarını bu çıkar paradigmasına indirgemeyi alternatif olarak sunmak."

• "Aslında tartışmanın temel noktası, toplumsal çatışmanın ve hareketliliğin belirleyici alanının iktisat olup olmadığı sorununa gelip dayanmakta."

• "Söylemek istediğim, sol adına ortaya atılan projelerin, kapitalist toplumsal semboliğin temel taşı olan bir varsayıma bu denli sıkısıkıya sarılmasının üzerinde ciddiyetle düşünülmesi gereken bir konu olduğu."

• "İktisat politikaları seviyesinde kalınarak ancak hükümetlere alternatif olunur."

• "Daha genel olarak ele alırsak, iktisat politikaları içine hapsedilmiş hedefleri topluma göstererek yaratılabilecek bir hareketliliği, 'alternatif' iktidar modellerine yönelik bir toplumsal hareketlilik yaratmaktan dikkatle ayırdetmek gerek."

Bu savların tartışılması sanırım bizi demokrasi sorununa getirecektir. Çok kullanılan bu kavrama da hakkını verdiğimizi söyleyemeyiz. "Sosyalist demokrasi"yi epeyce anladık, fakat demokrasi konusunda bir "hıristiyan demokrat"tan farklı olarak ne düşündüğümüzü daha ortaya koyamadık gibi geliyor bana. (eğer bir "gündem" sorunu değilse!).

Kürşad BUMİN/ İZMİR

Kafamızdaki cendere

İ. Ersin KABAOĞLU (*)

Gazetelerde, dergilerde, görsel iletişim araçlarında sık sık işlenmekte olan ekonomi-toplum ve insanlık ilişkilerine, sürekli yinelenen çözümsüzlüklerin kökenine inerek sağlıklı teşhisler getirebilmek gerek toplumumuz gerek tüm toplumlar açısından güncel hale gelmiştir.

Öncelikle saptanması gereken sorun, günümüz toplumlarının tamamen *"sahip olmak"* ilkesine göre işlemesidir. Mal-mülk, kazanç daha çok kazanç, şöhret ve iktidar, peşlerinde koşulan ana amaçlardır. Toplumların yaşayabilmesi için, insan ve onun değerleri, yerini makinalara ve ekonomik gelişimin bürokrasi çarkına bırakmıştır. Hızla ilerleyen bilim, teknik ve ekonomik gelişmeye karşın insan bir araç durumuna dönüşmüştür. Sürekli faiz hesabı yapan, banka kapılarının birinden diğerine koşuşan, satın aldığı lüks tüketim mallarının taksitlerini ödeyebilmek için gerektiğinde temel harcamalarını kısmaya çalışan insanlar çoğalmıştır. Bu arada insanın yaşamını anlamlandırabilecek üretici ve yaratıcı uğraşılar unutulmaktadır.

Ünlü şair *Philippe Soupault* kendisiyle yapılan bir söyleşide *"Bugünkü toplumda en çok neye tepki duyuyorsunuz?"* sorusunu şöyle cevaplandırıyor: *"... para harcamadaki kolaylığa, çevrenizdeki otomobil, yazlık ev, televizyon sayısına bir bakın. İnsanları sadece sahip olmaya yönelten bu tür bir teknik gelişmeyi reddediyorum. Her zaman da reddettim. Üstelik bu harcadıkları paraları nasıl kazandıklarını da merak ediyorum. ... Yaşamımın en büyük düş kırıklığı, insanları şiirsel değerlere maddi değerlerden çok daha duyarlı sanmam oldu. Yaşlılığın bana verdiği her türlü hoşgörüye karşı, izlenimim artık çok geç olduğu yolunda"*.

Bu yanlış ve yıpratıcı gidiş, büyük tehlikeleri de beraberinde getirmektedir. Genellikle insanlar ne istediklerini bilmeksizin bir arayış içinde mutsuz ve bunalımlı bir yaşam sürmektedirler. Kendilerine rastlamaksızın yaşamak insanların birincil ortak özellikleri olmuştur.

Eğitimin önemi

Bazı toplumlarda biraz farklı olsa bile her türlü iyi, yüce ve gerçekli değerleri algılamaya ve özümlemeye hazır genç beyinler, gerek aile içi gerek kurumsal eğitim süreci sonunda birçok değer karmaşası içinde topluma yeniden sunulmaktadırlar. *"Sahip olma"*, *"kestirmeden kö-şeyi dönme"* toplum tarafından takdir edilmenin ölçütleri olarak genç beyinlerde yer etmektedir. Bilgili, görgülü, ve insancıl olmak, çok yönlü bir şekilde zihinsel ve kültürel yapıyı beslemek *"Boş çabalar"* olarak yorumlanmaktadır.

Gelişmiş *"Batı"*daki kadar olmasa bile, giderek artan bir hızda ülkemizde de popüler hale gelen, insancıl değerleri yadsıyarak varoluşunu köreltirken, başka insanlara rağmen her durumda çıkarını en çok yapmaya çalışan insan tipinden sıyrılmak için toplum olarak şu noktalarda fikir ve davranış birliği sağlamak gerekmektedir:

- Üretim ekonominin değil, insanların gereklerine ve ihtiyaçlarına göre ayarlanmalıdır.
- İnsan ve doğa arasında ortaklığa ve işbirliğine dayalı yeni bir denge kurulmalıdır.
- Çıkarlar sözkonusu olduğunda karşılıklı uzlaşmaz tutumlar terk edilip insanlar arasında bilgiye ve dayanışmaya önem verilmelidir.
- Tüm ekonomik çabalar, insanların acılarının azaltılıp, onların iyiliğine ve huzuruna hizmet eder biçimde düzenlenmelidir.
- En çok tüketimi yerine, en akıllıca tüketimin, insanın iyiliğine ve yararına olduğu kabul edilip tüketim eğilimleri bu yeni anlayışa yakınlaştırılmalıdır.
- Bireyler toplumsal yaşama aktif ve etkin bir biçimde katılmaya özendirilmeli, herkesin (ruhsal dirginliğine katkısı olabilecek) kendince bir çaba göstermesi desteklenmelidir. (1)

Yukarıda anlatılmaya çalışılan tehlikeli gidişin önlenebilmesi için, önerilen gerekli toplumsal ortak davranış eğilimlerinin benimsenmesinde gerek aile içi gerekse kurumsal eğitim sistemine büyük sorumluluklar düşmektedir. Bu sorumluluk bugün yerine getirilmezse, yarın karşımıza ödenmesi olanaksız bir fatura çıkabilecektir.

(1) Erich Fromm, "To Have or To Be", Harper and Row, New York, 1976.

(*) H. Ü. Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü son sınıf öğrencisi.

Unutulan insan

Gürsel DUMLU (*)

"İnsanlar
hangi dünyaya kulak kesilmişse öbürüne sağır."
İsmet Özel

Bugün düşün ve yazın hayatımızda bir çok olumsuzluklar yaşanıyor.

Her şeyden önce kendi düşüncemizin karşı yakasında yer alan düşünceye ve bu düşüncelerle özdeşleştirdiğimiz sanatçılara, düşün adamlarına ve onların yarattıklarına karşı ya karalayıcı veya yoksayıcı bir tavır takınıyoruz.

Şimdi doğru konuşalım, bu güne kadar kendisini sol düşünce platformunda değerlendiren kaç kişi bir *A.H. Tanpınar*'ı, bir *Cemil Meriç*'i (Kendi köşesinde, bir ermiş tavrıyla lafızlar söyleyen bu adam, kimin umrunda), *Orhan Şaik Gökyay*'ı... hakkıyla okumuştur veya okuyor. İşin daha acı olan yanıysa, bu kişiler kendilerinin mensup oldukları toplulukta da yeterince değerlendirilmiyor. Bu insanların kendilerine uygun olan düşüncelerini ele alıyorlar ve onu ön plana çıkarıyorlar. Buna neden de biraz bu yakada yer alanlar değil mi? Bunun tam tersi de geçerli, kendisini sağ düşünce platformunda değerlendirenlerden kaç kişi bir *Niyazi Berkes*'i, bir *Şerif Mardin*'i, bir *Emre Kongar*'ı okuyup değerlendiriyor. Bu sayının ne kadar olduğunu düşünmek dahi istemiyorum.

Yine aynı sorun, yazın hayatımız için de geçerli. Sanki bir *Nazım Hikmet*'i seven bir *Yahya Kemal*'i, bir *Ahmet Arif*'i seven bir *Necip Fazıl*'ı sevemezmiş gibi bir hava yaratıldı ve hâlâ bu durum devam ediyor. Evet, belki *Necip Fazıl*'ın düşünce yapısına karşı olabiliriz, ama bu onu okumamızı ve onun *"Kaldırımlar"*, *"Beklenen"*, *"Otel Odaları"*, *"Tabut"* gibi şiirlerini sevmemize engel olmamalı.

Şunu artık kabul etmeliyiz: *Yahya Kemal, Nazım Hikmet, Necip Fazıl, Enver Gökçe* bu toprağın yetiştirdiği değerlerdir. Bu insanların yürekleri bu toprakların sevgisiyle doluydu. Kiminin yüzü ileri, kimininse geriye dönük olarak, ama yürekleri mutlaka sevgiyle dolu olarak...

Yeri gelmişken yazın ve düşün hayatımızdaki *"çiğ"* liği belirten en çarpıcı örnek olan *İsmet Özel* olayına değinmek istiyorum. Sayın *Tanju Cılızoğlu* 1970'de *İsmet Özel* için şöyle diyordu: *"Günümüz devrimci şairleri içinde yarınından çok umutlandıklarımızdan birisidir."* Sayın *Cılızoğlu*, bugün ne düşünüyor acaba?... Bence *İsmet Özel*'in 1965'de yazdığı *"Partizan"* adlı şiiriyle, 1982'de yazdığı *"Mataramda Tuzlu Su"* adlı şiiri arasında dili kullanmadaki ustalık ve biçim yönünden hiç bir fark yoktur. Her iki şiir de çok başarılı ve benim severek okuduğum şiirler. Ve *İsmet Özel*, gerek geçmişte olsun, gerek bugün, şiirimizin ustalarının başında geliyor. Ayrıca ortaya attığı görüşlerle ve düşüncelerle de bu alanda da *"Rüştünü"* ispatlamıştır.

Buraya kadar anlattıklarımız, iki karşı yakadaki durum. Aynı yanlışlıklar ve anlayışsızlık, her yakanın kendi içinde de görülüyor. Bugün *Ahmet Arif*'i, bir *Hasan Hüseyin*'i okuyan ve değerlendiren, bir *Ece Ayhan*'ı, bir *İlhan Berk*'i okuyup, değerlendirmiyor. Bir şiiri başarılı veya başarısız kılan ne anlattığı kadar -hatta daha fazla- nasıl anlattığıdır. (Bunu halâ söylem konusu etmek ne kadar acı...) Yukarıda anılan şairler birbirinden değerli değil, birbirinden *"ayrımlı"* şairlerdir. Bu şairler aynı kumaşın, farklı yerlerini dokuyan ustalardır. Anlamıyorum, orta kuşaktan bir *Ataol Behramoğlu*'nu okuyan, bir *Enis Batur*'u niye okumaz. *İzzet Yasar*'ı sevmek, neden bir *Refik Durbaş*'ı sevmemeyi gerektirsin...

Tüm bu olumsuzlukların nedenlerinin başında, yazın dünyamızda *"tedavül"*de bulunanların, kendilerinden çok, dışındakilerle uğraşmasıdır. Uzun bir zaman ve çaba gerektiren çalışmalar yapılmıyor. Nerede, *A.H. Tanpınar*'ın *"19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi"*, *Mustafa Nihat Özön*'ün *"Türkçede Roman"*, benzeri çalışmalar..

Doğal olarak bu durum günlük hayatımızda da geçerli. İnsanları, bizde bıraktıkları ilk *"im"*e göre değerlendiriyoruz. Sözgelimi, otobüste yanımızda oturan birinin *Tarık Buğra*'nın bir romanını okuduğunu düşünelim. (Gerçi, ülkemizde otobüste kitap okuyanı görmek pek olası değil ama) Bu kişiye hemen kafamızdaki koşullanmalara göre, kendi içimizde bir yafta asıyor ve artık o kişiye o gözle bakıyoruz. Bunun bizim düşündüğümüz gibi olamıyacağı hiç aklımıza gelmez. Günümüzde insanları böylesine kalıplarla, savsözlerle değerlendirmenin yanlış olduğunu görmemiz gerekir. Geçmişte bunun sancılarını çok çektik.

Beynimizi değişik kıskaçlar içine soktuğumuzdan, bizim gibi düşünmeyenin ve davranmayanın, yanlış olduğunu düşünüyor ve bizim doğrumuzun, herkesin doğrusu olmasını istiyoruz. İnsanları anlamaya çalışacağımız yerde onları, kendi düşüncemize göre değişik konumlara oturtuyor ve bu konumlarına göre davranıyoruz.

Özgürlük istiyoruz. Bu istek insanın en başat hakkı ama, ilk önce kendimizi, beynimize taktığımız zincirlerden kurtarmamız gerektiğini anlamalıyız. Yoksa özgürlük istencimizde, içtenliğimiz konusunda karşımızdakini inandırmamız güçleşir.

(*) A. Ü. SBF 1982 mezunu

İNSANLAR

2 Osman Balcıgil: Bir çocuk, bir çocuğu öldürdü

BASINDAN

4 Nejat Bayramoğlu: "Demokrasinin normalizasyonu"

GENÇLERE FORUM

6 İ. Ersin Kabaoğlu: Kafamızdaki cendere
6 Gürsel Dumlu: Unutulan insan

DEMOKRASİ

8 Murat Belge: Önüm, arkan, sağım, solum düşman, inanmayan suçlu
9 "Aydınlar Dilekçesi" Davası: 2969 sayılı yasa ihlâl edildi mi?

İÇ POLİTİKA

10 Ana Muhalefet'te partileşme sancıları
11 Necdet Calp: Genel başkan değişikliği partiye taze kan sağlayamaz
12 Aydın Gürkan: Soldaki dağınıklıktan biz sorumluyuz
13 Engin Aydın: DSP ve SODEP bir elmanın dilimleridir

DIŞ POLİTİKA

14 Turhan Ilgaz: Genel doğruların sultasından bir çıkabilsek
15 İhsan Sabri Çağlayangil: Her iki tarafın da hataları kendi aleyhine sonuçlanmıştır
16 Cengiz Çandar: Türk-Yunan dostluğunu Türkiye sağlar, bu ülküye koşmak da ödün değildir

İKTİSAT

18 Seyfettin Gürsel: ANAP'ın amacı kamu sektöründe verimliliği artırmaktan çok, bu sektörü tasfiye etmek
19 İsmail Özdağlar: İşlem, KİT'lerin değerlerinin saptanmasıyla başarıya ulaşabilir
20 Emre Kocaoğlu: Hükümet yutturacağı acı ilacın etrafına şeker kaplıyor
21 Murat Sertel: Ulufe dağıtıyor olmayalım. Çünkü adetimizdir
23 Kemal Kurdaş: Turgut bey zordan kaçıyor

DÜNYA'DA

24 Jülide Ergüder: Süveyş'e mayınları kim döşedi?
26 Jülide Ergüder: Kadınların Amerika için yapabileceği
28 Yarının gündemi

FIRÇA

30 Latif Demirci: Feministin Allahı

FEMİNİZM

31 A. Düzkan/ H. Koç: Emekçi Sibel "Cadıların" teorilerini altüst etti
32 Nazlı Ilıcak: Türk kadını boşanmaktan korkuyor

TOPLUM

34 Osman Balcıgil: Eline, beline, diline

KÜLTÜR/SANAT

36 Atilla İlhan: Arapça tedrisat laisizme zarar vermez
37 Hüseyin Hatemi: Ekonomik amaçla Arapça öğrenilmez
38 Tuğrul Şavkay: Ehl-i dil birbirini bilmemek insaf değil
39 Haldun Taner: Kimse Celal Sılay'a sahip çıkmadı
39 Enis Batur: Tam bir hüzün konçertosu
40 Cevat Çapan: Richard Burton'un acıklı başarısı

Yeni Gündem

PERKA A.Ş./İletişim Yayınları adına
Sahibi: Zeki TÜRKKAN
Genel Yönetmen: Murat BELGE

Yayın Yönetmeni: Turhan ILGAZ
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Jülide ERGÜDER

Teknik Yönetmen: Turhan GÜNAY

Yayın Kurulu: Murat BELGE, Seyfettin GÜRSEL, Turhan ILGAZ, Aydın KÖYMEN

Reklam ve halkla ilişkiler: Meral KATI, Çiğdem AÇAN

Bu sayıya katkıda bulunanlar: Asaf Savaş AKAT, Serdar BAL, Osman BALCIGİL, Gürsel DUMLU, Nejat BAYRAMOĞLU, Murat BELGE, Serpil BİLDİRİCİ, Latif DEMİRCİ, İ. Ersin KABAOĞLU, Jülide ERGÜDER, Turhan GÜNAY, Seyfettin GÜRSEL, Turhan ILGAZ, Aydın KÖYMEN, Lütfü KUZU, Abdullah ONAY, Tan ORAL, Tuğrul ŞAVKAY, Şirin TEKELİ, Sofu TUĞRUL, İbrahim TUNA

Dizgi ve teknik hizmetler: PERKA A.Ş. Ofset Tesisleri
Klodfarer Cad. İletişim Han, Cağaloğlu-İstanbul
Tel: 520 14 53 - 520 14 54 - 520 14 55
Ankara Bürosu: Necatibey Cad. Kerem Han No: 21/35 - Sıhhiye
Tel: 30 80 73 - 30 46 06

Baskı: Milsan Basın San. A.Ş.
Dağıtım: GAMEDA

Fiyatı: 150 TL. KKTC'nde 200 TL
Abone koşulları: Yurt içi 6 aylık 1.800 TL,
1 Yılık 3.600 TL
Yurtdışı: Avrupa 6 aylık 6.360 TL ($ 20),
1 yıllık 12.720 TL ($ 40), Amerika yıllık 16.800 TL ($ 50)

Bir düzeltme

Yeni Gündem için geçtiğimiz haftanın sürprizi, hanidir kuruluşu beklenen, sonunda hanidir beklenen kuruluşun 1985'e ertelendiği açıklanan Demokratik Sol Parti'den geldi.

Siyasî yapının alt-üst olup yeniden kurulmasına çalışıldığı bir tarih kesitindeyiz. Bu *'tarihi'* yapmaya ya da yazmaya kalkışmadan; düşünmeye çalışan her ölümlünün sahip olabileceği kadar bir alçakgönüllülükle, şu döneme tanıklık etmeye çalışıyoruz. Birinci sayımızdaki *"Çağrı"*ya uygun bir gazetecilik yapmaktan başkaca bir kaygı taşımadık, taşımıyoruz. Bu arada, şablonlarla düşünmenin dışına çıkamayan kimi çevrelere ters düştüğümüz doğrudur. Kimi dostlara da, amacımızı tam olarak anlatamamış olduğumuzu gördük şu geçen dört ay içinde. Önemli değil, nasılsa anlaşırız... Ama Demokratik Sol Parti girişimiyle bir türlü iletişim tutturamadık.

"Gerekli mi?" denebilir. Elbette gerekli! Bu ülkenin, bu ülke insanlarının kaderiyle ilgili birtakım kararlar alınıyor. Ya da öneriliyor. Bu kararları alanlar da; önerenler, yani ilerde almaya aday olanlar da, bizim ilgi alanımızın içindedir. Tüm bu konularda —kendimizce— en doğru değerlendirmeyi yapmaya, yaptırmaya, bunu kamuoyuna duyurmaya çabalamaktır bizim işimiz. **Yeni Gündem** bunun için çıkıyor.

Doğallıkla öncelikle *'sol'*a, bulacağı kimliğe ve getireceği alternatiflere karşı duyarlıyız. Çünkü, Türkiye tarihinin şu aşamasında, üzerinde genel bir uzlaşma sağlanabilecek bir demokrasi tanımına ulaşabilme kaygısı dışında, siyasî akımlara karşı tarafsız kalmayı, mesafeli durmayı ilke edinmiş bile olsak, bir noktada kuşkusuz kesin tarafız: Bu ülkenin sağ politikalarla yönetilemeyeceğine, yönetilmemesi gerektiğine inanç noktasında...

Bunun için sol partiler; varolanlar ve olacaklar, bizi birinci derecede ilgilendiriyor. Bu ilgi elbette o kuruluşların bugün sergiledikleri yetersizlikleri vurgulamamızı engellemiyor. *"Kol kırılır, yen içinde"* gibi bir endişe taşımıyoruz. Türkiye'de artık söylenmesi gerekenler, açıkca, *"şimdi uygun düşer mi?"*, *"falanca kesimi filanca kesimler önünde güç durumda bırakmaz mı?"* türü *'siyasî mülahazalara'* kapılmadan söylenebilmeli ki, en azından, o ortak uzlaşma konusu demokrasi tanımına ulaşabilelim.

İşte bu anlayışla ve bu anlayışın güttüğü bir gazetecilik tutkusuyla, hanidir kuruluşu beklenen ve hanidir beklenen kuruluşu ertelenen DSP'yle, hanidir ilişki kurmaya çabaladık. Basmakalıp açıklamalar dışında bir mesaj alıp, soldaki *arayış*'a ulaştırabilmekti istediğimiz. İtiraf edelim ki, haftalardan beri başaramadık bunu...

Nedenini bir türlü bulamıyorduk. Sonunda, DSP adına görüş açıklamaya en yetkili kişi olduğu belirtilen sayın *İsmail Hakkı Aydınoğlu*, geçen hafta merakımızı giderdi. *'Bıktırıcı'* başvurularımızın sonucu muydu, bilemiyoruz, Ankara büromuzu aradı ve arkadaşımıza şunları söyledi:

"Yeni Gündem'i çok beğeniyor, takdir ediyoruz. Gerçekten alışılmamış, güzel bir dergi. Ayrıca, bizim fikirlerimize paralel bir görüş de yansıttığı için çok memnunuz. Ama demeç verme niteliğinde bir görüşmeyi, şimdilik erken buluyoruz..."

İltifatlara elbette teşekkürler de, neden demeç vermeyi erken bulduklarını siz olsanız sormaz mısınız? Arkadaşımız da sordu. Sayın *Aydınoğlu*'nun cevabı:

"Şunun için: Dergi sosyal demokrat kesime, özellikle bize her yönüyle hitabeden, bizim fikirlerimizi yansıtan bir nitelikte. Bu nedenle bir demecin, derginizi, kurulacak partimizin sözcüsüymüş gibi bir duruma düşürmesini istemiyoruz..."

Şimdi sayın DSP sözcüsü, dergi yetkililerine özel bu açıklamasının, böylece tüm okurlara duyurulmasını belki hoş karşılamayacaktır. Ancak, partinin kuruluşunu bekleyen kitleleri de gözönüne alarak, sayın *Aydınoğlu*'nun —nasıl edindiğini anlayamadığımız— yanlış izlenimini ortadan kaldırmak gerektiğini düşünüyoruz.

Bu dergide, inandığımız demokrasi ilkeleri çerçevesinde, çeşitli kesimlerin toplumu ilgilendiren her alandaki tavır alışlarıyla ilgiliyiz. O tavır alışlar hakkında, yandaş ya da karşıt, görüş açıklamak, eleştiri veya öneri getirmekle sınırlı görüyoruz yaptığımız işi. Yoksa tavır alan kesim veya kişilere ne karşıt, ne de yandaşız. Böyle olunca, şu ya da bu siyasî kuruluş veya akımın fikirlerini yansıtmak, sözcülüğünü üstlenmek, amaçlarımızın tam tersi bir tutumdur.

Hiç kuşkusuz, çok önemli iddialarla siyaset sahnesine girmeye hazırlanan, bu yüzden kuruluşuna, daha yöntem tesbiti aşamasından itibaren büyük özen gösteren DSP'yle ilkeler, fikirler düzeyinde benzerlikler, hatta aynılıklar içinde olmak bizi ancak memnun eder. Bu benzerlikler, aynılıklar, daha sonraki dönemlerde de sürebilirse, **Yeni Gündem** olarak, DSP'nin *'tavır alışlarını'* desteklemek bizi tarafsızlık adına hiç rahatsız da etmez. Böyle davranmakla DSP'nin *"sözcüsü"* gibi bir duruma da düşmeyiz; çünkü nasılsa en azından biz, böyle bir taahhütümüz olmadığını biliyoruz.

Bunun DSP sözcülerince de bilinmesi, her zaman varolacak, varolması gereken gazeteci- siyasetçi ilişkilerimizin sağlıklı biçimde yürümesi bakımından herhalde gereklidir.

Esasen DSP'nin gerçek kurucuları, Türkiye'de aksamadan işleyebilecek bir demokrasinin gerçekleştirilebilmesi için, siyasî kuruluşlarla basın-yayın organları arasında *kişilikli* bir ilişkiyi herkesten çok temenni etmektedirler. Bundan eminiz.

TURHAN ILGAZ

Önüm, arkam, sağım, solum düşman; inanmayan suçlu!..

İçinde "düşman" nosyonunun önemli rol oynadığı bir "resmi söylem" var günümüzde. Bu söylem içinde seferber edilen retoriğin niteliği gereği, "düşman" özellikle soyut kalıyor. Çünkü söz konusu söylem, somut ve tanımlanmış bir "düşman" üzerine bir açıklama getirmiyor; tersine, kendisi oluşurken kendisiyle birlikte soyut bir "düşman" oluşturuyor.

MURAT BELGE

"Düşmanın gemisi mavi direkli/İçindeki askerler saman yürekli/Kaçma düşman kaçma, pişman olursun/Çanakkale boğazında teslim olursun".

Bizim çocukların *yuva*'ya giderken öğrendikleri bir "şarkı"nın sözleri, yukarıdakiler. Bu sözlerdeki "düşman"la ilgili bulanıklık, ülkemizdeki "yetişkin" insanların zihninde yer alan bulanıklıktan çok daha farklı değil. Yani, o küçük yaşta bu şekilde atılan tohum, ileriki çağlarda da pek fazla değişmiyor. Nedir bu bulanıklık? Bakalım yukarıdaki sözlere: ortada bir "düşman" var; bir "tehlike" demek ki... Ama bu aynı zamanda, "saman yürekli" bir düşman. O halde bizden "aşağı" düzeyde (zaten daha önceki dörtlükte kendimizin "aslan yürekli" olduğumuzu öğreniyoruz.) Biz bu düşmana "kaçma, pişman olursun" diyoruz. İzlemesi güç bir mantık, çünkü kaçıyorsa, muhtemelen "pişman" olmamak için kaçıyor. Ayrıca, kaçmasının bizce bir sakıncası olmamalı, ama nedense "kaçma" diye uyarıyoruz. Her neyse, manen bizden "aşağı" olmasının sonucu olarak, "kaçıyor"; zaten, "saman yürekli". Ama böylesine "saman yürekli" bir düşmanı kaçırmak da büyük marifet olmasa gerek.

Aslında bütün bu çelişkileri, bulanıklıkları uzun boylu incelemeye gerek yok. Çünkü sözleri yazan bunları düşünmedi, *yuva çağındaki* çocuklara genel bir "düşman" kavramını ve "bizim üstünlüğümüz" kavramını *belletmek* istedi.

Bu "belletme" işlemi, insan hayatının çeşitli aşamalarında, üstelik özü de pek fazla değişmeden, tekrarlanıyor ve sürüyor. Çocukluktan beri, üzerinde yeterince düşünülmemiş, soyut bir "düşman" kavramı bellekte yer edince, daha sonra bu içi boş kavramı şu ya da bu somut içerikle doldurmak da kolaylaşır.

"Rahatsız" bir ideoloji

"Düşman" gibi bir kavramın, bir ulusal kültürde, daha erken çocukluktan başlayarak tohum gibi zihinlere ekilmesi ve sonra da beslenmesi, ne gibi anlamlar taşır, ne gibi sonuçlar verir?

"Düşman", ciddî bir tehlikedir; "su uyur, düşman uyumaz" olduğuna göre, sürekli bir tehlikedir: ne zaman, nereden ortaya çıkacağı, nasıl saldıracağı bilinmez. Demek ki, düşmana karşı her an uyanık bulunmak gerekir. Ayrıca düşman, her türlü saldırıyı yapabilir, insanlık ölçüleri tanımaz. Demek ki onunla başa çıkabilmek için biz de *her türlü* yönteme başvurmalıyız. O bizi *yok edeceğine*, biz onu *yok etmeliyiz*. Böyle bakınca biz de ona benzemek zorundayız.

Bu, görüldüğü gibi, oldukça "sert" bir ideoloji. Oldukça da "rahatsız". Düşmanı olan ya da düşmanı olduğuna inanan bir topluluk için rahat, huzur kalmaz. Her an tehdit altında, bunun gerginliğini yaşayan bir topluluk haline gelir. İnsancıl değerlerden ister istemez uzaklaşır. Eğer kan davası tehdidi altında yaşayan bir aileyse bu varsayımsal topluluk, normal hayatını boşlayıp bir çeşit savaş halinde yaşamaya başlayacaktır. Ve bu gerginlik içinde belki ilk saldıran o olacaktır. Örneğimiz böyle bir aile değil de bir toplumsa psikolojik düzeyde durum değişmeyecek, yalnızca yaygınlaşacaktır.

Fakat en kötü durum "düşman"ın bilinçsizliği durumudur. Kan davası tehdidi altında yaşayan bir aileden söz etmiştik. Burada hiç değilse tehlikeyi *kimin* temsil ettiği, dolayısıyla *kime* karşı "tedbir" alınacağı belli. Belirli bir düşmanı olan bir toplum için de böyle. Hedef somut, alınacak tedbirler de tanımlanabilir, açıklanabilir bir şey.

Politik söylemde "düşman"

Tarihimize baktığımızda, daha doğrusu *'tarihimizi öğrenme tarihimize'* baktığımızda, bu "düşman" kavramının her zaman için çok önemli bir rol oynadığını görüyoruz. Bir vakitler Çinliler "düşman"ımız, ama adamlar bizim saldırımız karşısında Çin seddini inşa etmek zorunda kalıyor. Haçlılar Osmanlılara saldırıyor, ama Osmanlılar "Viyana kapılarına" dayanmakta. Dünya tarihinin bir döneminde yaygın biçimde "ulusal kurtuluş-bağımsızlık" hareketleri olmuş; ama kozmopolit Osmanlı imparatorluğunda bu yok da, *"devletin zayıf düşmesinden yararlanarak, yabancı güçlerle bir olup, bizi içeriden vuranlar"* var. Doktor *Kıvılcımlı* bile, "Rumeli elden gitti" diyor; "kimin" elinden gitti, bir gaspeden mi oldu?

Bu gibi olayların nesnel bir gözle incelenmesi, Türkiye'nin de tarihi boyunca başka ülkelere göre daha fazla veya daha olağanüstü düşmanlara sahip olmadığını, ama nedense düşman tehdidini başkalarına oranla biraz fazla büyüttüğünü görüyoruz. Ayrıca bu, Osmanlı devletinin en çok savaştığı dönemlere özgü bir bakış tarzı değil; çöküntünün derinleşmesinden başlayarak bugünlere varan bir anlayış. Dolayısıyla, son analizde Osmanlı'nın kendi zaafından kaynaklanan başarısızlığını açıklayan bir mazeret olmuş bu "düşman" kavramı.

Altmışlardan bu yana geçen yakın tarihimizde "düşman" kavramı her türlü politik söylemde "mümtaz" bir yer işgal ediyordu. Politik görüşler çoğalmış, dolayısıyla "düşman" tanımları da çoğalmıştı. Ama karşısındakini "düşman" kategorisine sokmak ve sonra bu mantığa göre haklamakta başı çeken, resmî güvenlik güçleri oldu. Çok geçmeden sivil "devlet koruyucuları" da, aynı yolu tuttular. Aynı temel ideolojiyi, dolayısıyla "düşman", "mücadele" vb. soyutlamalara karşı aynı tavırları paylaşan bir toplumda, kısa bir süre sonra bütün tarafların benzer savaş biçimlerini benimsemeleri doğaldı.

Şimdiyse, bu kadar çok-sesli bir toplumsal-politik düzende yaşamıyoruz. Ancak, egemen ses içinde "düşman" kavramı gene var; hem de eskisinden sık kullanılan bir *"leit motif"* olarak. Hatta, Türkiye'nin bazı önemli sorunlarının resmî açıklaması haline geldi "düşman"; örneğin dış politikada herhangi bir tatsızlık oldu mu "düşmanlarımız" deniyor ve olay "açıklık" kazanıyor. Televizyon için hazırlanmış programlarda Müslümanlık-

öncesi sonrası tarihimiz "düşman"ın yaptıklarıyla açıklanıyor. Neredeyse bizden de önemli bir duruma geldi "düşman" -çünkü bütün olup biteni o belirliyor neredeyse Ayrıca, "iç ve dış" olmak üzere iki kategoriye bölündü.

"Düşman"ı tayin eden söylem

İçinde "düşman" nosyonunun önemli rol oynadığı bir "resmî söylem" (diskur) var günümüzde. Bu söylem içinde seferber edilen retoriğin niteliği gereği, "düşman" özellikle *soyut* kalıyor. Çünkü söz konusu söylem, somut ve tanımlanmış bir "düşman" üzerine bir açıklama getirmiyor; tersine, kendisi oluşurken kendisiyle birlikte soyut bir "düşman" oluşturuyor. Bu soyut "düşman"ın önemli bir özelliği, bir hayli "değişken" olması. Düşman, "görece" bir nesne; retoriği kullanana "görece", ona göre "değişebiliyor": söylemin telaffuz edildiği somut anın biçimlenişine göre, şu ya da bu devlet, halk ya da toplumsal kesit, grup, örgüt vb. olabiliyor. Dolayısıyla bu söylem, düşmanı "tayin eden" bir söylem.

Söylemin mantığında "dış ve iç"in kademelenmesi de ilginç. "Dış düşman"ın belirli bir önceliği var. Çünkü "iç düşman" çok zaman ona göre belirleniyor ve onun "içteki ajanı" olarak gösteriliyor. Böylece "iç düşman" ilkin "hain" oluyor. Öte yandan, "dış düşman"ın bir anlamda dokunulamazlığı da var. Kalkıp buraya, bizim erişebileceğimiz bir yere gelmedikçe, ona erişemiyoruz. Varlığını biliyoruz, ona göre kendimizi hazırlıyoruz, ama dünya mantığının gereği, varlığını bildiğimiz bu düşmanı gidip yerinde imha edemiyoruz (özellikle "uzakta" olanı). Buna karşılık "iç düşman" tanımı gereği burada. Dolayısıyla erişilir durumda. Dolayısıyla gerektiğinde onu kıskıvrak yakalayabiliriz (söylemin mantığına göre).

"Düşman" üstüne kurulu söylemleri gelişmeleri içinde izlediğimizde, düşmanın *iki tip* olduğunu da saptayabiliriz. Bunların zamanca önde gelen birincisini şöyle bir "analoji" ile açıklayayım: örneğin "yılan"ın düşman olduğunu saptayabiliriz, çünkü zehirlidir, sokar vb. Bu saptamadan sonra, her görülen yılanı yok etmeye karar verir ve bunu uygulamaya başlayabiliriz. Bu durumda, karşımızda tanımlanabilir ve tanınabilir bir "düşman-özne" vardır. Gelmiş geçmiş ideolojilerde klasik "düşman" kavramı daha çok bu kategoriye girer. Bizdeki politik söylemlerde de bu düşman tipi daha yaygındı. Oysa yeni dönemde yaygınlaşan söylemin "düşman"ı böyle bir "özne" değil, daha çok bir *"potansiyel"*. Yani, ilk analojideki "yılan"dan çok, "kolera", "veba" gibi bir salgın mikrobuna benziyor. Çünkü nereden ve nasıl çıkacağı, birinci durumda olduğu gibi *belirli* değil. Birincisi bizi aldatabilir, kılık değiştirebilir, kendini kamufle edebilir, saklanabilir vb. Ama bütün bunlara rağmen kimliği bellidir, o belli kimliğini gizlemiştir. Oysa ikinci "düşman" tipinin temel özelliği, "düşman" olarak nitelenmeden önce, kimliğinin de belli olmamasıdır. Veba mikrobuna yakalandığını bilmeyen insan gibi o da, bizzat kendisi de, "düşman" olduğunun bilincinde değildir ta ki, egemen söylem onu bir anda, "sen bir düşmansın" diye teşhis edinceye kadar. Ve bu arada bu kişi, belirli kimliğini kamufle ederken yakalanmış suçludan çok, veba salgınının kendisine de bulaştığını anlayan kişiye benzer bir psikoloji içinde bulur kendini. Ve aynı şekilde toplum tarafından "karantina"ya alınır; ya da, mikrobun tehlike derecesine göre, "kuduz hücresi"ne konabilir.

"Düşman"ın gerekliliği

Şimdi olaya toplumsal boyutlarıyla bakalım: veba gibi bir salgın çıktığında nasıl toplumdaki her birey, bu hastalığa yakalanma "potansiyeli"ni taşıyorsa, bu "söylem"in teşhis etmeye yöneldiği "suç" salgınında da, her birey potansiyel suçludur. Toplum sanki sıraya dizilmiş, söylemin öznesinin safları gözden geçirdikten sonra parmağını uzatıp "sen" demesini beklemektedir. bu da bir tuhaf psikoloji ve ideoloji yaratır: o ana kadar herkes "düşman" olabilir; ama "düşman" olarak "bir başkası" saptanınca herkes rahatlar ve teşhis edilen "düşman"a "düşman" olur.

Herkesin sıraya dizilip aralarındaki "düşman"ın teşhis edilmesini bekliyor olması, söylemin "otoriter" bir söylem, söylemi telaffuz edenin de "otorite" olmasını gerektirir. "Suç"un ve "düşman"ın belirli bir "seyyaliyet" içinde olmasının bir nedeni, bunları "söylem-öznesi"nin "tayin etmesi"dir, demiştim. Bir başka söyleyişle, söylemi ve retoriğini telaffuz eden, birbiri ardına eklemlediği kelimelerle söylemini inşa ederken, aynı anda ve söylemin içinde, "düşman"ı da oluşturuyor. Ama bundan da öte, "düşman" dolayımıyla ("düşman"ı *teşhis eden* ve onunla *mücadele eden* olduğu için), "otorite" olarak kendi gerekliliğini ve vazgeçilmezliğini de oluşturuyor, inşa ediyor. Şu halde, bütün bunların olup bittiği söylemin içinde, söylemin sahibi kendi varlığını "düşman"ın varlığına dayandırıyor.

Söylemin incelenmesi bunları getiriyor. Ama, söylemin gerçeklikle ilişkisi ne? Bütün incelemenin gösterdiği gibi böyle bir söylem ancak *"kendinden menkul"* olabilir ve gücünü, gönderme yaptığı gerçeklikten değil, retoriğinin etkisinden (ve tabiî retoriğin ardında yatan fiziksel varlıktan) alabilir. Retorik, o varlığı sürekli kılmanın aracıdır zaten.

Bu tür bir söylemin toplum sağlığı bakımından etkileri üstüne söylenecek çok bir şey yok. Söylemi dile getirende de, dinleyende de *"paranoya"* yaratması son derece doğaldır. Böyle bir retorik, bütün ideolojiler gibi "kişiler-üstü"dür ve zamanla onun mantığı onu kullananların mantığına da egemen olur. Toplum üzerindeki etkisi sürdükçe, toplum da gerçeklikten kopar. Şüphe ve korku, toplumu yönlendiren etkenler haline gelir.

"Düşman" gibi teorik bakımdan oldukça bulanık bir kategoriyi kendine temel nosyon alan bir söylem, resmî devlet bakışı olarak kendini topluma sunduğunda, devlet terörünün ideoloji düzeyinde gerçekleşmesi olarak ele alınabilir. Çünkü böylelikle ilkin "düşman" kavramı bilimsellikten uzak çağrışımlarla bir *"umacı"* gibi korkutucu bir nesne haline getirilir. Dolayısıyla, "düşman"ı yok etmek için başvurulacak her türlü hukuk dışı tedbire meşruluk sağlanır. Bundan sonra, normal bir toplum düzeninde *"görüş ayrılığı"* olarak nitelenecek her şey, *"düşmanca tavır"* olarak karalanabilir ve dolayısıyla yıldırılabilir, sindirilebilir. Böylece *"muhalif"*, "düşman"a dönüştürülür. Böyle bir sürecin anti-demokratik özellikleri bir yana, "düşman" paranoyası içinde yaşayan bir toplumun ruhen sağlıklı olamayacağı da açıktır. Türkiye'nin geçmişinde, politikada çok zaman şiddete başvurulmasında "düşman" kavramının klasik kullanımlarının olumsuz payı görüldü. Daha da *"esrarengiz"* *"düşman"* nosyonuyla toplumun politik davranış normlarının düzelmesini herhalde bekleyemeyiz. □

"Aydınlar Dilekçesi" Davası:
2969 sayılı yasa ihlâl edildi mi?

Kamuoyunda *"Aydınlar Dilekçesi"* adıyla anılan davanın Ankara 1 Numaralı Sıkıyönetim Mahkemesi'ndeki davasının ilk duruşması 15 Ağustos günü yapıldı. Davayla ilgili soruşturma, 2969 sayılı yasanın ihlali ihtimali üstüne açılmış, hatta Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı'nın savcılığa soruşturma açılması için gönderdiği yazıda da "dilekçe" deyimi kullanılmıştı. Ancak dava iddianamesinden, soruşturmadan sonra isnat edilen suçun değiştiği, "sanık"ların 2969 sayılı yasaya muhalefetten değil, sıkıyönetim yasaklarına aykırı olarak bir "bildiri" yayımladıkları için mahkemeye verildikleri görüldü.

İstanbul, İzmir, İzmit gibi kentlerde oturan sanıkların bazılarının sorguları bu illerde "istinabe" yoluyla yapıldı. Bazı sanıklar ise Ankara'daki ana davaya gelip sorgularını orada vermek istediler. Böylece 15 Ağustos günü Ankara, Mamak'ta başlayan ana davada, öğleye kadarki bölümde, birinci ve ikinci sırada yer alan Aziz Nesin ile Prof. Hüsnü Göksel'in sorguları yapıldı. Oğleden sonra duruşmaya devam edilirken, Ankara dışında oturan sanıklar kendi sorgularının öne alınması için dilekçe verdiler. Bu isteğin kabul edilmesiyle Ankara dışından gelen sanıklar sorgularını verdi ve böylece yarıya yakın sanığın ilk sorgusu tamamlanmış oldu.

Çeşitli basın organları mahkeme zabıtlarından sorguda söylenleri şimdiye kadar aktardılar. Bu nedenle, sorgularını mahkemeye yazılı olarak sunan Gencay Gürsoy, Halûk Gerger ve Şahab Balcıoğlu'nun ifadelerinden alıntılar veriyoruz.

* * *

Çok partili parlamenter sivil yönetim 1960'dan sonra da çeşitli aksamalara ve duraksamalara uğradı. Sonunda 12 Eylül 1980 Harekâtına geldik. Onun da üstünden üçbuçuk yıldan uzun süre geçti. Bütün bu oluşumu ve gelişimi halkımla birlikte bir gazeteci olarak ben de izledim. 12 Eylül Harekâtının ardından ağır ağır, kademe kademe geçilen sivil dönemde, insan hak ve özgürlüklerine inanmış sivil kafalı bir kişi olarak kendimce durumu tartım. Uygar anlamda demokratik biçimle yönelttilen bir ülkede, en azından ve zorunlu olarak ne tür bir uygulamaya geçilmesi gerektiğini düşündüm. Kendi ülkesini ve türlü ülkeleri yazı, görgü yoluyla ve içinde yaşanan sosyal, politik deneyler nedeniyle bilen bir kişi sıfatıyla bu kez dilek ve özlemlerimi sivil Cumhurbaşkanına, onun uygar katına yazı yoluyla iletmek gereğini duydum. Bunu hem doğal bir hak, hem de zorunluk olarak hissettim.

Şahap Balcıoğlu
(Orhan Şahabettin Balcıoğlu)

Dilekçede ağırlıkla üzerinde durulan demokratik hak ve özgürlüklerle ilgili istem ve dilekler, beni sadece bir aydın olarak değil, bir hekim ve yaşadığımız yıllarda, bu hak ve özgürlükleri gerekçe gösterilmeksizin ağır şekilde kısıtlanmış bir dilek olarak da yakından alakadar ediyor. Bir hekim olarak ilgilendiriyor, çünkü Devletin güvencesi altında olması gereken Cezaevlerinde, şu ya da bu nedenle görülen ölüm olayları, işkence uygulamaları, en yetkili ağızlardan açıkca ifade edilmiştir. Cana kıyıldığı, insanın en kutsal hakkı olan yaşama hakkını elinden alındığı, her uygulamaya, 12 Eylül öncesi dönemde karşı çıktığım gibi, bu dönemden sonra da karşı çıktım.

Sayın Yargıç, 1981 yılından beri, bana hâlâ bilmediğim gerekçelerle Yurt-dışına çıkma izni verilmemektedir. 1982 yılında geçirdiğim ciddi bir kalp rahatsızlığı nedeniyle acilen yurtdışına tedavimin gerektiğini belgeleyen raporlarla İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı'ndan başlayarak, İstanbul Emniyet Müdürlüğü'ne, İstanbul Valiliği'ne ve Emniyet Genel Müdürlüğü'ne yaptığım çeşitli başvurularıma bir tek yanıt bile alabilmiş değilim. Oysa bugün sanık olarak bulunduğum davaya kadar hakkımda ne bir soruşturma ne de açık bir suçlama yapılmış değildi.

Sayın Yargıç, 20 yıla yakın bir öğretim üyesi olarak hizmet ettiğim ve 1982 yılında profesörlüğe yükselttildiğim Üniversiteden 1983 Haziran ayında elime tutuşturulan 6 satırlık bir yazı ile hem de "bir daha kamu hizmetinde çalıştırılmamak koşulu ile" uzaklaştırıldım. Yaşamımı derinden etkileyen bu uygulamanın gerekçesini bile bilmiyorum. Ancak, buna benzer durumları sadece benim başıma gelmediğini de çok iyi biliyorum. Tıpkı daha önce yaptığım başvurular gibi bu kez de bir dilekçe ile Devletin en yetkili makamlarına başvurmuş bulunmaktayım. Bu başvurumu aynı endişeleri duyan ve geleceğe yönelik aynı dilekleri paylaşan insanlarla birlikte, Anayasamızın verdiği dilekçe hakkını kullanarak yaptım. Bugün bu ortak başvurumuzdan dolayı mahkeme huzuruna çıkmamız bile endişelerimizde ve dileklerimizde ne kadar haklı olduğumuzu göstermeye yeter. Üstelik ayrıca belirtmem gerekir ki, bu başvurumdan dolayı kamuoyu önünde çok ağır suçlamalara da hedef oldum.

Bu suçlamalara karşı savunma hakkımı kullanma olanağına sahip bulunmadığım da bilinen bir gerçektir.

Dr. Gencay Gürsoy

Bugün bizleri burada yargı önüne getiren girişimimizin niteliği, eylemimizin temelinde yatan düşünce ve amaçlarımız açıklığa kavuşturulmadan izah edilemez. İddianamenin birinci cümlesi genel amacımızı doğru olarak özetlemektedir. Sayın iddia makamı, anılan cümlede, bizlerin "Türkiye'de demokrasinin gelişme sürecine katkı sağlamak maksadıyla girişimde bulunma"yı amaç edindiğimizi belirtmektedir. Bu, doğrudur; onurlu bir amaçtır; bizlerin birer yurttaş olarak görevimizdir, hakkımızdır. Gerçekten de, bizi biraraya getiren, görüşlerimizi kağıda dökmemize neden olan ve nihayet burada yargı önüne 'sanık' olarak çıkartan girişimimizin temelinde, sayın iddia makamının da açıkça belirttiği gibi, "demokrasiye geçiş sürecine katkıda bulunmak" amacı yatmaktadır.

Savcılık ifademde de belirttiğim gibi, bu metinde yer alan görüşler sadece metni kaleme alanlara mâl edilemez. Evrensel demokrasi ilkelerini içeren bu metin, demokrat Türk insanını, demokrasiye gönül vermiş tüm aydınların paylaştığı görüşleri özetlemektedir. Bu nedenle de, mümkün olduğu ölçüde çok sayıda aydının bu metni imzalamasından daha doğal bir şey olamazdı. Yaklaşık 1.500 kişinin metni imzalayabilmesi için de elbette metin imza için dolaştırılacak, elbette çok sayıda kişinin görüşlerine sunulacaktı. Bunun 'suç' sayılması bizzat dilekçe hakkının toplu olarak kullanılmasını ortadan kaldırır. Dolayısıyla, sayın iddia makamının bunu gerekçe göstererek dilekçeyi 'bildiri' sayması olanaksızdır. Dilekçe hakkının kullanılması demek olan bir olguyu bu haktan soyutlamak, hakkı ortadan kaldırmadıkça, mümkün değildir

Haluk Gerger

Ana muhalefet'de partileşme sancıları

Kurultay hazırlıklarına başlayan Halkçı Parti'de bir genel başkanlık sorunu var. SODEP'le birleşme konusundaki genel hava umutsuzluk. Bir kısım genel merkez yetkilisiyse DSP'nin partileşemeyeceğini ve kadrolarının HP'yle bütünleşeceğini düşünüyor.

- Yahu, neden o adamı yukarıda tek başına bırakıyorsun? Çağırsana, gelsin buraya. Gırgır, şamata hepsi burada...

- Ben genel başkan yardımcısı olarak, haftada ancak bir kez randevu alıp görüşebiliyorum. Yani haftada bir sıra geliyor bize.

- Hadi canım, senin de niyetin yok da ondan. Sen genel başkanına gidip, dolaştığın illerin, ilçelerin durumu konusunda bilgi verdin mi? Şunları şunları yaptım dedin mi?

- O bana bilgi verdi mi ki ben ona vereyim. Bana, şurada şu eksik, burada şu yapılacak bile demedi. Ben herşeyi kendim yaptım.

- Tamam işte!.. Her şeyi kendi bildiğine göre yaptın, öyle değil mi? Daha ne istiyorsun? Maazallah, Özal'ın yardımcısı olsan, ondan habersiz adım bile atamazdın.

Bu konuşma, Halkçı Parti Genel Merkezi'nin bir odasında bir grup partili arasında geçti. Neşeli grubun tatlı sohbeti, sık sık girip çıkanlar, akıl danışanlar ve taşra teşkilatını dolaşan genel merkez yöneticilerinin bilgi vermek için ettikleri telefonlarla zaman zaman kesildi. Ama gene de sürdü.

Bir yandan genel merkez görevlileri il ve ilçe teşkilatlarını dolaşıp, kongre öncesi, kendi deyimleriyle, *"tadilat"* yaparken, bir yandan da taşra yöneticileri gruplar halinde genel merkezi ziyaret edip, ünlü hazine yardımından kendilerine düşecek payı, *"para bitmeden"* alabilmek için yarışıyor. *"Ceplerinden 800 bin koyanlar"*, *"telefon paralarını cepten ödeyenler"*, *"kira veremedikleri için tabela indirenler"*... Hepsi genel merkezde ve hepsi de *"tükenmek"*ten şikayetçi.

Halkçı Parti'de kongreler öncesi kulis faaliyetleri ve bu faaliyetlerin vazgeçilmez ögesi *"dedikodu"* da bir hayli yoğun. Partililer, kapı aralarında genel başkanın kim olacağı, öteki sosyal demokratlarla ilişkilerin nasıl gelişeceği, SODEP'ten umudun kesildiği, yeni demokratik sol partinin ne ses, ne de bir nefes verdiği gibi konuları tartışıyorlar aralarında. Genel Merkez yöneticilerinden birine göre; *"Türkiye'nin bugünkü koşullarında ana muhalefet partisi genel başkanının atak bir kişiliğe sahip olması, sorunları daha da artırır."* Gene aynı yönetici, genel başkanlığa aday olacakları söylenen partililerin ortaya çıkışlarının *"çok erken"* olduğu kanısında. Ayrıca şu görüşü de öne sürüyor:

"Yarın genel başkan da gezilere çıkacak. 'Ben genel başkanlığa getirildim, genel başkanlığım onaylandı, bu ne iştir? Burası yeniçeri ocağı mı?' derse ne olacak?"

Sosyal demokrat kesimle ilişkiler konusunda Halkçı Parti Genel Merkezi'ndeki bir grubun görüşüyse şöyle:

"DSP partileşemeyecek ve kadroları Halkçı Parti'yle bütünleşecek."

SODEP'le birleşme konusuna gelince; gördüğümüz kadarıyla, tüm genel merkeze hakim olan hava, umutsuzluk!

Halkçı Parti'de bir an önce çözümlenmesi gereken sorunların başında *"genel başkanlık"* geliyor. Bunun dışındaki sorunlardan en önemlisi kongreler öncesinde, taşra teşkilatının tümüyle elden geçirilmesi. Çeşitli bölgelerde çalışmalarını sürdüren parti görevlilerinin telefonlarından, bir kısım il ve ilçe örgütlerinin tamamen yenildiği, bir kısmınınsa kadro değişikliğine gidilerek *"tadil"* edildiği anlaşılıyor. Bu arada, saptanan yeni isimler genel merkeze bildiriliyor ve bunların adına *"acele para çıkarılması"* isteniyor.

Başlayan ilçe kongrelerinin tamamlanmasından sonra il kongreleri de 15 Eylül'de başlayıp, 9 Aralık'ta sona erecek... Ayrıca henüz teşkilatı kurulmamış üç il, Artvin, Gümüşhane ve Çankırı'da da kuruluş çalışmaları sürüyor.

Sonuç olarak, son günlerde, *"ana muhalefet partisi"*nin merkez binasında görülen manzaranın tek sözcükle ifadesi: *"karmaşa"*. □

"Sayın Calp, Halkçı Parti'nin ana muhalefet partisi kimliği kazanamadığı görüşüne katılıyor musunuz?"

— Ana muhalefet partisi kimliği, mevzuattaki birçok hususun yerine gelmesiyle kazanılır ve kazanılmaz. Bugün Meclis aritmetiğine bakarsanız, Halkçı Parti ana muhalefet partisidir ve ana muhalefet partisi görevini de Meclis'in açılışından bugüne kadar çok seviyeli ve etkin bir şekilde yürütmüştür, yürütmektedir. Ama 12 Eylül 1980 öncesi devrinde şartlandırılmış bazı kimseler muhalefeti bir başka türlü anlıyorlar ve anladıkları anlamda bir muhalefet göremedikleri için de Halkçı Parti'nin muhalefet görevini yapmadığını veya etkili yapamadığını söylüyorlar.

Ben o görüşlere iştirak etmiyorum. 12 Eylül 1980 öncesi Meclislerde yapılan muhalefet çalışmalarını alıp inceleyin, bir de bu Meclis'in açıldığı günden bugüne kadar Halkçı Parti'ni yaptığı muhalefeti tespit edin. Bunları karşılaştırdığınızda göreceksiniz ki, Halkçı Parti çok seviyeli ve etkili muhalefet yapmıştır ve yapmaktadır. Gerek kanun tasarıları vermek, gerek gündem dışı konuşmalar yapmak, gerek yazılı ve sözlü sorular sormak ve iktidarın getirdiği kanunlar hakkında Komisyonlarda ve Genel Kurul'da fikirlerini söylemek yönünden çok başarılı çalışmalar yapmıştır Halkçı Parti. Bir diğer kesim de bu etkili muhalefet sözüyle sonuç bakımından bir değerlendirme yapmaktadır. Eski Meclislerde koalisyon kuracak aritmetik mevcudiyeti karşısında, yapılan muhalefetten gözle görülür sonuçlar alınabiliyordu. Ama bugünkü Meclis'te iktidar partisinin sandalye sayısı, iki muhalefet partisinin sandalye sayısının toplamından fazladır. İstediğiniz kadar şu veya bu şekilde muhalefet yapın, iktidar partisinin görüşünün dışında bir sonuç elde etmeniz mümkün değildir. Ancak iktidar partisinin kendi bünyesi içinde bir fikir değişikliği olursa netice alabilirsiniz. Buna rağmen, yaptığımız çalışmalarda karşı tarafı etkilemek suretiyle birçok neticeler sağlayabildik. Ama buna dayanarak muhalefet yapmamızı değerlendirenlerin istediği şekilde ve anlamda olmadı, olamaz da. Çünkü iktidar partisinin bugün Meclis'teki mevcut çoğunluğu karşısında, dışındaki herhangi bir muhalefet görüşünün sonuç alması mümkün değildir. Bununla etkileme yapılmadı demek istemiyorum, sonuç açısından söylüyorum. Ama etkilemeyi göz önüne alırsanız, yaptığımız muhalefet çalışmalarında iktidar partisini etkilediğimiz ve geleceğe yönelik tekliflerinde, önerilerinde, kararlarında bir hayli değişik etkiler yaptığımız görülecektir. Bizim konuşmalarımızın ışığı altında bazı görüşlerini değiştirerek Meclis'e getirmektedirler.

"Halkçı Parti kurultayında bir genel başkan değişikliğine gidilmesi partiye taze kan sağlayabilir mi?"

— Sağlayamaz. Biz Halkçı Parti olarak demokratik ilkelere ve özgürlüğe kendi içinde de çok değer veren bir partiyiz. Bazı arkadaşlarımın hizmet yarışı şeklinde kendilerini aday göstermeleri Halkçı Parti'nin hayatiyetini ve dinamizmini gösterir. Adaylığını koyan arkadaşlarımızın bugüne kadar denenmemiş, yeni olan hangi politikayı ileri sürdüklerini bilmiyorum. Kurultayda onlar görüşlerini söyleyecekler. Diğer adaylar da görüşlerini söyleyecekler ve kurultay delegeleri içlerinden birini genel başkan olarak seçecek. Tamamen demokratik ölçüler içinde cereyan edecek bir çalışmadır bu. Başka herhangi bir şekilde yorumlanmasını doğru bulmuyorum.

"Kurultayda genel başkanlığa aday olacak mısınız?"

— Buna karar vermek için zamanı henüz erken görüyorum. Kongreler ilçe ve il bazında yapılıp, tamamlandıktan sonra, genel kurul toplanırken bu konuda bir değerlendirme yapacağım. Ondan sonra kararımı vereceğim.

"Genel kurul öncesinde, ana muhalefet partisi genel başkanı olarak kendinizi değerlendirir misiniz? Bu dönem içinde genel başkan olarak yaptıklarınız ve yapamadıklarınız neler?

— Halkçı Parti bildiğiniz gibi, 1983 Mayısı'nda kuruldu. Kısa bir süre sonra seçimlere girme hakkını elde etmek durumunda kaldı. Muhtelif vetolardan geçti. Ve 34 ille bu illerin ilçelerinin üçte birinde teşkilat kurmak durumunda kaldı. Seçimlere girme yetkisini elde ettikten sonra da aday göstermeleri ve seçimlerin partilerin iştirakiyle 6 Kasım'da yapılması çalışmaları başladı. Çok kıt mali olanaklar içinde, karşısındaki bu imkanlar bakımından son derece müsait durumda olan partilerin amansız propaganda çalışmalarıyla mücadele etti. Seçimler sonunda da ana muhalefet görevini yüklendi. O tarihten beri de Türkiye'nin demokratikleşmesi çalışmalarının sağlıklı bir biçimde yürütülmesi istikametinde çalışmalar yaptı. Bugün Halkçı Parti, demokratikleşme sürecindeki çalışmalarına devam etmektedir. Türkiye'deki demokrasiye geçiş sürecinin kısaltılması konusunda kendi üzerine düşen görev ve sorumluluğun bilinci içinde.

Halkçı Parti sosyal demokrat bir parti. Sosyal demokrat olduğunu iddia eden Meclis dışında da bir takım parti

DSP'nin ne mahiyette bir parti olduğunu bilmiyoruz. Ancak programını ve kadrolarını gördükten sonra kendisiyle ilgili bir değerlendirme yapma imkânını bulacağız.

"Halkçı Parti çok seviyeli ve etkili muhalefet yapmıştır ve yapmaktadır. Ama bugünkü Mecliste iktidar partisinin sandalye sayısı, iki muhalefet partisinin sandalye sayısının toplamından fazladır. İstediğiniz kadar şu veya bu şekilde muhalefet yapın, iktidar partisinin görüşünün dışında bir sonuç elde etmeniz mümkün değildir. Ancak iktidar partisinin kendi bünyesi içinde bir fikir değişikliği olursa netice alabilirsiniz."

"Halkçı Parti'nin hangi partiyle, ne ölçüde birleşip birleşemeyeceğine kurultay karar verecektir. Bizden önce sosyal demokrat olduğunu söyleyen bir parti kurultayını yapmış ve bir yetki almıştır. Biz de kurultaya gideceğiz ve hangi ölçülerde, kimlerle birleşip birleşemeyeceğimiz konusunda teşkilatımızın kararını isteyeceğiz."

Necdet Calp:
Genel başkan değişikliği partiye taze kan sağlayamaz

ve çalışmalar var. Bu sebeple Halkçı Parti, hem onlar tarafından, hem de Meclis'teki iktidar ve muhalefet partileri tarafından mütemadiyen eleştirilmekte. Onlarla mücadelesine bir anlamda iktidarla olduğu gibi devam etmekte. Bugün mali olanaklar bakımından nispeten iyi bir duruma geldi. Bundan sonra teşkilatıyla arasındaki iletişimin daha iyi bir duruma gelmesi ve yaptığı çalışmaların kamuya duyurulması imkanlarına sahip. Teşkilatımızda son günlerde bir moral yüksekliği görülüyor. Kurultaya giderken Halkçı Parti'nin ve özellikle de teşkilatın moral gücüne sahip olduğunu görmek bizi sevindiriyor. İçten ve dıştan yapılan bütün olumsuz propagandalara rağmen, teşkilatın doğruyu görebilmesi ve sağduyusunu kullanarak kendisinin yüklendiği tarihi misyonun bilinci içinde çalışması Türk politik hayatında Halkçı Parti lehine olarak değerlendirilecek bir durumdur.

"Sayın Calp, 6 Kasım genel seçimleri yapılırken, genel merkezde heyecanla sonuçları bekliyordunuz. Sizinle o gün yine bir söyleşi yapmıştık. Bize 'hayırlısıyla şu günü bir atlatalım, bütün teşkilatı elden geçireceğim' demiştiniz. Bu düşüncenizi gerçekleştirebildiniz mi?"

— Efendim, biliyorsunuz çok kısa bir zamanda kanuni gerekleri yerine getirmek için parti yöneticilerimiz üzerinde gereği gibi bir inceleme yapamadık ve bizimle çalışacağını söyleyen herkese kadrolarımızda yer verdik. Bu kadrolar içinde başarılı olamayanlar çıktı. Bazı yöneticiler adaylıklarını koyarak bulundukları mevkileri boşalttılar ve adet bakımından noksanlık meydana geldi. 6 Kasım seçimlerinden sonra, sorunların giderilmesi, noksanlıkların karşılanması ve kurulmayan bazı yerlerde parti teşkilatının kurulması çalışmalarına girdik. Bu çalışmalar devam ediyor. Kurultaya kadar da devam edecek.

"Sayın Calp, Halkçı Parti kurultayında DSP'yle birleşme konusunda bir gelişme kaydedilebilir mi?"

— DSP'nin ne mahiyette bir parti olduğunu bugün için bilmiyoruz. Ancak programını ve kadrolarını gördükten sonra, kendileriyle ilgili bir değerlendirme yapma imkanı bulacağız. Biliyorsunuz Halkçı Parti sosyal demokratların bütünleşmeleri gerektiğini başından beri savunuyor ve çalışmaları da bu istikamette. Ancak Halkçı Parti'nin hangi partiyle, ne ölçüde birleşip birleşemeyeceğine kurultay karar verecektir. Bizden önce sosyal demokrat olduğunu söyleyen bir parti kurultayını yapmış ve bir yetki almıştır. Biz de kurultaya gideceğiz ve hangi ölçülerde, kimlerle birleşip birleşemeyeceğimiz konusunda teşkilatımızın kararını isteyeceğiz. Onun için bana göre, bugün henüz karşıda herhangi bir parti yokken, ileri sürülenler yakıştırmadan öte gitmez. □

Aydın Gürkan: Soldaki dağınıklıktan biz sorumluyuz

"1984 Eylülü'nde Türkiye sizce nasıl gözüküyor?"

— Kötü! Böyle giderse, Türkiye'de demokrasinin geçmiş dönemdekilerden daha büyük yaralar alacağından çok ciddi kaygı duyuyorum. Çok kuşkuluyum ve çok üzülüyorum. Bence Türk demokrasisi şu anda ateşle sınavını geçiriyor. Türk halkı demokrasiye çok büyük kredi açmıştır. Yıllardır düzenli işleyen, yaygınlaşan, derinleşen ve doğallaşan bir demokratik düzeni bekleyip duruyor. Halk artık denenip denenip yarım bırakılan demokrasiden bıktı. 6 Kasım Seçimleriyle başlayan yeni siyasal dönemde demokrasinin ağır ağır da olsa yaygınlaşması, derinleşmesi ve doğallaşması sürecinin işlemeye başlamış olması gerekirdi. Ben bunun başladığını algılayamıyorum. Eğer siyaset, siyasal partiler, Meclis ve demokrasi halen daha *"olsa da olur, olmasa da olur"* noktasını aşamamışlarsa, bu süreç henüz daha başlamamış demektir. Eğer bu *"olsa da olur, olmasa da olur"* noktasını hızla aşamazsak, Türkiye'de işler arap saçına dönecektir.

"Sayın Gürkan, demokrasinin işleyişindeki temel sıkıntı, temel darboğaz şu anda nerededir?"

— Pek çok noktada sıkıntı, pek çok noktada darboğaz vardır. Bunların en çok üzerinde durulanı, yasal çerçevenin yarattığı darboğaz ve sıkıntı olmaktadır. Ben de demokrasinin sağlıklı işlemesi konusunda varolan yasal çerçevenin çok dar olduğunu hiç kuşkusuz kabul ediyorum. Ama ondan daha öncelikli ve ondan daha önemli bir başka darboğaz görüyorum. O da siyasal partilerin henüz partileşmemiş olmasıdır. Siyasal partilerin henüz daha siyaset yapmamaları ve partileşmemiş olmaları varolan yasal çerçevenin sağladığı alanın bile kullanılmasına olanak tanımamaktadır.

"Yani sizce siyasi partiler siyaset yapmıyor mu? Siyasi partiler henüz partileşemediler mi?"

— Bence hayır. Siyaset, siyasal içerikli demeçler vererek, bildiriler yayınlayarak yapılmıyor, yapılamıyor. Hatta çok parlak, çok tutarlı bir siyasal programın sunulması bile bana sorarsanız başlı başına bir siyaset değildir. Siyaset, toplum içinde, toplumla yapılır. Siyaset, *"bireysel"* ya da *"düşünsel"* bir olgu değildir. Siyaset, *"toplumsal"* ve *"eylemsel"* bir olgudur. Siyaset kafadan üretilemez, siyaset *"sözsel"* olamaz. *"Uzaysal siyaset"* siyaset değildir. İktidarda siyaset yapanların *"toplumsal"* ve *"eylemsel"* olmaması mümkün değildir. İktidar siyasetinin doğasında *"toplumsallık"* ve *"eylemsizlik"* vardır. Eylemsiz iktidar olunmaz. Durmadan eylem üretebilirsiniz. İktidarın eylemleri toplumda üretilmemiş ve toplumdan üretilerek yapılmamış olsa bile sonuçları, o eylemleri gene toplumsallaştırır. Oysa muhalefette siyaset *"eylemsiz"* ve *"toplumsuz"* kalabilir. Etkin muhalefet eylemli ve toplumsal muhalefettir. Eğer, toplumun gündeminde *"A"* varken, partinin gündeminde *"B"* varsa, eğer toplum dörtteyken, parti üçteyse, eğer toplumsal ve siyasal yaşam kesintisiz sürer, özlem, istek ve dilekler bir sinema şeridi gibi birbirini izlerken, parti kesik kesik siyaset yaparsa bu siyaset toplumsal değildir. Eğer siyasi muhalefet, iktidarı politikalarında tereddüte ve kuşkulara düşüremiyorsa, onu *"vazgeçmelere"*, *"ertelemelere"*, *"geri almalara"*, *"yapmalara"*, *"uzlaşmalara"* zorlayamıyorsa, eylemsel değildir. İktidarın her yaptığında ya da yapmadığında muhalefetin damgası olmalıdır. Eğer bir iktidar, iktidarı kullananlara çok *"lezzetli"* geliyorsa, orada henüz muhalefet etkinleşmemiş demektir. İktidar koltuğu ne zaman bir iğneli fıçı haline dönerse, o zaman muhalefet var demektir. O zaman demokrasi işliyor demektir. Bence muhalefetteki bir siyasi partinin partileşmesi ve siyaset yapması ancak genel kongresiyle mümkün hale gelebilir. Demokratik, özgür ve gündemi saptırılmamış bir genel kongre, partiyi topluma ve düşünceyi eyleme bağlar.

"Eğer bir iktidar iktidarı kullananlara çok lezzetli geliyorsa, orada henüz muhalefet etkinleşmemiş demektir. İktidar koltuğu ne zaman bir iğneli fıçı haline dönerse o zaman muhalefet var demektir. O zaman demokrasi işliyor demektir."

Muhalefet görevi HP'nin

"Halkçı Parti Genel Kongresi'nden bu tür bir sonucu bekliyor musunuz?"

— Bu tür bir sonuç çıkar mı çıkmaz mı şu anda bilemiyorum. Çıkması için çaba sarfediyoruz. Çaba sarfedeceğiz. Çıkmazsa, işte o zaman işler çok karışır. Türkiye'de demokrasinin yaşamasını isteyen herkesin bir noktada anlaşması lazımdır. Halkçı Parti, içinde bulunduğumuz koşullarda demokrasinin yaşaması için yaşamsal bir öneme sahiptir. Demokrasi için muhalefet, demokrasi için etkin muhalefet gereklidir. Demokrasinin bir azınlık ya da çoğunluk egemenliğine dönüşmemesi için, iktidarın gecesinin, gündüzünün, dakikasının, saniyesinin muhalefeti hesaplayarak, muhalefeti hesaba alarak geçmesi lazımdır. Muhalefeti ve etkin muhalefeti yapma görevi Halkçı Parti'nindir. Bu görevi başkasına göçertmek, bu rolü başkasına oynatmak, bu işlevi başkalarına devrettirmek mümkün değildir. SODEP bir erken seçimi Türkiye'nin gündemine getirebilmiş olsaydı, bu görevin mutlaka Halkçı Parti tarafından yerine getirilmesi belki böylesine bir zorunluluk haline gelmeyebilirdi. Ama bugün bu görev, artık tartışmasız Halkçı Parti'nin görevi haline gelmiştir. Halkçı Parti genel kongresiyle ya bu göreve sahip çıkacaktır ya da bu görev sahipsiz kalacaktır. O zaman da tek kanatla ne kadar uçulabilirse, demokrasi de o kadar işleyecektir. Onun için Halkçı Parti'nin kongresinden Türkiye'nin gündemini partinin gündemine ithal ederek çıkmasını, bu gündemi irdeleyecek kadrolara kesin içerik ve yöntem direktiflerini vermesini dilemek, beklemek ve bu konuda katkıda bulunmak bir demokrasi görevidir. Partinin genel sekreteri olarak açıkça ifade ediyorum; bu güç görevde yardıma, katkıya ve ek çabalara gerçekten ihtiyacımız var. Demokrasiyi yaşatmak ve onun içeriğini ve kapsamını genişletmek hepimizin ortak görevidir. Halkçı Parti'nin kapısı, Halkçı Parti'nin kadroları, Halkçı Parti'nin gönlü her demokrata, her sosyal demokrata sonuna kadar açıktır. Bu ağır yükü ancak çok geniş omuzlar ve çok güçlü bir beden kaldırabilir.

"SODEP'in etkin bir muhalefet yapamayacağı yargısının gerekçesi nedir?"

— SODEP'teki kadrolar da hiç kuşkusuz doğru düşünceler, güzel çözümler üretebilirler. Çok haklı ve çok sert eleştiriler yapabilirler. Yapıyorlar da... Belki 1961 Anayasası yürürlükte kalmış olsaydı, belki bir etkin muhalefet de üretilebilirdi. Ama 1982 Anayasamızın çerçevesi içinde parlamento-dışı etkin muhalefet odakları oluşturmak mümkün değildir. Dalgalar, zincirlemeler, eklemeler halinde parlamentoya ulaşmayan bir muhalefet bireysel kalmaya mahkûmdur. Bir demecinize, bir sözünüze, bir şikayetinize, bir önerinize sayın *Özal* cevap vermez, olay da kapanır gider. Öyle de yapıyor zaten... İstemezse çekemezsiniz mindere Sayın *Özal*'ı.... Parlamento dışında *Özal* iktidarını *"deşifre etmek"*, asıl yüzünü göstermek, siyasal eylemlerinin siyasal hesabını sormak, toplumun arzu, ihtiyaç, özlem ve dileklerini üstüne yığmak, bazı eylemlerini siyasal *"barışçı zor"* kullanarak durdurmak, bazı şeyleri yapmaya siyasal olarak zorlamak mümkün değil. Parlamento iyi kullanılırsa, *Özal* ve ANAP iktidarı siyaset gündemini tek başına belirlemek imkanından yoksun bırakılabilir. Yoksa hep savunmada kalan bir boksör gibi, sosyal demokratlar sağdan ve soldan yumruk alıp dururlar.

"Halkçı Parti Genel Başkanlığı'na aday olacağınız doğru mu?"

— Siyaset de magazinleştirildikçe bu konular gereğinden fazla önemsenir hale geliyor. Benim için bu konu hiç önemli değil, hiç de önemli olmayacak. Çok istediğim ve çok dilediğim bir şey var; o da bu kongrede Türkiye'nin gündeminin Halkçı Parti'nin gündemine ithal edilmesi ve bu gündemin güçlü ve inançlı kadrolara emanet edilmesidir. Bu kadrolar içinde bana da yer verilirse, yer düşerse, onur duyarım. Hizmet veririm. Gayret gösteririm.

"Kongrede SODEP'le birleşme konusu da görüşülecek mi?"

— Bugün sosyal demokratların dayanağı olan halk kesimlerinin en büyük özlemlerinden biri, bu kesime sahip çıkacak tek ve güçlü bir siyasal örgütün varolması ve yaratılmasıdır. Halk elbette pek çok şeyden sıkıntı çekmekte ve şikayetçi olmaktadır. Ancak tüm bunlardan önce ve öncelikli olarak kendi siyasal örgütünün güçlenmesini istemektedir. Çünkü halkımız demokrasiyi iyi özümlemiş bir halk olarak, tüm sıkıntıların ve dertlerin giderilmesinin ya da azaltılmasının anahtarını bunda görmektedir. Halk olaya böyle baktığına göre, kongrenin bunu görmezlikten gelmesi mümkün değildir. Benim kişisel inancım ve umudum şudur; Halkçı Parti, kongresinden, gündemini zenginleştirerek çıkabilirse, halka sahiplenme işlevini yerine getirme kararlılığını inandırıcı bir biçimde ortaya koyabilirse, sosyal demokrat kesimdeki bunalım büyük ölçüde aşılmış olacaktır. Bugün SODEP'in çok değerli kadrolarının etkisiz bir konumda kilitlemiş olmasından ve yeni partileşme çalışmalarından doğan güç dağınıklığının ve etkisizleşmenin nedeni, Halkçı Parti'nin işlevlerine yeterince sahip çıkamamış olmasıdır. Ben bu eksikliği çok doğal karşılıyorum. Çünkü hiçbir parti, kongreden geçip, tabanıyla organik bütünleşmeye girmeden gerçek anlamda partileşemez. Bu nedenle de tüm işlevlerini yerine getiremez.

S.B

Engin Aydın: DSP ve SODEP bir elmanın dilimleridir

"Sayın Aydın, Halkçı Parti kurultaya nasıl hazırlanıyor, ne gibi çalışmalar yapılıyor? Kurultay için saptanan kesin bir tarih var mı?"

— Örgüt kurmanın çeşitli zorlukları var. Biz partinin kuruluş aşamasında daha çok ekonomik nedenlerle bazı illerimize ulaşamadık. Sosyal demokrat platformda çalışmalarını sürdüren SODEP ve DSP nedeniyle taşra teşkilatlarımızın yönetiminde görevlendirmeyi düşündüğümüz bazı kişileri de bünyemize alamadık. Ekonomik sorunlar buna eklendi. 6 Kasım seçimlerinde karşılaştığımız bütün güçlüklere rağmen, seçimlerden ana muhalefet partisi olarak çıktık ve dolayısıyla parlamentoda yer alan bir parti olarak hazine yardımı almaya başladık. Bu yardımla, bugüne kadar ulaşamadığımız illere ulaşma ve böylece Türkiye'nin 67 ilinde ve ilçelerinde yaşama olanağı bulacağız. Çalışmaları sürdürüyoruz.

Bu arada, 15 Eylül'de Sivas ve Sinop'ta kongrelerimizi başlatacağız. Çalışmalar 9 Aralık günü Kastamonu ilinin kongresiyle sona erecek. Bu iki tarih arasında bütün kongrelerimizi tamamlamış olacağız. Kurultay için sanıyorum kongrelerin tamamlanmasından sonra yapılacak il başkanları toplantısında tarih saptanır. Henüz kesinleşen bir karar yok. Ama kişisel olarak düşüncem, kurultayın bir an önce yapılması ve böylece partinin demokratikleşme sürecini tamamlaması. Ne kadar erken yapılırsa o kadar iyi olur. Bana sorarsanız derim ki, Ocak ayında toplayalım. Bir an önce partinin yönetimi kurultayca seçilmiş bir heyetten oluşsun.

"Halkçı Parti içinde DSP'ye yatkın unsurların bulunması sizce kurultaya nasıl yansır?"

— Biz Halkçı Parti olarak sosyal demokratların tek çatı altında birleşmeleri konusunda kapımızı açık tutuyoruz. Son derece içtenlikliyiz. Ama, artık biz ciddi bir siyasi partiyiz. Bu partiye çok emek sarfettik. Sosyal demokratların tek çatı altında toplanmalarının bize sağlayacağı fayda ne olur? İktidar yolu kolaylaşır. Ancak tek başına bu yetmez iktidara gitmek için. Toplumun benimseyeceği toplumsal projeler oluşturmak, somut öneriler getirmek gerekir. Bu yapılmak zorundadır. Şimdi, DSP'ye ya da SODEP'e sempati duyan arkadaşlarımız niye olmasın? Bunlar nihayet bir elmanın diğer dilimleri. Sosyal demokratlar olarak aynı bütünün parçaları. Ancak, bizim koyduğumuz bir ilke var. 12 Eylül öncesi siyasi platformda yer alan son sosyal demokrat partinin bünyesindeki birtakım aktif politik unsurlardan uzak kalmaya çalıştık partiyi kurarken. Daha çok sade, yeni ama, sosyal demokrat ilkeler konusunda her zaman namuslu, bir sınav vermeye hazır kişileri aradık. Büyük güçlüklerle karşılaşmamıza karşın, başardık da. Bize muvazaa dediler, icazetli dediler, oy vermediler, *'tak tak'* dediler. Halkçı Parti'ye oy vermektense ANAP'a oy verin dediler. Telkin ettiler. Ama ne olursa olsun biz, onları hoşgörüyle karşıladık. Şimdi, bu kadar büyük güçlüklerden sonra, Halkçı Parti milletvekili olan bir insanın kendi partisini kapattırıp, feshettirip bir başka partiye geçebileceğine inanmak istemiyorum. Bunu düşünemem dahi. Çünkü bu, en azından insanlık onuruna yakışmaz. Hiçbir yetişkin insan bu kadar safdillikle hareket edemez. Ancak hod be hod *'ben artık tek muhalefet partisiyim, bu anayasa çerçevesi içinde, benden başka hiçbir sosyal demokrat parti siyaset yapamaz'* gibi bir bencilliğe kapılmak da sosyal demokrat olmanın erdemine yakışmaz. Onun için diyoruz ki, akıllıca bütünleşelim. Bu demek değildir ki, Halkçı Parti çatısı altında birleşme olsun da, arkadaşlarımız buraya yama gibi gelsinler. En onurlu yerlere gelsinler. Eğer, siyasi rakiplerimize hoşgörüyle davranıp, kendimiz gibi düşünenlere aynı hoşgörüyü göstermezsek, en azından kendi vicdanlarımıza karşı inandırıcı olamayız. Dikkat ederseniz, kırıcı olmamaya özen gösteriyorum. Ben Halkçı Parti'nin bir üyesi olarak SODEP'e karşı son derece hırçın demeçler verdim. O günün koşulları içinde bulunduğum siyasi partinin onurunu korumak için zorunluydum da buna. Hem yerel, hem de genel seçimlerde birbirimizi çok hırpaladık. Kapı arkalarında konuşulan bazı sözler kulağıma geliyor. SODEP'teki arkadaşlarımız, bizim partiyi kapatıp kendilerine ilhak etmemiz gibi bir düşünceyi geliştirme eğilimi içindeymişler. Eğer böyle düşünürlerse çok büyük hata ederler. Parti içinde arkadaşlarımız, birlikte çok büyük sorunlar gördüler ve artık partilerini seviyorlar. Onları partiden ayıramazlar artık.

"Bazı gazetelerde birinci adam, ikinci adam lafları ediliyor. Türkiye'de birinci adam Atatürk, ikinci adam da İnönü'dür. Halkçı Parti'ye gelince, herkes birinci adamdır. Genel başkan üyelerden biridir."

"Peki, bazı Halkçı Partililerin SODEP ve DSP'ye sempatileri kurultayda nasıl bir gelişme getirir? Siz Halkçı Parti'nin bir yetkilisi olarak bu sempatinin kurultaya hangi boyutlarda yansıyacağını düşünüyorsunuz?"

— Kurultayımızı yapacağız. Bütün bu konular tartışılacak. Ama ben, hiçbir partilinin kalkıp, *"partimizi kapatalım"* diyeceğine ihtimal vermiyorum. İşin gerçeği de budur.

Genel Başkanlık sorunu

"Sayın Aydın, basında Aydın Güven Gürkan, Mucip Ataklı ve Mustafa Kemal Palaoğlu'nun adaylıkları konusunda bazı haberler yer aldı. Kurultayda bir genel başkan değişikliğine gidilmesinin, Halkçı Parti'nin ana muhalefet partisi kimliği kazanmasını sağlayacağı söyleniyor. Siz 'Onlar Hareketi' içinde yer alan bir partili olarak tüm bu gelişmeleri nasıl değerlendiriyorsunuz? Kurultayda bir genel başkanlık çekişmesi olabilir mi?"

— Bu sorunuza içtenlikle yanıt vereceğim. Ben partinin ilk kurucularından biriyim. Kuruculuğu ve milletvekilliği adaylığı veto edilmiş bir üyeyim. Kişisel olarak benim için partinin hükmî şahsiyeti her şeyin üstünde gelir. Bazı gazetelerde birinci adam, ikinci adam lafları ediliyor. Daha önce de söyledim. Türkiye'de birinci adam *Atatürk*, ikinci adamsa *İnönü*'dür. Halkçı Parti'ye gelince, herkes birinci adamdır. Benim Çıldır ilçe başkanım da, genel başkanım da birinci adamdır. Genel başkan üyelerden biridir. Bir başka üye de genel başkan olabilir. Demokratik kuralları kendi bünyesinde hakim kılmaya çalışan bir partiyiz biz. Bu açıdan, Sayın *Gürkan* ve Sayın *Palaoğlu* son derece değerlidir. Sayın *Calp* de, bu partiyi seçimlere sokmuş ve parlamentoya yansıtmış bir genel başkandır. Derim ki ben, bu arkadaşlarımızın hiçbiri kendi kişiliklerini partinin hükmî şahsiyeti üzerinde görmezler. Göremezler de zaten. Çünkü akıllı ve sorumlu insanlardır. Halkçı Parti'yi demokrasinin sağlıklı rayına oturması, kurumsal demokrasinin Türkiye'ye yerleşmesi ve geçiş döneminin kısaltılması açısından büyük bir tarihi görevle karşı karşıya gören insanlardır. Genel başkanın saptanacağı yer partinin kurultayıdır. Herkes yapması gereken görevi yapar. Milletvekili, genel sekreter, genel başkan... Görevleri neyse onu yaparlar. Kurultayda da kim genel başkanlığa adaysa çıkar, tartışılır ve bir karar verilir. O karardan sonra, artık herkes o genel başkana saygı duymak zorundadır. Çünkü partiyi temsil eden insan artık odur. Bizim politikada meşruiyet anlayışımız budur. Bu konuda daha fazla konuşmak istemeyişimi anlayışla karşılayacağınızı umuyorum. Üzerine titriyoruz partinin. Gruba yansıyan yetenekli arkadaşlarımız var. Kısa sürede büyük mücadeleler verdiler. Birçok aydın, entelektüel Halkçı Parti'yi muhalefet yapmıyor zannediyor. Hata ediyor. Aydın tembelliği içinde, araştırmıyor. Yapılanlar basına yansımıyorsa, bu sadece Halkçı Parti'nin günahı mıdır? Kimin günahı olduğunu aydınlarımızın takdirine bırakıyorum. Halkçı Parti'yi bir fikri sabitle izlemekten vazgeçsinler. Bu en azından aydın olma erdemine karşı bir günahtır. Kaldı ki buna hakları da yoktur aydın olarak.

S·B

Genel doğruların sultasından bir çıkabilsek

TURHAN ILGAZ

Bu yazının, hiç değilse bir bölümünde, birinci tekil şahıs kullanmak zorundayım. Çocukluğumda dinlediğim bir *'masal'*la başlamak uygun gibi göründü de ondan. Aslında *'masal'* değildi büyükannemin anlattıkları, gerçekti. Her gece ya da hemen hemen her gece, Yunanlıların İzmir'i işgallerini ve kentin Türk Ordusu tarafından kurtarılışını dinlerdim bir masal gibi. Yunan birliklerinin İzmir'e çıkışı; Rumların sevinç ve taşkınlıları; Türklerin korku içinde sinişleri. Kaçanlar, öldürülenler. Dedemin, başka birçok Türk memurla birlikte alınıp götürülüşü. Önce rıhtımdaki bir savaş gemisine. Gemiye çıkarken hepsi *"Zito Venizelos"* diye bağırmak zorundalar; güvertede iki sıralı dizilmiş Yunan askerlerinin süpürge darbeleri, tükürük ve küfür yağmurları altında *"Zito Venizelos"*... Birkaç gün sonra, bu kez istasyondaki bir yük vagonuna nakledilişleri. Küçücük vagonda belki yüz kişi, kımıldanacak yer yok; işemek isteyenlerin tek yapabileceği şey, ayakta koyuvermek... Beri yanda büyükannemin, köşe başlarındaki ceset yığınları arasında umutsuzca kocasını arayışı. Sonra dedemin ve bir kısım tutsağın salıverilmeleri. Ellerine üçer adet kuru incirle birer kutu sardalya tutuşturmuşlar...

Derken masalın mutlu sonu gelirdi: İzmir'in kurtuluşu. Burayı tekrarlamaya gerek yok; belli günlerde bize TV'den gösteriyorlar. Yalnız kurtuluşla ilgili bölümde birtakım sahneler var ki kafama çakılmış, kalmış: İzmirli Türk gençler, telaşla kaçışan Yunan askerlerini bir darbede kocaman kadanalarından alaşağı etmekteler. Böylece yakalanmış bir Yunan askerini, üç beş delikanlı, münasip bir köşede kurşuna dizmeye götürüyorlar. Büyükannem ve anası, *"Vurun, elleriniz dert görmesin"* diye bağırıyorlar arkalarından. Tutsak Yunanlı dönüyor (onu tanımamıza hiç gerek yok, yüz"nün ifadesini rahatça gözlerimizin önüne getirebiliriz), bozuk bir Türkçeyle, *"Vursunlar, vursunlar da, evde var dört tane bekleyen..."* diyor.

Belki yüzlerce kez dinlediğim bu anı —masal—'da beni en çok etkileyen bölüm, işte o, kendisini (haklı) bir hınçla ölüme uğurlayan kadınlara, evindeki bekleyenlerini hatırlatan Yunan askerine ait bölümdür.

Hangi düşmanlık?

Her savaşın, her çatışmanın, her düşmanlığın dayanılmaz yanı bireylerin dramı. Çünkü savaş denen ahmaklık (ulusal kurtuluş mücadelelerinin niteliği elbette başka) reklâm kampanyası gibi bir şey; hep *"genel"*e saldırıyor, *"genel"*le hesaplaşıyor, *"genel"*le uzlaşıyor ya da uzlaşamıyor. Ve arada kaynayan, harcanıp giden bireyler oluyor, tek tek insanlar...

Geçmişteki onca didişmeye, boğazlaşmaya karşın, bizim Yunanistan'la olan anlaşmazlığımızın *"genel"* çıkarların, *"genel"* doğruların, *"genel"* politikaların sultasından kurtulabileceğine inanıyorum. Çünkü Ege'nin iki kıyısında, Devletlerin düşmanlığına alıştırılmak, şartlandırılmak istenen iki halk, yüzyıllar boyunca, yaşamaya ait her türlü sevinçte, her türlü tasada ortak özellikleri paylaşmıştır. Bunu İstanbul'un ya da İzmir'in eskisi olup da, şimdi neredeyse hiçbiri kalmayan Rum ahbaplarının dostluğundaki keyfi yaşamış olanlarımız bilir. Yunanistan'a taşıdıkları yaşama gustosuyla Atina'nın çehresini değiştiren eski Rum hemşehrilerimiz bilir. Yolu Pire'ye düşüp de *"Küçük Liman"* (eskiden adı *"Türk Limanı"*ydı) çevresindeki meyhanelere uğradıkta, alıştığı içkiyi ve mezeleri Türkçe ısmarlayabilen vatandaşlarımız da bilir...

Onca içli dışlılığı bugün bir *"ortak hasret"* haline getiren şeyin, özellikle komşumuzda had safhaya ulaşmış bir güven bunalımı olduğu açık. Bu bunalımın, daha doğrusu güvensizliğin, hatta düpedüz korkunun izlerini, Yunanistan'ı ve Yunanlıları tanımış olanlar gözlemlemişlerdir. Ama bir şeyi daha gözlemlemişlerdir; en azından sade Yunan vatandaşında, o güvensizliğin, o korkunun, düşmanlığa dönüşmediğini, dönüşemediğini...

Özal'ın yaklaşımı

Onun için, Başbakan *Turgut Özal*'ın, İstanbul'daki son basın toplantısında, Türk-Yunan ilişkilerine yaklaşımını benimsememek mümkün değil. Muhalefet partileri ve bir kısım basın, bu yaklaşım yüzünden, bir süredir veryansın ediyorlar *Özal*'a...

Hadi muhalefet *"politika"* yapıyor diyelim. (Yoksa SODEP Genel Sekteri'nin şu tepkisine aklı başında bir açıklama getirmek mümkün mü: *"Adalara su ve elektrik sağlamak, bir Türk başbakanının aklına gelebilecek son para kazanma yolu olmalıydı"* ...) Peki basına ne demeli? Gazeteler, köşelerinden, çeşitli ve diyelim ki haklı nedenlerle eleştirdikleri *Özal*'ı, Yunanistan'ın dostluğunu aramadaki üslûbunu vesile addederek neredeyse ihanetle suçlamadan önce, bu konuda söylediklerini *'eksiksiz'* olarak kamuoyuna aktarmakla yükümlü değiller midir? Hele tartışılan konu, nüansların pek önemli olduğu dış politikaysa?...

Başbakanın basın toplantısında, Türk-Yunan ilişkileriyle ilgili olarak söylediklerini —gazetelere yarım yamalak yansıtıldığı için— burada, bir kez daha ve ağzından çıktığı gibi aktarmakta yarar var. Aynen şunları söylemişti:

"Dış politika konusunu her basın toplantısında getirmiyorum. Şart da değil. Muhtelif basın toplantılarında bahsettim; bahsedilmesi icabettiği zaman. Ve geniş-çe izahat verdim... Şimdi Yunanistan bizim komşumuz. Bizim ana politikamız, bütün komşularımızla iyi geçinmektir. Bir kere meseleyi daima şöyle koyuyorum: Türkiye 50 milyon nüfuslu, yarının 60 milyon nüfuslu, dünyanın sayılı devletleri arasına girecek, büyük bir devletidir. Bunun yanında Yunanistan, nüfusuyla, arazisiyle, imkanlarıyla, yani tabiî kaynaklarıyla, Türkiye'ye göre nisbeten ufak sayılan bir ülkedir... Ve asırlarca beraber yaşamışız. Öyle ifade edeyim. Bunun yanında, birtakım, aramızda ihtilaflar olmuş. Bu ihtilaflarda, devamlı olarak da, biz neticede galip gelmişiz. Eğer o manada söylenirse.... Kabul etmek lazım ki Yunanistan'ın bütün yöneticilerinin, sade Papandreu için söylemiyorum, bütün yöneticilerinin Türkiye'den bir çekinmesi vardır. Tarihten gelen sebeplerden dolayı. Ve bunu da fazla abartılıyor diye düşünmemek lazım. Biraz da onların yerine kendimizi koyup öyle düşünmemiz lazım; hadiseyi daha iyi değerlendirme bakımından. Geçirilmiş hadiseleri biliyoruz: 1830, 1896, 1921-22 ve nihayet 1974..."

Özal'ın konuşması, daha sonra, *'örneğin'* adalara sağlanacak birtakım hizmetlerle, *'insanî'* düzeyde başlatılabilecek bir yakınlaşmanın, *"genel"* sorunları çözmede de yardımcı olabileceği yollu görüşünü yinelemesiyle sürüyor... Ama asıl yukarıdaki bölüm çok açık, çok net. Bu yaklaşımdaki gerçekçiliği ve anlaşmazlığın *"insanî boyutunu"* gösterme çabasını daha iyi vurgulayabilmek için, aynı basın toplantısında Başbakanın Ermenilerle ilgili bir soruya verdiği cevabı da aynen alacağım buraya. Bu cevap da ne hikmetse *'özetle'* kamuoyuna duyuruldu gazetelerimiz tarafından. *Özal* orada da şöyle demişti.

"... Dışardaki temsilciliklerimize yapılan hücumlar, şuradaki taarruz, arkasından bunun bir Ermeni terörü olarak bizim basınımızda gösterilmesini tasvip etmiyorum. Yani bu bir terör hareketidir; buna bir isim takarak bütün Ermeni cemaatini, Türkiye'de yaşayanlar dahil, Türkiye dışında bu işlere hiç karışmayanları karşımıza almanın hiçbir fayda getirmediği kanaatindeyim. Yanlış bir harekettir; bu gibi terör hareketlerini 'terör' diye adlandırmak lazımdır, çünkü bu işleri yapanlar, bu cemaatleri bu işin içersine sokmak hevesindedirler... Bizim bunu katiyen kabul etmememiz, kim yapıyorsa, bunu vahşi bir terörcü olarak göstermemiz, katil olarak göstermemiz, ama bir cemaate bağlamamamız lazımdır. (...) Çünkü herhangi bir yerde, kendimizi azınlık olarak his-

Özal

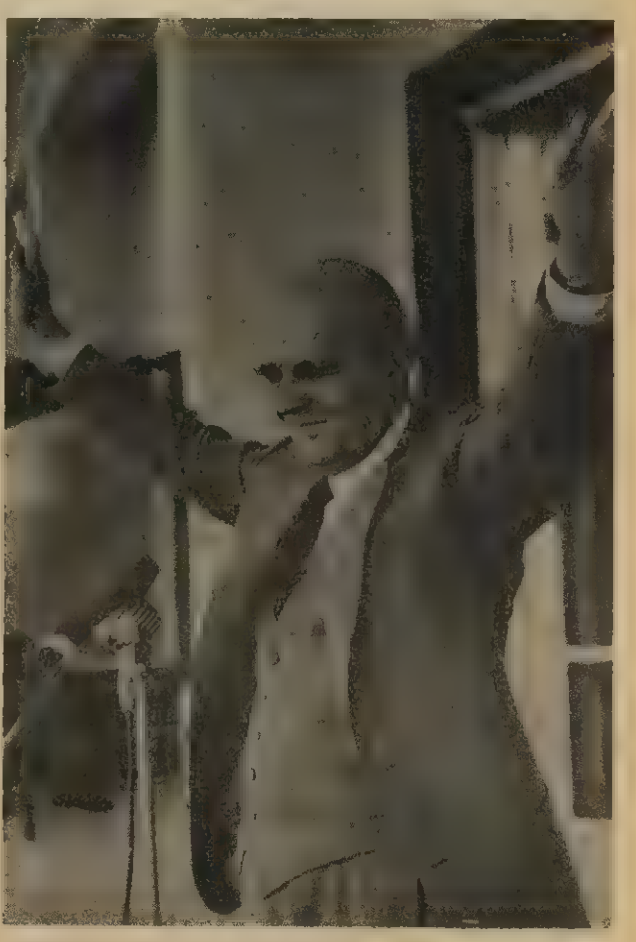

Karamanlis

settiğimiz zaman, eğer o cemiyette birtakım terör hareketleri olur da, sizin azınlığınız gibi düşünülen gruba maledilirse, orada rahat yaşayamazsınız..."

Başbakan *Özal*'ın söyledikleri gayet açık: Bu adamlar bizden korkuyorlar, geçmişe bakınca pek de haksız sayılmazlar, bugün dahi güç dengesi her bakımdan bizim lehimizedir. Eğer dost olacaksak, iyi komşuluk ilişkilerini sürdüreceksek, politikamızı biraz da, kendimizi onların yerine koyarak belirlemeliyiz.

Kendi hesabıma bu yaklaşımda bir tutarsızlık göremiyorum; bu yaklaşımı ihanet imalarına varacak bir densizlikle suçlamaya gerekçe olabilecek hiçbir *"gerçekçi politika"*yı da benimseyemiyorum.

Papandreu, 27 Temmuz'daki basın toplantısında, Yunan dış politikasını güden paranoyayı, ülkesi yönünden üstelik sağlam gerekçelerle sergilemedi mi? *"Sakız, Midilli ve 12 adadan Küçük Asya'ya saldırı planları yapıldığını düşünmek gülünçtür. Oysa Türkiye'nin Ege Ordusu Doğu Ege adaları üzerinde bir tehdit oluşturuyor. 140 çıkarma gemisi ve buna ek olarak yeni alınan helikopterler neye hizmet ediyor?"*

Yunanistan, bağımsızlığına kavuştuğundan beri istikrar arayan, istikrarı özleyen küçük bir ülke. Bu istikrarsızlığın kimi zaman basiretsiz politikacıların, kimi zaman büyük devletlerin ihtiraslarına oyuncak olduğu; böylece *"dış tehdit"* paranoyasının bir tür saldırganlık politikasına dönüştüğü de bir gerçek... Komşumuz bu açmazdan kurtuluşu AET ortaklığında buldu. Yunanistan'ın tarihindeki bu en büyük diplomatik operasyonu gerçekleştiren *Karamanlis*'in, 1979 Ocak'ında, Yunan Parlamentosunda yaptığı konuşma bu ülkeyi anlamakta düpedüz yol göstericidir:

"AET'ye katılmakla kaderimizi politik açıdan ekonomik açıdan ve savunma düzeyinde Topluluk'un kaderine bağlıyoruz. (...) Ulusal kimliğimizi yadsımaksızın, kendisiyle ortak çıkarlarımız ve ortak çıkarlar ötesinde uzun bir kültür geleneğimiz olan büyük bir uluslar ailesine katılmakla, yüzyıllar süren yalnızlığımızdan kurtulmuş olacağız. Bu politik yönelme, çok önemli jeopolitik konumumuz nedeniyle ülkemiz açısından daha derin bir anlam taşımaktadır. O konum ki ülkemizi çoğu kez büyük güçlerden birinin koruyuculuğunu kabullenmeye ve hatta aramaya itmiştir. (...) Tümüyle ve eşit haklarla güçlü Avrupa ülkeleri ailesine katılmakla ülkemiz bu tür kaygılardan kurtulmuş olacak; çünkü Topluluk'a katılışımız bile, tek başına, bizi tehdit edebilecek tehlikeleri ortadan kaldırmaya yetecektir."

Türk—Yunan anlaşmazlığı işleyen bir yara gibi kaldığı sürece komşumuzun AET avantajını bize karşı kullanacağından kuşkumuz olmasın. 1979 Martı'nda, Atina'da *Yorgo Mavros*'la görüşmüştüm. Şunları söylemişti bir ara: *"Yunanistan'ın AET'ye üyeliği Türkiye'ye hiçbir zarar vermeyecektir. Tam tersine Türkiye bundan kazançlı çıkacaktır. Yunanistan'ın AET'ye tam üye olduktan sonra, Türkiye'nin katılmasını engellemeye çalışacağını söylemek tümüyle yanlıştır, haksızlıktır. (...) Ama söylemek bile gereksiz ki, bu ancak Türkiye Kıbrıs'ta BM kararlarını uyguladığı ve Yunanistan'a yönelik tehditlerine bir son verdiği takdirde mümkündür."* (Cumhuriyet, 9 Mayıs 1979) Yunanistan'ın bu kıdemli ve saygın politikacısı beş yıl sonra, *Cengiz Çandar*'a yine aynı şeyleri söylüyor: *"Yunanistan sizi Avrupa'nın dışında tutmak niyetinde değildir. Fakat hiçbir Yunan hükümeti için, toprak talepleri olan bir ülkenin, Kıbrıs'ı işgal altında tutan, bize yöneltilmiş bir donanma ve orduya sahip bir ülkenin AET'ye girişine kolaylık sağlaması düşünülemez. Yunan hükümetleri, bu anlaşılmaz durum devam ettiği sürece, veto hakkını kullanmamayı düşünemezler."* (Cumhuriyet 23 Temmuz 1984)

Yunan politikacıları sorunları bu şekilde ortaya koyarken, *Özal*'ın yaklaşımları pek mi naif, pek mi havada kalıyor? Kanımca değil. Başbakan, madem ki anlaşmazlık konularında iki taraf da kendi *"genel"* doğrularında ısrarın çözümsüzlüğüne takılmıştır, biz de o *"genel"* doğrulara başka bir gözle bakabileceğimiz ortamı hazırlamaya çalışalım, anlayışında görünüyor. O ortamı yaratacak tek şey de, iki halkın bugün bile hafızasında yaşayan o geçmiş birlikteliğin acı tatlı anıları değil mi?..

Bir şey daha: *Turgut Özal*'ın geçmişinde ve bugününde uluslararası finans çevreleriyle, holdinglerle onca yakın olmasının, Türk-Yunan ilişkilerindeki yaklaşımına gölge düşürmesi gerektiğine de inanmıyorum. *Özal*, iktidara geldiği belli olduktan sonra, henüz icraata başlayamadan Kuzey Kıbrıs'ta bağımsız bir devletin ilanı oldubittisiyle karşı karşıya kalmış bir başbakandır. Dış politikadaki üslûbunu eleştirirken bunu herhalde gözden kaçırmamalıyız. Bu üslûbu eleştirmeye de bir diyeceğim yok ama, bu eleştiriyi, seçim adını verdiğimiz bir mekanizmayla belirlenen iktidarın dışında, gönlümüzde yaşattığımız başka güç odakları adına yapıyorsak, herhalde demokrasiden dem vurmaya hakkımız olamaz. Böylesi değerlendirmelerin, üstelik Türk-Yunan ilişkilerini iyileştirmeye de katkısı yoktur. □

İhsan Sabri Çağlayangil: Her iki tarafın da hataları kendi aleyhlerine sonuçlanmıştır

— Sayın Çağlayangil, uluslar birbirlerine neden ve nasıl düşman oluyorlar?

— Ulusları birbirlerine dost veya düşman eden başlıca nedenlerin önemlileri şunlardır:

a) Tarihi olayların kinleri, intikam duyguları

b) Çıkar çatışmaları

c) Diğer ülkelerle ilişkilerden doğan ipotekler...

Geçmişten gelen geçimsizlikler, daha çok komşu ülkeler arasında görülür. Evleri bitişik olanlarda bile eksik olmayan çekişmeler, komşu ülkelerde daha geniş boyutlara ulaşır.

Çıkarları çatışan iki devlet arasındaysa, rekabet düşmanlığa dönüşebilir. Birbirlerine zarar verme hali devam ettikçe dostluk kurulması güçleşir.

Diğer devletlerle olan ilişkilerden doğan ipoteğe gelince; herhangi bir devletle dost olmak, ilişkilerin düzeninde yürütülmesinde hayatî menfaat mevcut olan diğer bir ülkenin çıkarlarına ters düşüyorsa, o dostluğu gerçekleştirmekte zorluk vardır. İlişki kurulan bütün devletler arasındaki denge ve çıkarlardan doğan ipotekler bu konuda önemli bir rol oynar.

Bununla beraber ulustan ulusa düşmanlık, daha ziyade yöneticiler ve diplomatlar arasında yaşar. Milletleri birbirine düşman saymak gerçeğe uygun bir görüş değildir. *"Fransız Almanı sevmez; Amerikalı Rus'tan nefret eder"* gibi genel bir kural çıkarmak isabetli sayılmaz. Birbirine düşman sanılan ülkelerin fertleri arasında dostluk, sevgi, hatta aşk her zaman mümkündür. Bu itibarla ulusları değil, ülkeleri düşman eden nedenler üzerinde durmak daha doğrudur.

— Türkiye'yle Yunanistan'ı sürekli bir çekişme içinde bulunmaya iten ciddi ekonomik sorunlar var mı? Yoksa bu çekişme, sadece tarihten miras zıtlaşmaların günümüze yansıması mıdır? Eğer öyleyse, geçmişte, 1921-22 savaşı gibi bir çatışmanın hemen ardından bu düşmanlık aşılabilmişken, şimdi aynı barış ortamının yaratılamayışı neden?

— Türk ve Yunan devletlerinin bugün sürekli bir çatışma içinde oldukları doğrudur. Bu çekişmeyi ciddi ve ekonomik sebepler yerine, komşumuzun durumuna bağlamayı uygun bulurum. Bununla bütün kabahati karşı tarafa yüklemek istemiyorum. Ancak onlar, bir türlü *Megali İdea*'larından vazgeçmek istemiyorlar. *"Girit'i nasıl alıverdik; Kıbrıs'ı da öyle yapamaz mıyız?"* hülyasından kurtulamıyorlar. Ne yazık ki bu iddialarında, zaman zaman batılı dostlarımızdan da destek görüyorlar. Bu tutum, sorunların çözümünü geciktiriyor; hatta dejenere ediyor. Gün geçtikçe mesele çetinleşiyor.

Yunanistan'ın tutumu ve niyetinin belli olmasına rağmen, tarihi olayların gerisinde, bizim de emrivakileri önleyemediğimiz veya geç kaldığımız zamanlar olmuştur. Her iki tarafın da hataları kendi aleyhlerine sonuçlanmıştır. Şimdi devir ve konjonktür değişti. Onlar, alacaklarından fazlasını almış durumdalar. Bizim Yunanistan lehine yapabilecek başka bir fedakârlığımız kalmadı. Gerçekçi olmak zamanı gelmiştir. *Atatürk*'le *Venizelos* gerçekleri gördükleri için, kanlı bir savaş sonunda bile barışı kurabildiler. Bugün her iki tarafın da akılcı olmak zamanıdır. Türkiye'yle Yunanistan'ı barış içinde ve dostluk kurarak yaşamaya, tarih ve coğrafya mecbur, hatta mahkûm etmiştir. 1921-22 savaşlarının hemen ardından tasfiye edilen düşmanlığın bugün geri dönmesinin sebebi, her iki tarafta da azalan güven duygusu ve samimiyet buhranıdır. Bu giderilirse, anlaşma kolay olacaktır. Bir taraf elini cebine soktuğu zaman, karşı taraf mendil mi, yoksa tabanca mı çıkaracak kuşkusundan kurtulduğu zaman barış gelecektir. Aramızdaki sorunlar aşılamayacak zorluklar değildir; yeter ki bunları çözecek durumda olanlar, her iki ülkenin barış içinde yaşamasının zorunlu olduğuna yürekten inansınlar.

— Ege ve Kıbrıs sorunları, Türk-Yunan anlaşmazlığını sürekli gündemde tutan faktörler. Bu konularda tarafların karşılıklı tutumları biliniyor. Ancak bu tutumlarda ısrarın, ne ölçüde halkların çıkarına olduğu pek tartışılmıyor. Gerek Türkiye gerek Yunanistan, 'Devlet çıkarı'nı halkların mutluluğu için biraz törpüleyemezler mi?

— Bu sorunuzun cevabını yukarıda karşıladım sanıyorum. Türkiye'yle Yunanistan barış içinde ve dost geçinmenin her iki ülke halkının mutluluğuna yardımcı olacağını benimserlerse, birbirlerinin topraklarında, çıkarlarında gözü olmadıklarına sağlam şekilde inanır ve güvenirlerse, her olayda samimi hareket etmeyi adet edinebilirlerse, çözülemeyecek sorun yoktur.

— Peki efendim, Türk-Yunan anlaşmazlığının canlı tutulmasında genel olarak politikacıların rolü konusunda ne söyleyebilirsiniz?

— Türk-Yunan anlaşmazlığı, zaman zaman her iki tarafta da iç politikanın aracı olmuştur. Bu davranışın terkedilmesi, kesin olarak lâzımdır.

— Aynı konuda Türk basını için gözlemleriniz nedir? Basınımızın bu çekişmenin ortadan kalkmasına yardımcı olacak bir tutum içinde olduğu söylenebilir mi?

— Bu çekişmede her iki tarafın basını da iyi imtihan vermediler. Olayların içinde yaşamış olmaktan kendimi dışarı çıkarıyorum. Bütün içtenlik ve tarafsızlığımla görüşlerimi söylemem gerekirse, Yunan tarafının kusuru ağır basar. Bizimkiler ikmale kaldı. Onlar sınıf geçemedi...

T. I

Türk-Yunan dostluğunu Türkiye sağlar, bu ülküye koşmak da ödün değildir

CENGİZ ÇANDAR

Napolyon Bonapart bir ülkenin dış politikası onun coğrafyasıdır" der. Türk ve Yunan dış politikalarını ve birbirlerine yönelik karşılıklı tutumlarını gözden geçirdiğimiz vakit, *Napolyon*'un sözünün Türk-Yunan ilişkilerinin içinde bulunduğu kalıpları tek başına izaha yeterli olmadığını görebiliriz. Bununla birlikte, gerek Türk, gerek Yunanistan'ın izlediği dış politikanın hangi dürtülerden yönlendiğini kavrayabilmek için, Napolyon'un genellemesi hiç de yabana atılır nitelikte değildir.

Herhangi bir haritayı açıp baktığımız zaman Türkiye ve Yunanistan'ın Doğu Akdeniz'e egemen, Karadeniz-Akdeniz bağlantısını sağlayan ve Asya-Afrika ve Avrupa'nın kavşak noktasını denetleyen, stratejik açıdan çok değerli bir coğrafyayı paylaştıklarını görebiliriz. Yeryüzünün bu kesiti tarih boyunca çeşitli güçlerinin çekişmelerine sahne olmuştur. Bu nedenle, Türk-Yunan anlaşmazlıklarını jeopolitik ögeyi bir yana iterek, salt bir ulusal çekişme olarak da göremeyiz ve görmemeliyiz. Aksi halde, her iki savaşan tarafın Helen ulusunun birer parçası olan ve 40 yıl kadar sürmüş Troya Savaşları'nı açıklamak imkanı kalmaz.

Mitolojinin büyülü anlatımı bir yana bırakılırsa, Troya Savaşları'nın Ege politiğinin temel teşkil ettiği bir üstünlük mücadelesi olduğu sonucuna varabiliriz. Ege'nin iki yakası arasındaki çekişme Troya'yla da sınırlı kalmamıştır. *Büyük İskender*'in Hindistan içlerine uzanan ve Helenizmi geniş bir coğrafyaya yayma sonucunu veren seferinin bugünkü Yunan anakarasına Pers tehdidini ortadan kaldırmak amacıyla başladığı, günümüzün ciddi tarihçileri tarafından paylaşılmaktadır. Nitekim, Osmanlılar da, ancak Bizans'ı yıktıktan ve İstanbul'un Balkan hinterlandını güvence altına alabildikten sonra, Viyana önlerine kadar Avrupa içlerine saplanabilmişlerdir.

Bu saptamalardan kalkarak, Türk-Yunan uyuşmazlıklarının temelinde eğer başka hiçbir başka neden ve unsur bulunmasa bile, jeopolitik faktörlerin rol oynayabileceğine işaret etmeyi gerekli görüyoruz.

Bu noktada, Yunan iktidarlarının, en gürültülü biçimde PASOK iktidarı ve *Andreas Papandreu* hükümetinde ifadesini bulan *"Türk tehdidi"* ya da Türkiye fobisini anlamak, Yunanistan'ın tarihi güvenlik önceliklerinin ne olduğunu hatırlayarak kolaylaşabilmektedir. Böyle olunca da, Türk basınında sık sık rastlanan *"Papandreu yine saçmaladı; Papandreu yine zırvaladı"* türünden değerlendirmeler anlamsız ve yüzeysel kalmaktadır.

Öfkelerin ötesinde

Türkiye'nin Yunanistan güvenliği için bir tehdit oluşturabileceği *Papandreu*'nun iç politika amaçları için kullandığı demagojik bir sav olmanın çok dışında, Yunan toplumunun hemen her kesiminin değişik siyasi düşünceler taşısalar da, paylaştıkları genel ve ortak bir duygudur. *Papandreu*, Yunan toplumunda zaten varolan bir duyguyu, bazan ABD'ye yönelik şantaj politikası nedenleriyle ağır bir tonda dillendirmektedir. Ayrıca, Türkiye'yle Yunanistan arasındaki sorunların çözümsüzlüğünü diyalogsuzluğa ve *Papandreu*'nun diyalogtan kaçarak ortamı sertleştirmesine bağlamak da çok isabetli bir yargı sayılmamalıdır. Türkiye'yle Yunanistan arasındaki sorunlar yıllardan beri birikmiştir ve *Papandreu* sadece üç yıldır iktidar koltuğunu işgal etmektedir.

Dolayısıyla, iki ülke arasındaki sorunları daha geniş bir çerçeve içinde ele almak ve bugüne dek çözümsüz kalmış olmalarına da yüzeysel ve belirli kişilere (*Papandreu* gibi) yönelik öfkelerden daha esaslı açıklamalar arayıp bulmak gereklidir.

Türkiye'yle Yunanistan arasındaki çok yönlü sorunları ve anlaşmazlıkları iki ana başlık altında toplamak mümkündür:

I. Kıbrıs sorunu;

II. Ege sorunu.

Ege sorunuysa şu üç noktada düğümlenmektedir:

1. Ege kıta sahanlığı üzerindeki egemenlik haklarına ilişkin anlaşmazlık;

2. Karasuları sınırları konusundaki anlaşmazlık;

3. Ege'de sivil hava trafiği ve askeri komuta-kontrol sorunları üzerindeki anlaşmazlık.

Bunlarla yakından ilintili iki anlaşmazlık noktası daha bulunmaktadır: Doğu Ege'de Lozan Anlaşması uyarınca silahsızlandırılması gereken adaların Yunanistan tarafından silahlandırılması ve azınlıklar sorunu...

Azınlıklar sorunundan anlaşılan, Lozan Anlaşması uyarınca, iki ülke arasında nüfus mübadelesi dışında tutulan Yunanistan'ın Batı Trakya bölgesindeki Türk Müslüman azınlığına, İstanbul, Gökçeada ve Bozcaada'daki Rum Ortodoks azınlığına ilişkin sorunlardır. Türkiye'nin yakın tarihte Batı Trakya sorununu vurgulamaya başlamasıyla birlikte, Yunan siyaset adamlarının sık sık İstanbul, Gökçeada ve Bozcaada'da Rum nüfusunun göçe zorlanmış olması savını ortaya attığı ve Batı Trakya'ya ilişkin Türk tutumunu böylece dengelemeye çalıştığı dikkati çekiyor.

Türkiye'yle Yunanistan arasında 1923 Lozan Anlaşması ve Etabli Mübadelesi'nin ardından 1930'da *Atatürk* ve *Venizelos* arasındaki yakınlaşmayla hallolmuş gibi gözüken anlaşmazlıklar, çeyrek yüzyıllık bir uyku devresinden sonra 1955 yılında, Kıbrıslı Rumların Yunanistan'la birleşme amacı güden mücadelesiyle yeniden alevlenmiştir. Ancak, burada not edilmesi gereken, 1930'la 1955 yılları arasında iki ülkenin birbirinden hiçbir talebinin ortaya çıkmaması gibi, 1952'den başlayan NATO müttefikliği sayesinde bugün ortada sorun gibi duran pürüzlerin o tarihte hiçbir şekilde pürüz teşkil etmediğidir.

Ege sorunu ilk işaretini 1973 yılında devletler hukukunda pek eski bir kavram olmayan kıta sahanlığı egemenliğine ilişkin olarak vermiş, 1974 Kıbrıs Harekâtı'na koşut olarak iki ülke arasında hava ciddi olarak bulunınca Ege'de komuta-kontrol, sivil hava trafiği ve Doğu

Ege'deki adaların silahlandırılmaları birer anlaşmazlık noktası olarak gündeme gelmiştir.

İki ülke arasındaki havanın Batı Trakya sorununu gündeme sokmuş, Yunanistan'ın da İstanbul Rumlarıyla Gökçeada ve Bozcaada'daki demografik değişikliklerle ilişkin iddialarını ortaya atmasına vesile olmuştur. İstanbul Rumlarının Atina doğrultusundaki ilk kitlesel göçünün Kıbrıs sorununa bağımlı olarak patlak veren 1955'teki 6-7 Eylül olaylarıyla ilişkili olduğunu hatırlamakta da yarar vardır.

Temel sorun: Kıbrıs

Sonuç olarak, Türkiye ile Yunanistan arasındaki anlaşmazlıklarda esas kavranacak halka olarak Kıbrıs ortaya çıkmaktadır. Ege sorunu, Kıbrıs sorununun çözümü yolunda bir umutlu pırıltı görülse, iki komşu, iki müttefik ve en önemlisi iyi niyet zemininden yola çıkacak iki ülke arasında halledilebilir özellikler taşımaktadır.

Batı Trakyalı soydaşlarımızla nerede karşılaştıysak, durumlarının Kıbrıs sorunundaki gerilimle orantılı olarak zorlaştığını, baskılar altında bırakıldıklarını kendilerinden dinledik. İstanbullu Rum yurttaşlarımız da, aynı şekilde, Kıbrıs sorununda iki ülke arasındaki ilişkilerin gerginleştiği her dönemde, tedirginliklerinin arttığını, İstanbul'dan Atina'ya yönelişin böyle dönemlere denk geldiğini anlattılar.

Böylece, Türkiye'yle Yunanistan arasındaki inişli-çıkışlı ilişkiler grafiğinde psikolojik faktörün önemli bir girdi olarak yer aldığını saptayabiliriz. Karşılıklı güvensizlikler ve kültürel farklar (Türkiye'nin bir İslam ülkesi olmasına karşılık, Yunanistan'ın Hıristiyan Batı dünyasının İslâm dünyasına dayanan ucunda yer alması ve kendisini Doğu Hıristiyanlığının merkezi Bizans'ın kültürel devamı olarak sayması), iki ülke arasındaki ilişkilerin seyrinde zaman zaman gerilim besleyici bir unsur olarak devreye girmektedir.

Türkiye'nin Yunanistan'la ilgili güvensizliğinin tarihi temelini Yunan irredentizmiyle eş anlamlı olan ve Yunanistan'ın bugün Türkiye'nin ve Türklerin yerleştiği eski Helen topraklarını birleştirmek ülküsü olan Megali İdea oluşturuyor. Bugün, ortaya atılan Yunan saldırgan niyetlerin göstergesiyse, Doğu Ege adalarının Lozan'a aykırı olarak silahlandırılması. Kıbrıs'ta Helen egemenliğinde bir yönetim arayışı da, Enosis özlemleri belleklerde canlı tutularak Megali İdea'cı Yunan politikasını Türk zihinlerinde çağrıştırıyor.

Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı'nı Yunan istilâsına karşı vermiş olması ve bunun tarihinin çok gerilere gitmemesi de, Yunan niyetlerine ilişkin Türk güvensizliğinin psikolojik ipuçlarını veriyor.

Yunanistan'a gelince, Türk askerinin bu yüzyıl içinde ilk kez sınırlarının dışına çıkıp, kendilerince Helen mirası sayılan topraklara ayak basması ve Kıbrıs'taki varlığını 10 yıldan bu yana sürdürmesi, aşağı yukarı aynı dönemlerde daha önce ortada bulunmayan Ege'yle ilgili Türk taleplerinin gündeme getirilmesi, Yunanistan'ın 400 yıl Türk egemenliği altında kalmış ve bağımsızlığını Türk yönetimine karşı yürüttüğü bir mücadeleyle kazanmış olması hatırlanarak, Türkiye'nin iddia edilen yayılmacı emellerine ilişkin Yunan güvensizliğine besin sağlıyor.

> *"İki ulus da bir kimlik arayışı dönemi yaşayan, eski, köklü ve gururlu topluluklardır; bu nedenle her ikisi de adil hissetmediği hiçbir sonuca uzun süre katlanamaz."*

Yani, jeopolitik, tarihsel, coğrafi, kültürel ve psikolojik nedenler ve pratik sorunlarla Türk-Yunan ilişkileri tam bir anlaşmazlıklar yumağı haline gelmiş durumda.

İşin içinden çıkılabilir mi? Nasıl çıkılabilir?

Coğrafyayı, tarihi ve kültürü ortadan kaldırmak mümkün olmadığına göre, ya pratik sorunları çözüp psikolojik ortamı düzeltmek ya da psikolojik ortamı geliştirip pratik sorunlara çözüm aramak gerekiyor.

Pratik güncel sorunlarda, gerek Türkiye'nin, gerek Yunanistan'ın belirlenmiş ve iç politikadan hayli etkilenen karşılıklı pozisyonları var. Biri lehine diğerinin bunlardan feragat etmesini şu dönemde beklemek hayalcilik olur. O zaman sorunların çözümü, güçler dengesini kendi lehine değiştirmek için tarafların savaş çıkarmasından ya da barış içinde bir yol aramasından geçiyor.

Savaşın Türkiye'yle Yunanistan arasındaki sorunları çözebileceği çok şüphelidir. Yunanistan'ın 1000 yıldır bu topraklarda yaşayan Türk unsurunu yerinden etmesi mümkün olmadığı gibi, askeri bakımdan ağır basan taraf olan Türkiye'nin 5000 yıldır Helenlerin yaşadığı topraklarda kendisine yer bulmaya kalkışması da akla uygun değildir. Taraflardan birinin diğerine diz çöktürmek ve mümkün olduğu oranda avantaj elde etmek için savaşa kalkışması da, yeni sorunlar yaratmaktan ve ilişkilerin rahatlamasını çok uzun süre ertelemekten başka hiçbir sonuç getiremez. İki ulus da, bir kimlik arayış dönemini yaşayan, eski, köklü ve gururlu topluluklardır; bu nedenle her ikisi de adil hissetmediği hiçbir sonuca uzun süre katlanamaz.

Kaldı ki, her iki ülkede de bunca olumsuz siyasi birikime rağmen, şaşırtıcı bir olgu olarak ulusal kan davası duygusu bulunmamaktadır. İki ulus da birbirine karşı savaş duyguları taşımamaktadır. Dramatik yıllar ve olaylar —Kıbrıs hariç tutulursa— Türkleri ve Yunanlıları birbirlerine olumlu duygular beslemeye, aralarında esas olarak 1912-1922 arasını kapsayan kanlı çatışma döneminden çok, yüzyılların yaşantı birliğinin getirdiği benzerlikleri ve ortalıkları vurgulamaya itmiştir.

Yani, Türkiye'yle Yunanistan arasındaki çok yönlü anlaşmazlıkları barışçıl yollardan aramak için gerekli toplumsal ve psikolojik zemin hazırdır.

Coğrafya, yine bu noktada rol almaktadır. İki halk gibi, iki ülke coğrafya nedeniyle birarada ve yanyana yaşamaya mecbur ve mahkumdurlar.

Bu genel değerlendirme ışığında, pratik güncel sorunların çözümü için, psikolojik ortamı düzeltme yönündeki çabalar daha geçerli görünüyor.

Barışta Türkiye'nin şansı

Türkiye psikolojik ortamı düzeltme yönündeki çabalarda Yunanistan'dan daha olgun, daha sorumlu ve daha komplekssiz davranmak şansına sahiptir. İşin gerçeği istenirse, Türkiye'nin Yunanistan'dan çekinmesi için pek bir neden yoktur. 50 milyonluk Türkiye'ye 10 milyonluk Yunanistan'dan tehdit geldiği pek ciddiye alınamaz. Megali İdea düşü, Anadolu toprakları üzerinde Helen unsuru bulundukça uygulanma zeminini koruyordu. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ve mübadeleyle megali İdea'nin zemini ortadan kalkmıştır. Megali İdea, ancak Yunanistan'ın askeri bir girişimle Türkiye'nin tüm batısını ele geçirmesiyle gerçekleşebilir ki, bunun imkanı olmadığı açıktır.

Megali İdea bağlamında ele alınabilecek olan Kıbrıs'taki Enosis düşüyse, eğer 1960'da yok olmamışsa, 1974'de sona ermiş sayılmalıdır. Kıbrıs'ta bundan sonra bulunacak çözüm ne olursa olsun, Ada'nın geleceğinin Enosis'e kapalı olacağı kesin gibidir.

Doğu Ege Adaları'nın silahlandırılması da —eğer NATO tarafından Sovyetler'e karşı global bir strateji gereği olarak özendirilmemişse— Yunanistan'ın elinde Türkiye'nin Ege Ordusu'na karşı bir propaganda kozu, Türkiye'nin elindeyse Yunanistan'ın uluslararası anlaşmalara uymadığının bir kanıtı halinde, diplomatik koz olarak kullanılmaktan öteye, askeri bir değer taşımamaktadır. Yani, bu adalardan Türkiye'nin istila edilebileceğine, Türkiye'nin tehdit altında bulunduğuna aklı başında hiçbir Türk yurttaşı inanamaz.

Türkiye'yle Yunanistan son 60 yılda iki kez askeri hesaplaşma içinde bulunmuşlar ve gerek 1922'de, gerek 1974'de gücünü gösteren ve güçlü çıkan Türkiye olmuştur. 20. yüzyılda uğradığı her iki askeri yenilgiyi de Türkiye karşısında elde eden ve bağımsızlığına kavuştuğu 1830'dan bu yana güvenliği için dış güçlerin himayesine bel bağlayan Yunanistan'ın psikolojik travmasını ve olgun davranamamasını anlamak çok zor değildir.

Yunanistan güvenliğini, bugün, bir yandan ABD'nin baskı mekanizmasını Türkiye üzerinde çalıştırmaya gayret ederek, bir yandan AET üyeliğinin dokunulmazlığına sığınarak, bir yandan da Kıbrıs'ın Bağlantısızlar hareketi içindeki yerinde yararlanıp uluslararası camiada oluşturmak istediği noktada aramaktadır. Bu olgu, başbaşa kalmaları halinde, iki komşu ülke arasında zayıf durumda bulunan ve zaaf taşıyanın Yunanistan olduğunu anlatmaya yeterlidir.

Güçlü ve komplekssiz taraf durumundaki Türkiye'nin ağırbaşlı ve barışçı bir uslûpla Yunanistan'a yaklaşmasının, Yunan kamuoyunda olumlu kıpırtılar yaratmaya başladığını Atina'da gözledik. Türkiye'yi tanıtmak konusunda duyarsız, sığ ve utanç verici bir tavra sahip olan Yunan basını bile Türkiye'nin saldırgan niyetleri olmayabileceği konusunda tereddütler içine girmeye başladı.

Ödün değil

Son Türk açılımları bir ödün diplamasisi midir?

Ödün, temel ulusal haklardan feragatle söz konusu olabilir. Türkiye, Yunanistan'a karşı yumuşak bir uslûp taşırken başlıca anlaşmazlık noktalarında hangi tezinden ve talebinden vazgeçmiş ya da böyle bir izlenim bırakmıştır?

Üstelik, iki ülke arasındaki sorunlar halledilecekse bu tarafların tezlerinden bir kısmını diğerinin tezlerinin bir kısmıyla değiş-tokuş kabul etmeleriyle mümkün olabilecektir.

Sorulması gereken soru, Türkiye ve Yunanistan'ın dostluklarının gerekli olup olmadığıdır. Süper devletlerin birinin ya da ikisinin elinde oyuncak olmamak, bu soruya olumlu yanıt vermeyi gerektirdiği gibi, tarih ve coğrafya da olumlu yanıt vermeyi zorluyor.

İki ulusun insan unsuru da, dostluk konusunda istekli. Türkiye'yle Yunanistan arasında edebî bir dostluğa uzanacak yolları aramak, tarihte sık sık karşı karşıya gelmiş ama içiçe de yaşamayı bilmiş iki ulus, iki ülke, iki kültür ve iki din arasında uyumlu yaşama yollarını araştırmakla, bu anlamda büyük bir insanlık ülküsü peşinde koşmakla eş anlamlıdır.

Türkiye ve Türkler, böylesine ihtiraslı bir amacın takipçisi olarak, tecrit edilmek istendikleri uluslararası aile içinde yücelebilirler. □

> *"Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ve mübadeleyle Megali İdea zemini de ortadan kalkmıştır. Kıbrıs'daki Enosis düşüyse, eğer 1960'da yok olmamışsa 1974'te sona ermiş sayılmalıdır."*

ANAP'ın amacı kamu sektöründe verimliliği artırmaktan çok bu sektörü tasfiye etmek

SEYFETTİN GÜRSEL

Bir ara küllenmiş gibi gözüken KİT'lerin satış konusu, başbakan *Özal*'ın son basın toplantısında yaptığı açıklamalarla yeniden gündeme geldi. *Özal* kamu işletmelerinde verimliliğin artırılması ve bu kuruluşların artık Hazine'ye yük olmaktan çıkarılması için yeni bir formül ortaya attı: Hisse senetlerinin işçilere ve yöre halkına satılması.

Uygulandığı takdirde ekonomik yapıda çok önemli ve radikal değişikliklere yol açabilecek böyle bir reformun kapsamlı bir biçimde tartışılması gerekiyor. Yaklaşık 3 ay önce **Yeni Gündem**'in 2. sayısında *"Satış Yasası ve Cevap Bekleyen Sorular"* başlıklı yazımızda, *Özal*'ın kamu sektörünü özeleştirme projesinin (*"Tasarrufların Teşviki ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılması Hakkında Kanun"*) bir dizi temel soruya cevap vermekten uzak olduğunu, ve düşünülen yapı değişikliğinin sanıldığından çok daha ciddi güçlüklerle karşı karşıya kalacağını yazmıştık. Gene aynı yazıda, üretici KİT'leri özel sektöre satmanın olanaksız olduğunu, çünkü holdinglerin bunları satın alacak sermaye birikiminden yoksun olduklarını yok pahasına satın almalarınınsa siyasal açıdan sakıncalar taşıdığını belirtiyorduk. Vatandaşa satmanın da, bu işletmelerin carî değerleri dikkate alındığında (tahminen 5-6 trilyon) bir o kadar olanaksız olduğuna işaret ettikten sonra, şöyle devam etmiştik:

"Geriye bir tek yol kalıyor: Hisse senetlerini bizzat işletmelerde çalışan işçilere borç karşılığı satmak. ANAP iktidarının siyasal endişelerle böyle bir yola başvurup vuramayacağını şimdiden söylemek güç. Ancak Hükümet çevrelerinde böyle bir çözümün taraftarları olduğunu da öğrenmiş bulunuyoruz."

Şimdi anlaşılıyor ki Özal Hükümeti bu yolu denemeye karar vermiştir. Uygulamanın ayrıntıları henüz belli olmamakla birlikte yöntemin esası ortaya çıkmıştır: Bir takım kolaylıklar sağlayarak sermayenin belli bir oranını işçilere ve yöre halkına satmak... Bu yöntemle istenen verimlilik artışı sağlanabilir mi? Dünyada yapılan teorik çalışmalar ve uygulamalar bu soruya hayır cevabını veriyor. *Murat Sertel*'in de belirttiği gibi optimal verimliliğe ulaşabilmenin temel koşullarından biri, her çalışan kişinin çalıştığı firmanın sermayesine ortak olması, tüm ortakların da çalışanlarla sınırlı olmasıdır. Bilindiği kadarıyla hükümetin projesinde bölme bir kural öngörülmüş değil. Kaldı ki böyle bir kuralın benimsenmesi de sorunu tümden çözmekten uzaktır.

Çalışanların ortaklığının bedeli nasıl saptanacak? Bu soru konunun sosyal-adalet yönünü irdelememizi gerektiriyor.

Başbakan basın toplantısında projeyi siyasal bakımdan satabilmek için, *"milletten geleni millete geri vereceğiz"* demişti. Bunun üzerine, olayın tam böyle ifade edilemeyeceğini, çünkü tüm vatandaşların ödedikleri vergilerle kurulan işletmelerin yalnızca burada çalışan işçilere ve yöre halkına satılmasının sosyal adalet sorununu gündeme getirdiğini, hisse senetlerinin değerlerinin gerçekçi bir biçimde saptanıp saptanamayacağını sormuştuk. O zaman sayın *Özal* sorumuza doyurucu bir cevap vermemişti. Ancak Devlet Bakanı *Özdağlar*'ın dergimize yaptığı açıklamalarla bu konudaki muğlaklık kısmen giderilmiş oluyor. *Özdağlar*, çift fiyat oluşmasını önlemek için hisse senetlerinin değerlerinin gerçekçi biçimde saptanacağını, bu amaçla çalışmaların başlatıldığını söylüyor. Hemen belirtelim ki, sermaye piyasasının olmadığı bir ekonomide bu saptamanın objektif kıstasları yoktur. Dolayısıyla salt ekonomik sınırlar içinde yapılacak hesaplar bile belli bir keyfilik boyutu taşıyacaktır. Ancak daha önemlisi, çoğunlukla sermaye yoğun nitelikte olan bu tesislerin değerleri gerçeğe yakın saptandığında işçi başına düşecek miktarların milyonlarca lirayı bulacağının bilinmesidir.

Bu durumda *"zor unsuru"* kullanılmadan, yani işçilerin şirketten alacaklarına (kıdem tazminatı vb.) karşı-

lık olarak hisse senetleri idari bir kararla işçilere devredilmeden, amaca ulaşılması olanaksızdır. Eğer hükümet zorlamaya başvurmak istemezse yapabileceği bir tek şey var: Hisse senetlerini çok ucuza satıp, *"uzmanlarımız değerleri böyle hesapladılar"* diyerek işin içinden sıyrılmak... Bu yol servet bölüşümünde büyük bir adaletsizliğe götürür ve mutlaka karşı çıkılmalıdır. Muhalefet şimdiden kolları sıvayıp, hükümete paralel çalışmalar örgütleyerek kamu oyunu KİT'lerin gerçek değerleri konusunda aydınlatmalı, *"milletten gelenin millete verilmediği"* temasını işlemelidir.

"En uygun çözüm KİT'leri çalışanlara kiralamaktır. Böyle bir yola gidildiğinde mülkiyet sorunu etrafında oluşacak hararetli tartışmalar ve siyasal sakıncalar kendiliğinden ortadan kalkacaktır. Ayrıca geri adım atmak gerektiğinde yol tıkanmamış olacaktır."

Özal'ın ve *Özdağlar*'ın açıklamaları, konunun yukarıda değindiğimiz yönleriyle birlikte düşünüldüğünde, ANAP iktidarının kamu sektöründe verimliliği artırmaktan çok bu sektörü tasfiye etmek istediği izlenimini veriyor: Hisse senetlerinin herhangi bir biçimde işçilere satılması başarılabilirse, bir süre sonra bu hisseler kaçınılmaz olarak el değiştirecek, çalışanların sermayedeki payı mum gibi eriyip gidecektir. KİT'ler de klasik özel anonim şirketlere dönüşecektir. Böylece *"KİT kamburu"* ndan kurtulmuş olacağız!

Bir taşla iki kuş

Bu arada iktidarın bir taşla iki kuş vurmayı amaçladığı da düşünülebilir. Operasyonun birinci aşaması sonucunda eğer işçilerin çoğunluğu hisse senedi sahibi olurlarsa, KİT'lerde sendikacılık tamamen ortadan kalkmasa bile etkinliğini kaçınılmaz olarak yitirecektir. Gerçi *Şevket Yılmaz* dergimize yaptığı açıklamada, işçilerin ücretle kâr payı arasında kaldıklarında tercihlerini ücretten yana yapacaklarını söylüyor. Ama kazın ayağı öyle olmayabilir. Bir kere ortak işçiyle ortak olmayan işçi arasında çıkar farklılığının oluşacağını tahmin etmek çok zor olmasa gerek. İkinci olarak, özellikle kârlı işletmelerde, her işçi ortağın karşı karşıya kalacağı iç çatışmada, sermayedar kimlik, işçi kimliğine ağır basabilir. Bu nedenle 1985'de Türk-İş'i zor günlerin beklediği söylenebilir.

ANAP'ın KİT'leri kamu mülkiyetinden çıkarma projesine karşı çıkarken, bu sektörün gerçekten hasta olduğunu ve mutlak ciddi bir reforma tabî tutulması gereğini unutmamak gerekiyor. Bizce en uygun çözüm KİT'leri çalışanlara kiralamaktır. Böyle bir yola gidildiğinde mülkiyet sorunu etrafında oluşacak hararetli tartışmalar ve siyasal sakıncalar kendiliğinden ortadan kalkacaktır. Ayrıca geri adım atmak gerektiğinde yol tıkanmamış olacaktır. Bu yazıda, kiralama işleminden en etkin biçimde yararlanmanın ilkelerine deyinmemiz olanaksız. Bununla birlikte böyle bir işlemin başarılı olabilmesi için dikkat edilmesi gereken birkaç temel nokta hatırlatılabilir. Yeni kurulacak ve yalnızca çalışanların ortak olduğu anonim şirketlerin kiralamanın muhatabı olması uygundur. Bu şirketlerin yönetimi de doğal olarak ortaklarının, yani kiralanan KİT'de çalışanların elinde olacaktır. Hükümet'in çıkardığı *"Tasarrufların Teşviki ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılması Hakkında Kanun"* da öngörülen, *"en fazla 15 yıl süreyle işletmenin devri"* maddesi kiralama işlemi için rahatlıkla kullanılabilir. Kiranın süresinin, miktarının ve ödeme koşullarının hem adaletsizliğe yol açmayacak, hem de verimliliği optimal noktaya çıkaracak şekilde saptanmasının kolay olmayacağını belirtmek gerekiyor. Ancak bu üstesinden gelinemeyecek bir güçlük değildir. Ayrıca böyle bir hukuksal çerçeve deneme-yanılma yönteminin uygulanmasına elverişlidir.

Özal Hükümeti böyle bir öneriyi benimser mi bilmiyoruz ama muhalefetin, özellikle de sol muhalefetin KİT'lerle ilgili kapsamlı bir alternatif proje üretme göreviyle karşı karşıya olduğunu söylemek umarız dışardan gazel okumak olarak görülmez. □

İsmail Özdağlar: İşlem, KİT'lerin değerlerinin tesbitiyle başarıya ulaşabilir

"Hisseleri satışa çıkacak KİT'lerin sermayeleri nasıl bir yöntemle saptanacak?"

— KİT'lerin maliyetlerinin daha sağlıklı tespiti açısından yeniden değerlendirilmesi için ön çalışmalar sürdürülüyor. Bunun anlamı şu; defter değerine bakıyorsunuz 800 milyonluk tesis. Bu yanlış. Diyelim ki, öyle bir tesis bugün 25 milyara mal olur. Amortisman değeri sıfır. Dolayısıyla maliyet şu, kârlılık veya zararlılık durumu da şu... İşte bunların sağlıklı bir biçimde değerlendirilmesi için hazırlık çalışmaları yapılıyor. Bu surette KİT'lerin verimliliği ve kârlılığı daha net bir şekilde görülebilecek ve değerlendirelebilecek. Ancak, bu işin yöntemi ne olacak? Bu konuda verilmiş kesin bir karar yok. Ön çalışmalar süryor.

"Sayın Özdağlar, KİT'lerin durumunun yeniden gözden geçirileceğini söylediniz. Bu kuruluşların değerleri, gerçek değerlerinin altında saptanarak, hisse senetleri işçiler için cazip hale getirilebilir mi?"

— Burada hadise bir değerin alınmasıdır. Satın alınan varlık veya birime ödenecek bir değer vardır. Şüphesiz hiç kimse bir şeye değerinden fazla para ödemek istemeyecektir. Biraz önce sözettiğim ön çalışmaların ana ağırlığını bu tip konular oluşturuyor zaten. Bu tespit çalışmaları başarılı bir şekilde gerçekleştirilebilirse, işlem de başarılı olur. Aksi takdirde, hisse senetlerinin değerinin düşük olması durumunda izdiham kaçınılmaz olacaktır. Hisse senetleri karaborsaya düşecek ve çift fiyat teşekkül edecektir. Eğer, değerlerini çok korsanız da, kimse almayacaktır. Yani, KİT'lerin gerçek değerlerinin saptanmasıyla işlem başarıya ulaşabilir.

"Bu hisse senetlerinin borçlandırma yoluyla işçilere satılacağı söyleniyor. Borçlandırmada faiz uygulanması düşünülüyor mu? Eğer uygulanacaksa miktarı nasıl saptanacak?"

— Şöyle söyleyeyim. Her şeyin bir bedeli vardır. O da şimdiki bedelidir. Taksit, borçlandırma, kredili satışlarda veya işlemlerde bütün hesap şimdiki bedel üzerinden yapılır, düşünülür. Biraz önce gerçek değerin tespiti dedik. Öyle bir bedel ki, ilgi ve talep görsün hisseler. Ve aynı zamanda çift fiyat ortaya çıkmasın. Taksitlendirme ve borçlandırma da, hesaplama yapılırken gözönüne alınacak önemli kriter, bugünkü değerle alana maloluş hadisesidir.

"Peki sayın Özdağlar, faiz uygulanacak mı?"

— Faizden kasıt şu; şimdi alırsan *"ver on lira"*. Altı ay sonra alacaksan 13 lira getir. Olaya sadece faiz olarak bakmamak gerekir. Tabiî ki, bu işin içinde faiz faktörü de var. Ancak iktisatta bu tip değerlendirmelerde, en sağlıklı metod *"şimdiki değer"* yöntemidir. Bu esastır. Burada kriter şudur; sadece faiz değil, yatırımın dönüşü. Şöyle söyleyeyim: 10 liram var. Bunu yatırıyorum ve altı ay sonra bana 13 lira olarak geri dönüyor. Bu arada, 10 liralık bir mal satın almak istiyorum. Satıcı bana diyor ki, ya şimdi on lira verir alırsın ya da malı alır, parasını altı ay sonra ödersin, ama o zaman 12.5 lira isterim. Bir hesap yapıyorum. Cebimdeki on lirayı altı ay işletsem, 13 lira olarak dönecek. En akıllıca yol, parayı şimdi vermemek. Altı ay sonra hem 12.5 lirayı verip, malın sahibi olacağım, hem de yarım lira kâr edeceğim. Bunun iktisadî değerlendirme yolu da budur. Yani şimdiki değer kriteri.

"Hisse senetleri hem işçilere, hem de yöre halkına aynı koşullarla mı satılacak? İşçilere bazı ayrıcalıklar sağlanması düşünülüyor mu?"

— Şüphesiz işçilere bir miktar öncelikler tanımak normaldir. Mesela sermaye artırırken... Samimi söylemek gerekirse, bu farklılığın nasıl olacağı konusunda şu anda kristalize olmuş bir görüş yok. Ama bir ön düşünce olarak var.

"İşçilere satılan hisse senetleri için belli bir süre satış yasağı getirmeyi düşünüyor musunuz?"

— Şüphesiz bu hissesi satılan kuruluşun durumuna bağlı. Bu bir. İkincisi, biraz önce de söylediğim gibi, ucuza satılması kesinlikle çift fiyat oluşması demek olur. Çalışmalar, mümkün olduğu kadar çift fiyat oluşmasını engellemek doğrultusunda kristalize olacaktır. 5 kuruşa aldı diyelim. Yedi kuruşa satması kârlı, fiyat olursa.. Bunu oluşturmakta fayda var. Şöyle söyleyeyim, hisselerin satışı anında bazı tedbirler düşünülür. Aksi takdirde, işin felsefesine, ana prensibine aykırı olur. 7 kuruşluk malı 5 kuruşa satıp, ertesi gün piyasaya satarak bir gelir sağlaması yerine, prim verilir, ikramiye verilir, maaşı artırılır. Yani bu niye yapılsın o zaman? Olmaz.

"Yasak koyma, satışın engellenmesi için bir yöntem olamaz mı?"

— Yasak meselesi yok. Çift fiyat oluşmamasını sağlayarak engellemek... Bildiğiniz gibi, Hükümetimiz polisiye tedbir yerine, işin tabiî yapısına uygun, gerçeklerine uygun çözümler arıyor hep. 7 liralık malın fiyatını, 6.90 olarak tespit edersen, niye 6.90'a alıp, 7'ye satsın mesela...

"Öncelikle satışa çıkarılması düşünülen işletmeler var mı?"

— Hayır. Bir anlamda var. Ama şu anda tamamlanmış çalışma yok. Genelde ele alınıp, öncelikleri tespit edilmiş kurumlar yok. Hepsi gözden geçiriliyor şu anda. Yani kârlılıkları, zararlılıkları. Halkın hangilerine ilgi duyabileceği.. Yeniden değerlediriliyor.

"Sayın Özdağlar, hisse senetleri işçilere satılırken, sadece kıdem tazminatı alacaklarına mahsuben mi satılacak?"

— Şimdi biliyorsunuz bunlar mâli işlemler. Yani o günün şartlarına göre saptanacak şeyler. Kıdem tazminatı kalemlerden sadece biri. Tek kıdem tazminatına mahsuben dediğiniz zaman, kısıtlamış oluyorsunuz. Değil. Tek o çerçevede değil.

"Yani, işçinin ikramiye, prim ya da maaşına karşılık satış yapılabilir mi?"

— Tabiî. Bakın hemen başka birkaç kalem sayıverdiniz siz bile. Demek ki, kıdem tazminatı tek kalem değil.

SERPİL BİLDİRİCİ

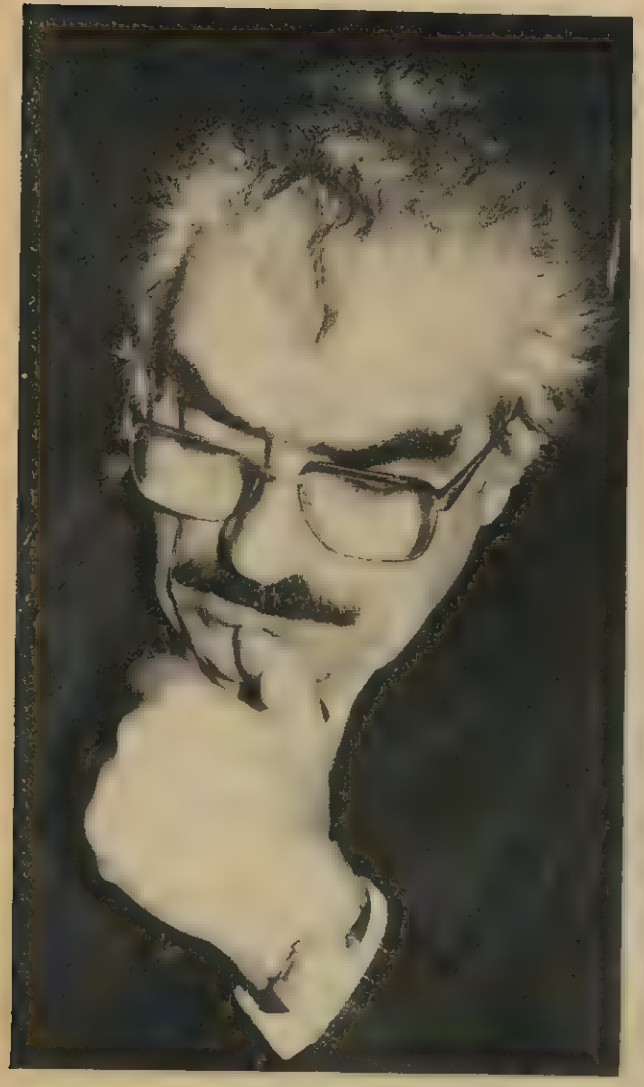

Şevket Yılmaz:

İşçilerin borçlanmaları mümkün değil

"Başbakan Turgut Özal son basın toplantısında KİT'lerin hisse senetlerinin işçilere satılacağını açıkladı.Siz Türk-İş Genel Başkanı olarak bunu nasıl değerlendiriyorsunuz?"

— Sayın Başbakanın bu sözlerini değerlendirebilmek için, işçinin içinde bulunduğu yaşam şartlarına bir göz atmak gerekir. Ekmeğin 50 lira olduğu, filenin delindiği, mutfağın daraldığı bir ortamda, çocuklarına okul kıyafeti almak için bile zorlanan işçiye seni fabrikaya ortak edeceğim demek,onunla bir ölçüde alay etmektir.

İşçinin yönetime katılmasını istiyorlarsa, 440 sayılı yasayı derhal tadil edip, bu uygulamaya geçebilirler. Konuyu zirve toplantısına götürdük. İşçinin kârdan hisse almasını istiyorlarsa, toplu sözleşmelere birlikte düzenleyeceğimiz hüküm koyarak bunu sağlayabiliriz. Yıllardır zaten bunu istiyoruz. İşçilerin borçlanmaları artık mümkün değildir. Zira borçla yaşadıkları için canlarından bezdiler. Hisse senetlerini borçlandırarak işçiye verecekse, bu hisse senetleri kısa sürede, aynen tasarruf bonolarında olduğu gibi, el değiştirerek, para babalarının eline geçecektir. Ve onlar yönetime de kâra da ortak olacaktır.

Bunlar fazlaca hayal ürünüdür.

"Eğer hisse senetlerinin alımı, çeşitli tedbirler uygulanarak işçiler için cazip hale getirilirse, özellikle KİT'lerde ağırlığı olan bir konfederasyon olarak Türk-İş'in durumu ne olur?"

— Türk-İş ve tüm sendikaların böyle bir uygulama karşısında etkinliğinin azalacağını düşünmek yanlış olur. Bir an için bu uygulamanın sağlandığını düşünsek, yönetimde söz sahibi olan işçinin yıl sonunda kârdan pay almasıyla toplu sözleşmede ücretinin artması arasında, tercihini ikinci için kullanacağı kuşkusuzdur.

Çünkü, ücret artışı o günün şartlarını karşılamaya yardımcı olur. Kârdan bir yıl sonra hisse almanın, enflasyon artışı ve diğer nedenlerle fazlaca bir önemi olmaz. Sadece, tekrar ediyorum, işçinin bir yığın sorunu varken, böylesine bir uygulama mümkün değildir.

Samimiyseler, taleplerimizi bir an önce yerine getirirler. İşçinin grev hakkı kısıtlanmış, sendikalara üye olduğu için işyerlerinden çıkarılıyor. Toplu sözleşmeler Yüksek Hakem Kurulu'nda yok pahasına bağlanıyor. KİT'lerde Başbakanlık Koordinasyon Kurulu'nun gizli müdahaleleri var. İşçilir demokratik haklarını gerek sıkıyönetim gerek yasalar yüzünden kullanamıyor. Bu şartlar içinde işçiye fabrika ve işletmelerde hisse senedi satmaya kalkışmanın mantıkla bağdaşır bir yönü olamaz.

"Yine bir an için hisse senedi satışının gerçekleştirildiğini düşünelim. Bu durum, yani işçilerin işletmeye ortak olması ve kârdan pay alması, sendikal dayanışmayı zayıflatan, sendikal muhalefeti zayıflatan bir sonuç getirebilir mi?"

— Bu sorunuzun cevabı bir önceki sorunuzun cevabı içinde var. Yani işçi için asıl olan toplu sözleşmelerle sağlayacağı ücret artışıdır. Kârdan alacağı pay, biraz önce de belirttiğim gibi önemli değildir. Bu nedenle sendikal muhalefet açısından getireceği olumsuz bir sonuç olamaz.

Emre Kocaoğlu * :

Hükümet yutturacağı acı ilacın etrafına şeker kaplıyor

"Sayın Kocaoğlu' geçtiğimiz günlerde Başbakan Özal, KİT'lerin hisse senetlerinin işçilere satılacağını açıkladı. Siz KİT'lerde işçileri mülkiyete, karar ve yönetime ortak etme düşüncesini nasıl değerlendiriyorsunuz? "

— Şu anda hükümetin karşılaştığı ciddi bir sorun, işçi ücretleri konusudur. Aslında maliyet içinde emeğin payı ülkemizde son derece düşüktür. TÜRK-İŞ Araştırma Bürosu'nun tespitlerine göre bu pay, 1983 yılından itibaren yüzde onun altına düşmüştür. En çok tartışılan kıdem tazminatlarının bile maliyet içinde yıllara dağıtılmış payının yüzde birden az olduğunu yine TÜRK-İŞ Araştırma Bürosu tespit etmiştir. Bu nedenle ücretlerin reel olarak artması, aslında iddia edildiği gibi maliyetlere ciddi biçimde yansımaz, enflasyona neden olmaz. Nitekim son dört yıldır toplu sözleşme-grev olmadığı ve ücretler reel olarak gerilediği halde enflasyon durmamıştır. Ancak hükümetin ekonomik politikası olaya böyle yaklaşmıyor. Hükümet emeğin düşük payını daha da düşürmeyi, böylece emek gurubundan sermaye gurubuna kaynak transfer etmeyi temel politika olarak kabul ediyor. Bu siyasal tercih yeni değildir, Batı Avrupalı muhafazakârların (veya Hıristiyan demokratların) klasik tezidir. Fakire para verirsen tasarruf etmez, tüketir. Oysa zengine para verirsen tüketimde esasen belli bir doyuma ulaştığı için daha fazla tüketmez, tasarruf eder ve böylece yatırıma kaynak sağlanır. Bu tez haksız da olsa, gayri insani de olsa, Batı siyasetinde Hıristiyan demokratların yıllardır savunduğu bir tezdir ve şimdi de bizim Hükümetimiz bu tezin dolaylı sahibidir. Ekonomik politika da tabiî bu tez üzerine inşa edilmiştir. Bu nedenle işçi ücretlerini sınırlı tutmak hükümetin asli tercihlerinden birisidir.

Hükümetin tercihi budur ama, bu tercihi uygulamak ve kitlelere kabul ettirmek kolay değildir. Demokrasi içinde özellikle zordur. Hükümetin iktidara gelmek için oy aldığı insanlara bir şeyler vermesi gereklidir.Ücrette reel ve adil bir zam veremeyeceğine göre, bunun yerine başka bir şey vermelidir. Yani ücreti bir başka şeyle ikame etmelidir. Işte, toplu sözleşmelerin çok sınırlı bir çerçevede de olsa başladığı, basının ücretleri yazdığı, kamuoyunun ücretleri tartıştığı bir ortamda, Sayın Başbakan ücret ikamesi olarak bu formülü bulmuştur sanıyorum. Benim kanım şudur: Hükümet KİT'lerde enflasyonun altında ücret zammı vermeye devam edecek, aynı şeyi özel sektöre de telkin edecek, öte yandan emekçi kitlelerdeki ve kamuoyundaki hoşnutsuzluğu da böyle bir ortaklık cilasıyla gidermeye çalışacak. Yani acı ilacı yutturmak için ilacın etrafına biraz şeker kaplayacak. İşin özü budur bence.

"Mülkiyetin yaygınlaştırılması konusunda Başbakan Özal sizce samimi değil mi?"

— Mülkiyetin yaygınlaştırılması toplumsal huzur bakımından çok olumlu bir amaçtır. Bu nedenle Sayın Başbakanın bu amaçta samimi olmasını diliyorum. Ama bu ifadesinde samimiyse, amaca varmak için böyle karmaşık yollara ne gerek var? Mülkiyetin halka yaygınlaştırılmasını gerçekten istiyorsak, milli gelir dağılımındaki mevcut adaletsizliği düzeltiriz, çalışan kitlelerin eline daha çok reel gelir geçmesini sağlarız, onlar da paralarını gönüllerince harcarlar. Bu arada gidip hisse senedi de alırlar, yani KİT'lere veya özel sektör fabrikalarına kendi iradeleriyle ortak olurlar. Mülkiyetin demokratik yaygınlaştırılması bence böyle olur.

"Sayın Başbakan, KİT'lerde işçilerin kâra da ortak olacağından söz etti. Bunu nasıl yorumluyorsunuz?"

— Sayın Başbakanın kâra ortak olmayı, ücrete ek bir unsur olarak değil, ücretin yerine bir ikame unsuru olarak belirttiğini sanıyorum. Bu açıdan da çok sakıncalı buluyorum. Bir işyerinde çalışan insana asıl verilmesi gereken, onun ve ailesinin ihtiyaçlarını çağdaş biçimde karşılayabilmesine yetecek ölçüde ücrettir. Kârdan pay, verimlilikten pay, üretim artışından pay, kaliteden pay, iş değerlendirmesi vs. gibi diğer ödeme biçimleri, ancak bu temel ücretin üzerine ek bir ödeme olursa bir anlam taşır. Aksi takdirde, yani işçinin geliri bu gibi değişken ve nispi kriterlere bağlanırsa, gelirin güvencesi kalmaz. Örneğin, işyeri zarar ederse ne olacaktır? Ya da işyerinin kâr edip etmediğini, ettiyse ne kadar ettiğini ve ne kadarının kaç kişiye hangi ölçüde dağıtılacağına kim karar verecektir? Bütün bunlar tanım ve yorum sorunudur. İşletmenin yönetimi, kendi tercihlerine göre kârı az veya çok gösterebilir, dağıtım plânını kendince yapabilir. Bu karar mekanizmalarında işçi olmadığı için de varılan sonuç işçiyi tatmin etmeyecektir.

Kaldı ki, hükümet kârdan adil pay vermekte samimiyse, bunun da daha kolay yolları var. Örneğin, Teksif Sendikası'nın YHK öncesi sözleşmelerinde Sümerbank'ta kârdan pay ikramiyesi vardı. YHK bunu kaldırdı. YHK şimdi de görevde. Hükümet telkinlerle veya doğrudan yollarla bu hükmü bütün sözleşmelere koyabilir, hatta özel sektörü bile bu doğrultuda etkileyebilir. Bu basit yol dururken, büyük ve parlak sözlerle, muğlak hedefler ortaya atmanın işçi açısından pratik yararı olduğunu sanmıyorum.

"Bu konuda Türk-İş'in eski bir elemanı olarak sizin öneriniz ne olur?"

— Bu konuda da, her konuda da benim tek ve çok basit bir önerim var: Bütün bu sorunların çözümünde demokratik yegane yol olan serbest toplu pazarlık sisteminin bütün icaplarıyla işlemesi. ILO ve ICFTU ilkelerine göre, sendikal hak ve özgürlüklerin tam olması, toplu pazarlık sistemine müdahale edilmemesi, grev hakkına ve sendikaların diğer müeyyidelerine geniş özgürlük tanınması. Batı demokrasilerinde ne varsa, bizde de olması. Bunu yapabilirse mesele hallolur. Ama görüyoruz ki yapamıyorlar. Sendikal özgürlüklere, toplu pazarlık sistemine, grev hakkına müdahale adeta kural haline geldi. Tabiî o zaman da sorunlar çözülmüyor. Şunu içlerine sindirmeleri gerek; serbest toplu pazarlık hakkı, grev hakkı, diğer sendikal hak ve özgürlükler, aslında sorun değildir, mevcut sorunların çözülmesi için bulunmuş en etkili demokratik çözümlerdir. Sanırım hükümetin önce bu konudaki politikasını göz- den geçirmesi Batı demokrasilerinin normlarına uydurması gerekir □

(*) Türk-İş eski Eğitim Sekreteri.

Murat Sertel: Ulufe dağıtıyor olmayalım. Çünkü adetimizdir

Hükümet'in KİT'ler için düşündüğü düzen değişikliğinin gündeme getirdiği sorunları tartışabilecek en yetkin isimlerden biri hiç kuşkusuz Murat Sertel. Halen Boğaziçi Üniversitesi İdari Bilimler Fakültesi'nin dekanlığını yapan Sertel, özyönetim konusunda uluslararası çapta bir uzman. Arkadaşımız Asaf Savaş Akat'la yaptığı ve karşılıklı tartışma havasında geçen söyleşide, gerek Sertel, gerek Akat Özal'ın projesine bütünüyle karşı çıkmayıp, ancak kamu mülkiyetine son vermeyen bir özyönetim uygulamasının istenilen amaca ulaşabileceğini vurguluyorlar.

"Başbakan Özal son basın toplantısında KİT'lerin çalışanlara satılacağı yeni bir düzenlemeden söz etti. Aklımıza istesek de özyönetim kavramını getiren bu öneriyi sen nasıl değerlendiriyorsun?"

— Şimdilik ortada açık seçik bir teklif yok. Bana sanki başbakan kamuoyu yoklaması yapıyor gibi geldi. Bakalım politik çevreler ne diyecek, şöyle bir çıtlatalım türünden söylenmiş bir kaç genel ifade. Anladığım kadar, hükümetin de şöyle ya da böyle bir kararı ya da planı oluşmuş değil.

"Yani ayrıntılar belli değil."

— Hiçbir şey belli değil. Belki bir istikamet ve niyet var. Yahut, başkalarının niyeti ne, tepkileri ne olur, kamuoyu bu teklifi paylaşıyor mu, bunları görmek istemiş olabilir. Benim reaksiyonum pozitif. İyi bir istikamet. Eğer, kanun yazma çizmede ve sonra uygulamada hükümet çok büyük yanlışlar yapmazsa, hayırlı bir iş olur. Kısa zamanda olumlu sonuçları görülür ve benimsenir. Küçük bir model üstündeki denemeden daha yaygın uygulamalara gidilerek bizim KİT sorununa bir çözüm getirilebilir. KİT'ler eskiden şüphesiz çok yararlı oldu ekonomiye, ama bir süredir durum çok farklı. KİT neredeyse kötü bir lâf halini aldı. Onları düzeltmek için iyi bir yoldur bu. Hoş, bu yeni bir fikir değil. Ama, tekerlek de yeni değil; yeni değil diye kullanmaktan vazgeçmiyoruz. Bize hizmet ediyor, eski bir icad olmasına rağmen... Bunu da daha önce duyduk. Olsun! Benimseyelim bu fikri. Bu istikamette gitmek isteyenlere yol gösterelim. Bütün kamuoyu sahiplensin. Bu işlerle uğraşmış, uzmanlaşmış insanlar var, onlar da yardımcı olsun. Benim ilk tepkim böyle.

"Benim de ilk tepkim olumlu; ancak gerçekleşmesi koşuluyla. Yani, ancak belirli biçimlerde uygulandığı takdirde olumlu sonuçlar vereceğini düşünüyorum. Gerçekçi bir özyönetim uygulamasına gidilecekse, o zaman doğallıkla desteklemeliyiz."

— Doğru! Şimdi gene tekerlekten başlarsak, üç köşeli tekerlek olmayacağını biliyoruz. Dört köşelisi de olmaz. Sonsuz köşeli yani yuvarlak olmalı ki yuvarlansın ve işimize yarasın. Bunu yeniden icad etmeye lüzum yok. Bu konuda bilinen birçok şey var. Çalışanların yönettiği işyerleri hakkında birikmiş bir tecrübe var. Fiilen uygulamanın getirdiği bir tecrübe. Üstelik, elde epey ayrıntılı teorisi de var. Gerçi okullarda kâr maksimize eden firmaların nasıl davrandıklarından yola çıkmış bir iktisat teorisi okutuyoruz. Halbuki, kâr maksimize etmeyen, başka tür firmalar olacak bunlar. Teorisi eksiktir, üstünde daha çalışılması gerekir, ama ana hatları bilinmektedir. Yani, teorik bakımdan da çok fakir değiliz, bu tekerleği tahta üstünde, kağıt üstünde, kafamızda epey tanıyoruz. Uygulanmış da. Tekerleğin geçtiği yollar var, izler bırakmış, onları da biliyoruz.

"Başka ülkelerdeki uygulamaları kastediyorsun herhalde. Acaba örnek vermen mümkün mü?"

— Örnekler yaygın ve bir anlamda şaşırtıcı. Bu gibi şeylere, yani çalışanların işyerlerine sahip olmalarına ve kararları onların vermelerine bazı çevreler *"komünizm"* damgasını vuruyor. Ne ilginç ki, kapitalizmin kalesi olduklarında herkesin fikir birliği yaptığı Amerika ve İsrail gibi ülkelerde bu modele rastlıyoruz. Örneğin, Amerika'nın Pasifik kıyısında kereste ve kontrplak sanayiinde bu model tutmuştur. Özyönetim değildir. Özyönetimin ne olduğunu kamuoyunun da, kanun koyucunun da çok iyi tanıması gerekir. Özyönetim nedir? Yönetime katılma nedir? İşçilerin çalıştıkları işyerine sahip olmaları başka, onlara *"odanız ne renk olsun, atölye ne renk olsun"* diye sormak başka. Aradaki farkın çok ciddi olduğu bilinmelidir. Kaliforniya'dan verdiğim örneğin bazıları özyönetimdi, hepsi değilse de. Bazen çalışanlar firmayı satın almışlar. Özellikle batmak üzere firmalarda böyle oluyor. Yani özyönetim için en kârlı firmalardan başlamak diye bir mesele yoktur. Batmak üzere olan ve batınca çalışanlarını işsiz bırakacak bazı firmalara işçiler sahip çıkmışlar. Sonra iyi yönetmişler ve batmaktan kurtarmışlar. Böylece kendilerine işyeri kazanmışlar. Amerika da kontrplak kazanmış. Gelelim İsrail'e. İki esas otobüs şirketi var, sahibi şoförler. Bundan yedi sene önce bu firmaya girmek için aşağı yukarı onbin dolar ödemek gerekiyordu. Hissedar olmak için! Hatırlayalım ki firmada çalışabilmek için hissedar olmak zorunlu. Çalışanlar hissedar olur, başka kimse olamaz. Ve her çalışan hissedardır. Yani, çalışan olmakla hissedar ya da ortak olmak aynı anlama geliyor. Görüldüğü gibi, bazıları *"komünist"* dese de, bu modelin Sovyetler Birliği'nde uygulanması katiyen mümkün değildir. Olmaz ve olamaz.

"Özyönetimin tanımı belirginleşiyor. Firmanın sahipleri yalnızca çalışanlar olacak ve bütün çalışanlar da sahip olacak. Firmanın bütün ortakları firmanın işçisi, bütün işçileri firmanın ortağıysa, özyönetim diyoruz."

— İşçi-ortak. İşçilikle ortaklık aynı şey. böyle olduktan sonra işler kolay. Ortaklar bir yönetim kurulu seçerler, beğenmezlerse değiştirirler. Aralarından birini şu müdürü, diğerini bu müdürü yaparlar. Aralarında, diyelim ki muhasebeden anlayan yoksa, tutarlar birisini getirirler. *"Arkadaş, gel sen de burada çalış, ortak ol"* derler. *"Bizim dağıtım usulümüz budur, emeklilik haklarımız şöyledir, sen şunu alırsın"* diyerek bir muhasebeci tutarlar. Beğenmezlerse, kendi rızasını da alarak ortaklıktan çıkartırlar.

"Kısaca işçiler kendi kendilerini yönetiyorlar."

— Evet. Ama kimseyi tutup emeğini kiralamıyorlar. Madem o işyerinde çalışıyor, o da işçi-ortaktır. Firmanın en tepesindeki yönetici de işçi-ortaktır. Özyönetim denen işletme tipi budur. Şimdi, *Turgut Özal*'ın kafasındaki model bu mudur? Bunu bilemem. Kimse bilemez. Belki bugün kendisi de bilmiyor. Üstünde çok düşünmemiş olabilir. Ama, hayırlı bir şey, hiç olmazsa aklından geçmiş. Temenni ederiz ki aklından bir kere daha geçer, bu işle uğraşan insanlarca ciddiye alınır ve doğru dürüst planlanır. Olabilecek bir şekilde yeniden ortaya çıkar ve uygulanır.

"Türkiye'de 1978-79 döneminde senin de içinde bulunduğun bir grup, bu yönde bir hazırlık yapmıştı. Kamuoyuna ışık tutmak açısından o zaman düşünüleni kısaca özetleyebilir misin?"

— O zaman KİT'lerin reorganizasyonu çerçevesinde hükümetin kanun kuvvetinde kararname çıkartma yetkisi vardı. Bu bağlamda, KİT'lerde yönetime katılma, altını çizelim, özyönetim değil, yönetime katılma denemesi arzusu oluştu. Aslında, KİT'lerde zaten yönetime katılma var, yönetim kurulunun bir üyesi sendikaca saptanıyor. Bu yetersiz görüldüğünden onu artırmak yönünde, ama büyük bir değişiklik değil, küçük bir değişiklik sınıfından, hükümette bir istek vardı. Malûm; çok bakanlı bir hükümetti ve adeta her bakanın bir veto hakkı oluşmuştu. Bizim hazırlığı da sanıyorum iki bakan veto etti. Dediğim gibi, iktisadi sonuçlarının iyi olacağından çok, demokratik bir müesseseyi endüstride yaymayı amaçlayan bir katılım meselesiydi. Yani işin kaynağı siyasi bir karardı. Doğrusunu söylemek lâzım, o zaman danışıldı. Dünya'da bu işi bilen birkaç kişiye danışıldı. Bana da soruldu. 4-5 kişilik bir danışma heyeti kuruldu. *Jaroslav Vanek*, bu işin kurucularından Amerikalı. Yugoslav *Branko Horvat*. Yugoslavların bu işte büyük deneyimleri var. İşçiler orada, demin benim bahsettiğim biçimde ortak değillerdi. Katılıyorlar ama bizim ortaklıktaki ortak haklarına sahip değiller.

"Yani, Yugoslavya'da ücretli emek ilişkisi katılıma paralel olarak devam ediyor aslında."

— Evet. Benim anladığım özyönetimden başka farkları da var. Teoride de görüyoruz; firmanın arz eğrisi ters olabiliyor. Meselâ, fiyat yükselince firma daha az üretim yapabiliyor. Yanlış kuruldukları ölçüde Yugoslavya'da böyle tersliklere raslanıyor.

"Sorun rekabet koşullarından mı kaynaklanıyor?"

— Hayır! Sattığı piyasada rekabet var ama emek piyasasında yok. İşler iyi gidince yüksek kârı daha az ortak arasında paylaşma eğilimi beliriyor ve işçi çıkartıyorlar, bu da üretimi düşürüyor. Bunda, kuruluşunda iktisadın dışından bir takım prensiplerin getirilip firmaya zerkedilmesi esas neden. İdeolojik nedenler. Bu hataları bizim burada yapmamız için ben gerekçe göremiyorum. Neyse, bir de *Paul Kleindorfer* vardı o kurulda. Hepsi arkadaşımdır. Ben buralı olduğumdan, kararnamenin yazılışında KİT'lerde tecrübesi olan insanlara da yoğun biçimde danışarak aktif oldum. Zamanın İşletmeler Bakanı akademisyendi, kimlere sorulacağını biliyordu.

"Kenan Bulutoğlu yanılmıyorsam."

— Evet. Biz tedricen, bazı pilot işletmelerde işe başlanmasını önerdik. Toplu sözleşmeyle devlet, işçilere ücret artışlarını bir miktar kısıtlayarak kârdan pay verecekti. Kâr ne kadar büyük olursa, işçiler de devlet de o kadar kazançlı çıkacaktı.

"Yani mülkiyet hakkına hiç dokunmadan kârın bir bölümü işçilere devrediliyor."

— Mülkiyet hakkı vermek söz konusu değildi. Bu konuda çok dikkatli olmak gerekir. Yugoslavya neden özyönetim değildir. Çünkü şirketin sahibi işçiler değildir, herşeyin sahibi kamudur. Türkiye Devleti olarak ulufe dağıtıyor olmayalım. Çünkü adetimizdir. Alet, edevat, makinalar, fabrika, bunlar kamunun malı. İnsanların terleri toplanmış ve devlet tarafından bir yere yatırılmış. Bunları o anda orada çalışan işçilere veremeyiz. Fabrika başka, o fabrikayı belki de kiralayan, emekle birleştirip üretim yapan firma başka. İşçiler o firmanın ortağı olabilir ancak.

"Çok ilginç bir noktaya geliyoruz. Aslında KİT'ler bütün Türkiye'nin malıdır. Niye sadece çalışanların olsun. Çalışanlar zaten Türkiye açısından imtiyazlı bile sayılabilir: iş bulmuşlar, sosyal güvenlikleri var. Sosyal adalet açısından bakılacaksa, KİT'ler birilerine verilecekse fakir köylülere ve işsizlere verilmeleri gerekir."

— Ben diyorum ki, hepsi birden verilmesin. Orada çalışma hakkı veriliyor. Nasıl çalışacağı konusunda söz hakkı veriliyor. İkisinin birlikte verilmesi zaten doğru-

> *"Üç köşeli tekerlek olamayacağını biliyoruz. Dört köşelisi de olamaz. Sonsuz köşeli yani yuvarlak olmalı ki yuvarlansın ve işimize yarasın. Bunu yeniden icad etmeye gerek yok. Çalışanların yönettiği işyerleri hakkında birikmiş tecrübeler var."*

dur. Çünkü ben ekmeğimi kazandığım yerin iyi çalışmasını isterim. Ama ben fabrikanın sahibi neden olayım? Niçin?

"Bu öneri çok önemli. Çalışanlara fabrikanın mülkiyeti verilmeyecek. Onlar, fabrikayı işletme hakkına sahip olacaklar ve bunun karşılığında da kamuya birşey ödeyecekler. Fabrikanın işletilmesinden doğan geliriyse kendi aralarında paylaşacaklar. Doğallıkla, amortisman, eskime payı, vs. kamuya ödenecek. Vergi de verecekler. Kasdettiğin bu herhalde."

— Evet. Fakat bu şirket mal sahibi olamaz mı? Olur! Kamunun fabrikalarını kiralar, akıllıca çalıştırır ve kâr eder. Sonra, kârlarından bir kısmını ortaklar dağıtmama kararı alırlar ve onlarla yeni yatırımlara giderler. Artık bunlar şirketin malıdır. Nitekim Yugoslav firmalarından başarılı birkaç örnek vardır. Almanya'da, Münih civarında 1800 işçi çalıştıran bir elektronik firmasını satın aldı bir tanesi. Oraya da özyönetim getirdi.

"Şunu öngörebiliriz: kamu fabrikalarını kiralayarak işe başlayan özyönetim firmaları başarılı bir işletmecilik sonunda kötü yönetilen özel sektör şirketlerini de satın alabilirler, tedricen özyönetime geçirilebilirler."

— Elbette.

"Peki, özyönetimin KİT'lerde etkinliği artıracağı yani kaynak yaratıcı bir etkisi olacağını söyleyebilir miyiz?"

— Kim neye sahip, bu çok önemli. Bugünkü KİT'ler sahipsizdir. Milletvekili kartvizitleriyle adam alınır. Siyasi hesaplarla düşük fiyattan satış yapılır, pahalı satınalma olur. Çünkü hiç kimse kendi kesesinden harcamıyor ki... Özyönetilen işletmede öyle değil. Üç kişinin yapacağı işi falandan kartvizit getirdi diye niye dört kişi yapalım? Fark bizim cebimizden çıkacak. Gider en ucuzunu alır, malımızı da en pahalıya satarız. Biz ortaksak, orayı doğru işletiriz. Yani, ekonomik etkinlik artar. Dolayısıyla kaynak yaratıcı etkisi çok büyük olur.

"Türkiye açısından önemli bir diğer sorun, KİT'lerin fiilen tekel piyasalarında çalışmaları. Özyönetime geçişte rekabet eksikliğinden oluşacak rantların paylaşılması sorunuyla karşılaşmaz mıyız?"

— Bu çok mühim bir nokta. Kime devrederseniz devredin, kamu tekeliyle özel tekel arasında farklar vardır. Kamu tekeli, siyasi ve sosyal etkiyle tekel gücünü tam kullanmayabilir, özel tekel mutlaka kullanacaktır. Ancak, rekabetin eksik olduğu piyasalarda düzenleme yapmak mümkün. İster tekel, ister azel -bunu oligopol karşılığı kullanıyorum- olsun, eksik rekabet piyasaları devlet tarafından getirilen düzenlemelerle denetlenmelidir. Bu hükümetin şimdiye kadar çok az üzerinde durduğu ve Türkiye için kritik bir sorundur piyasaların düzenlenmesi. Serbest rekabet, serbest piyasa deniyor. Ama bakıyorsun ki serbest bırakınca bir tek firma malı üretiyor. Nerede serbestlik? Tam rekabeti tatbik etmektir asıl olan. Yani kamunun adına bazı kısıtlamalar getirmek. Herkes yapıyor bunu. Amerika'nın, İngiltere'nin bu konuda bir sürü deneyimi var.

"Rekabet koşullarının sağlanması etkin işleyen bir piyasa mekanizmasının önkoşuludur diyebiliriz."

— Teknolojik şartlar, bir sürü piyasada az sayıda firma gerektiriyor. O zaman alınabilecek bir takım tedbirlerle firmaların tam rekabete benzer çalışmalarını sağlamak gerekiyor. Bunların Türkiye'ye getirilmesi lâzımdır. Özyönetilen firmaların en iyi çalıştığı ortam budur. Bunlar izci kulüpleri değil, gayri iktisadi amaçlarla çalışmıyorlar. Özel yastıklanmış koltuklarda çalışırlarsa hedefe ulaşılmaz. Gerek teorik bulgular gerek uygulama gösteriyor ki, rekabet koşullarında bunlar klasik kâr maksimize eden firmaya taş çıkartıyorlar her bakımdan.

"Düzenlemeler ve rekabet koşulları açısından da önemli bir diğer soru, işçi-ortaklara paralel devlet mülkiyetinin süregelmesinin etkileri. Böyle bir karma mülkiyet biçimi hakkında ne düşünüyorsun?"

— Bence burada Roma hukukunun meşhur, *"bütün kontratlar mümkündür"* prensibinden hareket etmek lâzım. Devletle çalışanlar anlaşır, karşılıklı kontrol ve müeyyideler konur. Ticaret hukuku içinde kontratlar yapılır. Niçin olmasın. İlle de yüzde yüz çalışanların olması gerekir diye katı bir prensip yok. Yalnız, aklı selim der ki, kamu fabrikaların sahibi olsun, işletmenin sahibiyse çalışanlar olsun. Devlet buna ortak olmasa galiba daha hayırlı olur. Mühim olan aklı selim...

Sendikaların tepkisi

"Bir başka konuya geçmek istiyorum. Bu modele sendikaların tepkisi sence ne olacaktır? Türkiye'de kamu kesiminde Türk-İş hakim."

— Bundan önceki denememizde, baştan çalışma arkadaşlarımı ve hükümeti uyardım. En büyük muhalefet, *"siz komünistlik yapıyorsunuz"* diyenlerden değil, sendikalardan gelecek dedim. Nitekim, maalesef öyle oldu. Bir sendika teklife açıkça cephe aldı. *"Kapitalist düzenin ortağı olamayız"* gibi, pankartlara yazılacak türden kısa bir sloganla teklifi reddetti. Ötekisi, kendi ilkeleri arasında yazılı olmasına rağmen, katılma meselesine sahip çıkmadı. Şimdi bu durum tabiidir. Niçin? Çünkü, özyönetilen firmada sendikanın bugünkü sendikanın rolü yoktur. Bugünkü sendika işverene karşı çalışanı korur, çalışanın avukatıdır. Ücretinin artmasını, iş ortamının düzelmesini sağlar. Çünkü bugün iki ayrı taraf var. Özyönetilen işletmede iş verenle alan değişik adamlar değil ki. Sağ cepte sol cep arasında avukat tutulur mu? Dolayısıyla sendikanın rolü kalmaz. Dolayısıyla sendikacıya iş kalmaz. Sendikacı da bunu bilmez mi? Bilir ve o nedenle muhalif olur. Normali budur. Eğer muhalif değilse, ya anlamıyordur, ya da yaptığı işi bilmiyordur. Onun için ben sendikalardan bu konuda yardım beklemem. Devreye toplu sözleşmeleri sokmak zor. Ben kimseye taş atmıyorum, geçmiş tecrübeleri söylüyorum. Bugün ben sendikaların olumlu tavır alacağını sanmıyorum. Zaten alsa da ben inanmam.

"Peki yöre halkının da ortak edilmesi önerisine ne dersin?"

— Bu da gene işi bulandırmak gibi geliyor bana. Herkes neyin sahibi olduğunu bilsin, daha başından saptırmayalım. Kim yöre halkı? Eşraf mı? Yoksa orayı güzelleştirme derneği mi ortak olacak? Yerel yönetimlere mi pay verilecek? Bu sonuncusu bir nevi vergi usulüdür. Örneğin belediye arsa verse, karşılığında şirketten hisse alsa olur. Ama tepeden inme yöre halkına da birşeyler verilecek; bunlar olacak işler değil... Tapu tahsis belgesi gibi, olmayacak şeylere benzer bu...

"Senin kafandaki model çerçevesinde, fabrika ve gayrimenkullerin mülkiyeti kamuda kalırken çalışanların sahip oldukları şirketlerin işletme hakkına sahip olmaları halinde de, bir finans sorunu ortaya çıkacak. Olayın bu cephesi de kamuoyunu ilgilendiriyor."

— Bir işletmeyi satın almak büyük bir iş. Üstelik birçok kişi beraberce yapacaklar; zor iş. *'Şu cenazeyi al, kaldır'* desen, o bile zor iştir. Ama, bin kere yapılmıştır, usulü vardır, insanlar bilir ve kolayca yapılır. Şimdi böyle bir işletmeyi satın almak büyük bir organizasyon işidir. Tabiî ki kamu tarafından organize edilmelidir. Yoksa çalışanlar tutup da çalıştığımız yeri satınalma cemiyeti kurup, para biriktirip, bilmem kaç sene sonra satın alacak değiller. Bankaya gidip kredi de alamazlar. Türkiye'de kredi eksik bir müessesedir. Türkiye, kredisi çok az bir memleket ama bakıyoruz krediyle kalkınmış. Devlet bazı şahıslara büyük krediler vermiş. Esas zenginler böye çıktı. Belki birkaç istisna vardır. Sonra, krediyi alanlar işadamı oldular, birçok şey ürettiler. İyi ettiler. Peki, şimdi kredi verilecek adam kimdir? Burada çalışacak, ekmek kapısı burası. Bundan iyi kime kredi verilir? Aralarında birkaç kötü çıksa da önemli değil. Demek ki kamu bankaları çalışanlara, işyerlerini alacak ve işletecek krediyi verecek. Ticari amaçlarla... En güvenilir ve en hayırlı işi yaptığına inanarak... Yani, ben devredilmeyi kamunun finanse etmesi taraftarıyım.

"İşçiler şirkete ortak olduktan sonra ilerideki kazançların bu krediyi geri ödeyebilirler."

— Evet. İleride kazanç var. Belki bir iki kişide yanılırım ama, ben bin kişiye kredi veriyorum, çoğunlukla yanılmam. Risk varsa, faiz marjını biraz daha yüksek tutarım; çünkü bir kısmı telef olacak. Ama, kitle olarak bakınca, hisseleri devrettiğim insanlar bana bu krediyi geri ödeyeceklerdir. Kamu gönül ferahlığıyla bu krediyi verebilir. Bu konuda hiç tereddüdüm yok.

"Demek ki, Özal hükümetinin KİT'lerin devrinden bir finansman kaynağı üretmek gibi düşüncesi ya da beklentisi varsa, çok yanılıyor. Tam tersine, KİT'lerde özyönetime geçiş bir reform olarak görülmelidir. Hem etkinlik artırıcı, hem de sosyal adalet ve demokratikleşme açısından önemli bir reformdur. Dolayısıyla bir finansman kaynağı olamaz, reformun kısa dönemde bir finans yükü getireceği peşinen kabul edilmelidir." □

"Kim neye sahip bu çok önemli. Bugünkü KİT'ler sahipsizdir. Milletvekili kartvizitiyle adam alınır. Siyasi hesaplarla düşük fiyatla satış yapılır, pahalı satınalma olur. Çünkü hiç kimse kendi kesesinden harcamıyor ki... Özyönetilen işletmede öyle değil...

ASAF SAVAŞ AKAT

Kemal Kurdaş: Turgut Bey zordan kaçıyor

Bu sayıda Kemal Kurdaş'la yaptığımız söyleşinin ikinci bölümünü yayınlıyoruz. Kurdaş söyleşinin ilk bölümünde dış borçlanmanın nedenlerini ve sakıncalarını açıklamıştı. İkinci bölümde ise, çözüm bulunamadığı sürece ekonomik kalkınmayı engelleyecek bir sorunu, kamu kesiminin gelir ve giderleri arasındaki giderek büyüyen dengesizliği ve kaynak israfını tartıştık. Eski bir maliye bakanı ve uzman bir iktisatçı olmanın verdiği otoriteyle Kurdaş, kamu harcamalarındaki israfı, gelirlerdeki yetersizliği ve vergi sisteminin adaletsizliğini eleştiriyor, çözüm yollarının da genel esaslarını açıklıyor.

"Kemal Bey siz piyasa ekonomisini hararetle savunan bir iktisatçısınız. Özal da hararetle savunuyor. Gidişat bu yönde mi gerçekten?"

— Bu konuda Hükümet şöyle bir maske takıyor: *Efendim biz piyasa sisteminin işlemesine yardım edecek tedbirler alıyoruz, piyasa sisteminin getirilmesinin başlangıcını yapıyoruz"* diyerek içinde bulunduğumuz sistemin bir piyasa sistemi olmadığını, kontrollere ve merkezi müdahalelere boğulmuş bir sistem olduğunu kabul ediyorlar. Ondan sonra bu sistem içinde uyguladıkları iktisat politikası benim kanımca son derece oportünist. Örneğin para politikalarını ele alalım . Görünürde sıkı bir para politikası izliyorlar. Aralık 83'le 27 Temmuz arasında, yani ilk 7 ayda Merkez Bankası iç varlıkları yüzde 12.5 dolayında artmış. Enflasyon oranına göre bu makûl bir artıştır. Ancak kamu kesiminin 320 milyara tekabül eden bu artıştan daha fazlasını kullandığını görüyoruz; tam 420 milyar kullanmış. Buna karşılık özel sektörün Merkez Bankası'na borcu yaklaşık 100 milyar azalırken, alacakları 150 milyar artmış. Evet sıkı bir para politikası ama bütün yükü özel kesime yükleyen bir para politikası. Kamu kesimiyse rahat yaşamaya devam ediyor.

Para arzı rakamları da bu gözlemi doğruluyor. İlk 4 ayda mevduat yapısında vadeli mevduat lehine ortaya çıkan gelişme sonucu para arzı yüzde 18 dolayında bir gerileme gösterdi. Son aylarda para arzı rakamının arttığını, ancak Aralık'la Temmuz sonu arasında önemli bir değişme olmadığını tahmin ediyorum. Bu da sıkı para politikasının bir göstergesi, eğe rakamlar doğruysa... Doğrusu rakamların anormallikleriyle ilgili olarak kafamda hâlâ bir şüphe var. Sebebi de şu: Sıkı bir para politikası uygulanıyor bütünüyle, ama enflasyon yükselmiş. Gerçi KİT ürünlerine büyük zamlar var, ama gene de rakamların sıhhatine tam güvenemiyorum. Her şeye rağmen para politikasının sıkı olduğunu söyleyebiliriz.

Ancak bu sıkı paranın sektörlere yansımasına baktığımızda müthiş adaletsiz bir durumla karşılaşıyoruz. Kamu kesimi rahat. Özel kesimdeyse *Moskova Klübü*'ne dahil ihracatçı büyük holdingler sıkı paradan kaçabiliyorlar. Devletten türlü kolaylıklar sağlamış durumdalar. Ben bunlara *"Şamdan lokantasına sıkı gidenler"* diyorum. Geriye kalan özel sektör sıkı para politikasının bütün cefasını çekiyor. Bundan müthiş şikayetçi. Basında gördüğümüz tenakuz da burdan doğuyor.

"Bu adaletsizlik nereden kaynaklanıyor?"

— Bu devletin kamu kesimi finansmanın dengeye getirmek için ciddi hiçbir adım atmamasından kaynaklanıyor. Hükümetin kamu kesiminin israfına sırt çevirmesinden kaynaklanıyor. Hatta hükümet bu israfı arttırıcı uygulamalardan da geri kalmıyor. Örneğin 1984 bütçesini, üzerinde hiçbir kısıntı yapmadan, tasarruf yapılabilecek kalemleri tesbit etmeyi sağlayacak hiçbir inceleme yapmadan, olduğu gibi kabul ettiler. Arkasında, bu bütçeye 800 milyar ek ödenek getirdiler. Şimdi diyorlar ki 150 bin yeni memur alacağız, bunun 80 binini bu yıl alacağız. Buna karşın temelde gelir arttırıcı hiçbir önlem getirmediler. Vergi sisteminde adaleti sağlayıcı değişiklikler yapmadılar. Lafını yaptılar sadece. Ben Özal Hükümeti'nin lafını yaptığı şeyleri yapmamasından, lafını hiç yapmadığı şeyleri de gizli gizli yapmasından endişe etmeye başladım. KİT'lerde de verimi arttırıcı, maliyetleri düşürücü hiçbir önlem almadılar. Zaten *Turgut* bey de bu iş zor diyor. Yani zordan kaçıyor. Devlet bütçesini tarayıp, tasarruf edilecek her bir lirayı saptamak, yeni giderler mukavemet etme, bunlar zor işlerdir.

Sonra bir şey daha var. *Turgut* bey devlet bütçesini başkalarına çok kolay dağıtıyor. Örneğin bütçenin yüzde 12'sine kadar olan kısmını mahalli idarelere vereceğim dedi. Bu hazır para israf edilir. Mahalli idarelere kaynaklarını arttırmak için yeni vergi salma, harç koyma yetkisinin verilmesini anlarım. Ama hazıra konacaklar, bu parayla da 100 bin yeni kadro ihdas edecekler, devlet de 150 bin yeni memur alacak... Türkiye'nin memur kadrosu 5 devleti idare eder.

> ***"Enflasyonu yüzde 10'un altına indirmedikçe özel kesimde bir istikrar, bir maliyet hassasiyeti, bir rekabet gücü, dolasıyla da tasarruf artışı sağlayamazsınız.***

Turgut beyle nerede ayrıldığım açıkca ortaya çıkıyor sanıyorum. Bir piyasa sistemi getireceğiz diyorlar, getirdikleri önlemler böyle bir sistemle uyuşmuyor. Bilakis bütün yetkileri merkezde toplayan, hatta bir adamda toplayan, her konuda ayırım yapan bir sistem getirdiler. Döviz kurunun tespitini, faizin tespitini idari bir görev olarak gören hükümet piyasa sisteminden sözetme hakkını kaybetmiştir. Ekonomik önlemlerle piyasaya müdahale edeceğim dersin. Ama ben karar vereceğim dersen bunu piyasa sistemiyle hiçbir ilgisi olmaz.

"Peki bütçe açığını öngörülen sınırlar içinde tutabilirler mi?"

— Çok zor. Ama iktisat politikasında, zor diye bir şeyin bırakılmasına her zaman karşı olmuşumdur. 7 ay geçti ama geri kalan devrede de bir şey yapılabilir. Örneğin yılın son 3 ayında bütün gider kararları durdurulabilir. Bu dönemde herkes aldığı ödeneği kaçırmaya çalışır. Örneğin kamu kesimindeki bütün bina inşaatları, daire satın almaları, eğitim merkezleri kurmaları, yeni orduevleri yapmaları, bütün bunlar bir kalemde yasaklanır.

İkinci olarak eminim ki kamu kesimi kendisine düşen vergileri zamanında ödemiyor. Merkez Bankası'ndan bol para alıyor ama vergileri erteliyor. Hiç olmazsa sorumlular Hazine'ye vergilerini zamanında ödemeleri için bir zorlamaya sokulabilir. Bu şartlarda özel kesimden vergi tahsilatını arttırmak zordur ama vergi istisnaları azaltılabilir. Kimi malların gümrükleri sıfırlandı, ihracatçıya da hem hayali ihracat yapma fırsatını veriyor, hem de vergisini sıfırlıyor. Bu tür istisnalar azaltılabilir.

1985 için de artık çok köklü tedbirler almak gerekiyor. 1985 yılı kamu kesimini düzene sokma yılı olmalıdır. Eğer bunu başaramazsanız Türkiye'de ekonomi politikası izleyemezsiniz. Yüksek enflasyona, sürekli devalüasyona, yatırımların azalmasına mahkum olursunuz. Köprü satmak, bono satmak bunlar çare değildir.

"Ekonomide tasarruflar bir düzeye geldi takıldı. Yüksek reel faizler de etkili olamıyor. Olsa olsa tasarrufun düşmesini engelliyor. Sizce nasıl arttırılabilir tasarruf düzeyi?"

— Vergi sisteminde yapılacak çok ciddi şeyler var. Bugün Türkiye'de korkunç ağırlıkta vergi ödeyen kesim var, hiç vergi ödemeyen kesim var. Adam 1 milyara yalı alıyor. Nereden buluyor bu parayı? Vergi sisteminde korkunç bir adaletsizlik var. Ve de verimsiz bir vergi sistemi var. Çok ciddi bir reforma ihtiyaç var. Öyle politik uydurmasyon hikâyeler değil... Ondan sonra devletin giderlerine hakim olmak lazım. Bence devletin yaptığı yatırımların hiçbiri yatırım değil. Görüyoruz. Beş ay farkla Ankara'ya gidin yeni bir Hükümet sarayı görürsünüz. Devlet dairelerinden neredeyse Ankara'da apartman kalmayacak.

"Bu söylediklerniz kamu tasarruflarını arttırmaya yönelik önlemler. Ya özel tasarruflar?"

— Enflasyonu yüzde 10'un altına indirmedikçe özel kesimde bir istikrar, bir maliyet hassasiyeti, bir rekabet gücü, dolayısıyla da tasarruf artışı sağlayamazsınız. Bana göre yüzde 40 enflasyon, 40 derece ateşli bir hastaya benzer. Adama rasyonel hareket ettiremezsiniz. Zaten dünyada piyasa sistemleri enflasyona göre düzenlenmemiştir. Enflasyon bu sistemin verem hastalığıdır. Biliyorsunuz son yıllarda enflasyon oranı Batı ülkelerinde yüzde 10'un üzerine çıkınca ekonomileri çok sarsıldı. Türkiye'de yapılacak şey, son derece ciddi tedbirlerle oyalanıyoruz. Biz buna iki sene katlanırdık ve bu iş olur biterdi. Bir türlü yapmıyor Türkiye bunu.

"Biliyorsunuz başbakan bu yılın ilk yarısında ortaya çıkan yüksek enflasyondan bir önceki hükümeti sorumlu tutuyor..."

— *Adnan*'ın bunda kusuru var. *Turgut* kısmen haklı. O da yaptı yapacağını yani. Türkiye tarihine Merkez Bankası bilançosuyla oynayan maliye bakanı olarak geçti.

"Yüksek oranlı bir enflasyona göre uygulanan kur politikasını nasıl değerlendiriyorsunuz?"

— Tek isabetli ve onları iyi kötü kurtaran politika kurda gösterdikleri hassasiyettir, elâstikiyettir. Yeterli bir elâstikiyet değil. Çünkü hâlâ dış ödemelerimiz açık veriyor. Ama eskisine göre çok daha elâstikî. Yalnız bu kur politikası gene merkezi kararlarla ayarlanıyor, otomatik değil. Buna itiraz ediyorum. Ama eski politikalarımızda daha başarılıdır. Ancak bu bir çaresizliğin ürünüdür. Kamu açıklarını kapatmak için durmadan zam yapıyor. Fiyatlar yükseldikçe de devalüasyon yapmak zorundadır. Bununla birlikte dış borç sayesinde yapması gerektiğinden daha az devalüasyon yapıyor. Eğer kur garantisine itirazlar yükselmeseydi, bu yıl kısa vadeli 2 milyar dolar borç alıp belki de hiç devalüasyon yapmayacaktı. Fiyat artışlarını durdurdum diye bağıracaktı. Şimdi doğru gideceği yola gitmeli, yani bir an önce kamu harcamalarına hakim olmalı. Döviz kurunu daha serbet bırakmalı. Bir de, birtakım açıkgözlere para yedirme yöntemi haline gelen teşvik tedbirleri var. Bunları piyasa sistemine uygun hale getirmek lazım. Bu durumda büyük kaynak israfına yol açıyorlar. 15-20 holdingi böyle besliyoruz.

"Kamu kesiminde mutlaka tasarruf, esnek bir döviz kuru politikası, rant dağıtan teşvik tedbirlerine son . Başka önerileriniz var mı?"

— Esası budur. Aslında bunlar yapılabilse Türkiye doğru yola girecek. Bu işin başlangıcı şu olacaktır. Örneğin ben gelir gelmez, döviz kurunu daha elâstikî yapardım. Kredi faizlerini, bütün o teşvikleri, saçma sapan dalavere sistemini kaldırırdım. Ondan sonra bütçenin başına otururum. Benim elimde 300 tane maliye bütçe hesapçısı var; her kalemi tek tek taratırım. Gereksiz olanların tümünü çıkartırım. Başka çaresi yoktur. Eminim, bizim bu bütçenin yüzde 30'u tamamen fasarya kalemlerden oluşuyor. Ben bunu kendi tecrübemle biliyorum.

Memura da şunu söylerim: Ben memur kadrosunu azaltacağım, ama her memura da daha yüksek ücret vereceğim. O zaman memurun oyunu da alırsın... Yani, halkın lehine işleyen bir piyasa ekonomisi, devletin yükünü azaltmış bir ekonomi politikası, ondan sonra da gelir dağılımında adaleti sağlayacak bir vergi sistemi...

"Bu tür radikal önlemlerin genellikle, seçimle gelmiş hükümetler tarafından kolay kolay alınamayacağı, o nedenle böyle uygulamaları gerçekleştirmek için ara rejimlerin uygun olduğu bizde hep söylenir. Ne dersiniz?"

— Bu söylediklerimi sosyal demokratlardan başkası yapamaz. Askerler yapamaz, çünkü şu konuştuklarımızı onlara anlatamazsınız.

SEYFETTİN GÜRSEL

Süveyş'e mayınları kim döşedi?

JÜLİDE ERGÜDER

"Mısır'ın kamu düzenini tehlikeye düşürecek eylemlere karşı her türlü tedbiri alacağız. Kanal'ın milletlerarası statüsünü belirleyen İstanbul Sözleşmesi, seyrüseferin tüm gemilere açık olduğunu kabul ediyor ve bize, gemileri teftiş etme ve lüzumu halinde geçişten men hakkını tanıyor. Bu, başvuracağımız son tedbir olacaktır."

Newsweek, 27 Ağustos 1984 Mısır Dışişleri Bakanı Ahmet İsmet Abdü'l-Mecid'le yapılan bir mülakattan.

31 Temmuz tarihli gazeteler, bir yandan Beyrut'un Batı ve Doğu kesimlerini ayıran Yeşil Hat boyundaki barikatlar kaldırılırken, öbür yandan da ABD elçiliğini koruyan deniz piyadelerinin şehirden ayrılmaya başladığını haber veriyordu. 1983 Nisanı'ndaki korkunç patlamadan sonra ülkedeki varlıkları asgariye inen Amerikan askerlerinden geride kalanların şehri terkine imkan veren gelişme, Lübnan güvenlik planının uygulanmasına nihayet, başlanabilmesiydi. Lübnan'da düzenin kurulabileceği umudu, İran yönetiminde barış yanlısı eğilime ilişkin gelişmelerle birarada düşünüldüğünde, bölgenin olumlu bir çizgiye yaklaştığı izlenimi doğmak üzereydi. Ne var ki ABD seçimlerine birkaç ay kala, bölge bu defa da Kızıldeniz'deki mayınların haberiyle çalkalanıyor...

Mayınlara ilişkin de Mısır'daki diplomatik kaynaklara dayandırılan haberlerde, Kızıldeniz'deki mayınların *"İran'ın desteklediği"* bazı gruplar tarafından *"Mısır Hükümeti'ni cezalandırmak"* için (Irak'a yaptığı malî ve askerî yardımlar nedeniyle) yerleştirildiği öne sürüldü. Nitekim, *İslâmî Cihad Örgütü* adına Londra'daki haber ajanslarına telefon eden bir şahıs, Süveyş Kanalı'yla Kızıldeniz'in Bâb el-Mendeb çıkışına (Mısır'ın içindeki bazı yandaşlarının da yardımıyla) 192 mayın döşediklerini iddia etti. Hemen devreye giren ABD bölgeye bir sismik araştırma gemisiyle 15 kişilik bir uzmanlar heyeti; birkaç gün sonra da 4 helikopterle, 2 nakliye uçağı gönderdi. 6 Ağustos'ta ünlü Lloyds Denizcilik Sigorta Şirketi Liberya bandıralı *Oceanic Energy* adlı petrol tankerinin mayına çarparak su kesimi altında ağır yara aldığını açıkladı.

9 Ağustos'ta Tahran radyosundan yapılan açıklamada, mayınların İran gemilerinin Süveyş Kanalı'ndan geçişini engelemeyi, Mısırlı radikal Müslümanlar'a yönelik baskının arttırılmasını ve Tahran'ın saygınlığına gölge düşürmeyi amaçlayan bir komplonun eseri olduğu belirtildi. Aynı radyonun Arapça yayınındaysa, biraz çelişkili bir ifade kullanılarak, *Humeyni* taraftarı *İslâmî Cihad Örgütü*'nün üstlendiği eylem, *"Bugün denizlerimiz kibirlilerin çıkarlarına ölüm taşıyor. Şimdi Washington, Paris ve Londra, hedeflerine ulaşmak için dayanabilecekleri güvenli bir yer bulamayacak."* sözleriyle övüldü.

Bu arada Mısır hükümetinin Kanal bölgesi ve Kızıldeniz'in mayınlardan temizlenmesi amacıyla yaptığı resmî yardım çağrısına, sırasıyla, ABD, İngiltere, Fransa, İtalya, Hollanda ve Yunanistan olumlu cevap verdiler. İngiltere, Kraliyet Donanması'na ait mayın temizleme gemileri gönderdi. Fransa'ysa, *Mitterrand*'ın Mısır Dışişleri Bakanı ve Cibuti Devlet Başkanı *Hasan Guled* (ki, birkaç gün sonra konunun uluslararası bir zirve toplantısında müzakeresi için teklifte bulunacaktı) ile yaptığı görüşme ertesinde, Cibuti'deki mevcut askerî varlığını arttırma kararı aldı.

Büyük devletleri Süveyş Kanalı'ndan uzaklaştırabilmek için zorlu ve şanlı bir mücadele veren Mısır'ın yeni Dışişleri Bakanı *Abdü'l-Mecid*, mayınların temizlenmesi için Batı'ya müracaat etmelerine gerekçe olarak, ülkesinin uygun teknolojiye sahip olmayışını gösteriyor. Yazının girişindeki alıntıda yer alan ifadesinin belirttiği üzere, Kızıldeniz'deki ulaşımın emniyeti konusundaki kararlılıklarınıysa, bu tür eylemlerin ülkesinin kamu düzenini (muhtemelen, maliyesini de, çünkü Mısır Süveyş Kanalı'ndan her yıl ortalama 1 milyar dolar gelir sağlıyor) hedef aldığını belirterek izah ediyor. Nitekim, *Hüsnü Mübarek* Yugoslavya'ya vaki resmî ziyaretinden avdetinde, (1888 İstanbul Sözleşmesi'ne atıfta bulunarak) herhangi bir ülkenin Mısır karasularına mayın döşediğinin tesbiti halinde, Süveyş Kanalı'nın bu ülkeye kapatılacağını ve bundan böyle patlayıcı madde taşıdığından şüphelenilen gemilerin Kanal'dan geçiş öncesinde aranacağını, sert bir dille açıkladı. Siyasî gözlemciler *Mübarek*'in beyanatını, İran ve Libya'nın ilk defa resmen suçlanışı şek-

linde yorumladılar. Halbuki, 1888 İstanbul Sözleşmesi'nin gündeme getirilmesi, buhranın sadece Mısır'ın bir meselesi olarak kalmayacağının, boyutlarının genişleyeceğinin ipucunu vermekteydi. Nitekim, 24 Ağustos'ta *Abdü'l-Mecid*'in buhranın görüşülmesi için uluslararası zirve toplantısı çağrısında bulunması ve Kızıldeniz'e kıyısı bulunan Arap ülkelerinin ortak tavır almasını talep edişi, sorunu Batılı devletlerin desteğinde (nedense hep suçlanan İran'a karşı) Araplaştırılması anlamına geliyor olabilir.

İran'ın tehdidi...

İran kendisine yöneltilen suçlamaya, bir hafta sonra, *"İran gemileri Kanal'da aranma bahanesiyle seyirden alıkonulduğu takdirde, misilleme olarak Mısır'a ait bir geminin Hürmüz Boğazı'nda tutulacağı"* tehdidiyle karşılık verdi. Libya hükümetiyse, Batının Ortadoğu petrolünü Avrupa'ya ulaştıran Kanal ve Kızıldeniz'deki mayın olayını, bölgedeki askerî varlıklarını arttırabilmek için bahane olarak kullandıklarını öne sürdü. Aynı bildiride, mayınların gelişmiş teknolojiye sahip bir ülke tarafından (yani, ABD) yerleştirilmiş olabileceğine de işaret edildi. Sovyet Novosti Ajansı'nın açıklamasındaysa, ABD Kızıldeniz'i bir Amerikan gölüne dönüştürmeye çalışmakla suçlandı.

"Uluslararası mayın temizleme harekâtı" Ağustos ayı ortalarında başladı. Ama dişe dokunur bir bulgu meydana çıkarılamadı. Mısır Savunma Bakanı *Ebu Gazala* *"Mısır karasularında mayın bulunmadığı"*nı açıklarken; Süveyş Kanal Şirketi'nin Başkanı *Adil İzzet* bunalım günlerinde 50'nin altına düşen Kanal'dan geçen gemi sayısının, mayın tarama birliklerinin gelişinden sonra 60'ın üzerine çıkarılarak, 57'lik ortalamanın tutturulduğunu belirtti. Lloyds Şirketi'nin açıklamasındaysa, mayın patlamalarının devam etmesi halinde, sigorta ve taşıma ücretlerinin yeniden gözden geçirileceği duyuruldu. Bu açıklama yapıldığı günlerde, 9 Temmuz'daki ilk patlamadan (Sovyet şilebi) itibaren en az 15 gemi mayına çarpmış bulunuyordu. Ayın 20'sinde Sovyet gemilerinin de Güney Yemen karasularında mayın tarama çalışmalarına başladığı haber verildi.

Nesebi Gayr-ı Sahih "mayınlar"

Nihayet 18 Ağustos'ta *El Cumhuriye* gazetesinin verdiği bir haberden, Mısır donanmasının Kızıldeniz'in güneyinde saptadığı bir mayını patlatarak imha ettiği öğrenildi. Beri yandan Mısır yetkilileri Kanal'a 6 Temmuz'da Akdeniz'den giren ve *"çeşitli yük"* taşıdığı belirtilen *Gada* adlı Libya gemisinin 8 gün içinde yükünü Ethiopya'ya boşaltıp seferini tamamlaması gerektiği halde, bölgede 15 gün kalmasının şüpheyi celbettiğini, çünkü geminin geri kalan bir hafta içinde mayın döşemiş olabileceğini açıkladılar. ABD deniz kuvvetleri uzmanları da, mayınların herhangi bir ticarî gemiye yüklendikten sonra, seyir esnasında denize atılmış olabileceğini belirttiler.

Mayın arama çalışmalarının başlamasından itibaren hayli uzun bir zaman geçtiği halde, ciddî ipuçlarına ulaşılamayışı giderek sorun oldu. Çünkü mayınlar bulunamıyor! Ve durmaksızın "mayın" lafı edildiği halde, buhranın nedeni ve kaynağı belirlenemiyor.

*"Mayın Buhranı"*yla ilgili gelişmeleri böylece özetledikten sonra, Süveyş Kanalı'nın uluslararası hukuku açısından geçirdiği safhalara bir göz atmakta yarar var. Çünkü, XIX. yüzyıldan bu yana kanalın hukukî statüsündeki her değişiklik, İngiltere-Fransa-Mısır arasındaki çekişmenin farklı bir aşamasına tekabül etmekte. Bilindiği gibi, Mısır üzerindeki İngiliz-Fransız rekabeti *Napolyon*'un mahut Mısır Seferi'yle *Mehmet Ali* ve Suriye isyanlarına, hatta daha da öncelere uzanır. Ancak, Fransa'nın 1854'te Osmanlı Devleti'nden kanal açma imtiyazını alışı, bu rekabeti şiddetlendirmiştir. (30 Kasım 1854'te Süveyş berzahında kanal açma imtiyazını alan *Ferdinand de Lesseps*, 5 Ocak 1856 tarihli ikinci imtiyazıyla aynı tarihte *Compagnie Universelle du Canal Maritime de Suez* adlı şirketi kurdu.) Hindistan yoluna Fransa'nın gelip yerleşmesi anlamına gelen kanalın inşasını engellemek için İngiltere'nin harcadığı onca gayrete rağmen, Süveyş Kanalı 1869'da tamamlandı. Bu durumda, İngiltere'nin tek çıkar yolu Mısır'a yerleşmekti. Bunun için en uygun fırsat, Mısır hazinesini zaten iflasın eşiğine getirmiş bulunan Hidiv *İsmail Paşa*'nın Habeşistan'ı işgale kalkıştığı 1875'te zuhur etti: bu talihsiz sefer sonucunda Mısır maliyesi borçlarını bile ödeyemez duruma düşünce, *İsmail Paşa* elindeki Kanal Şirketi'ne ait 176 bin hisse senedini satışa çıkarmak mecburiyetinde kaldı. İngiltere Başbakanı *Disraeli* resmen harekete geçerek, 4 milyon Sterlin karşılığında bu hisse senetlerini satın alıverdi. İngiltere'nin şirketi tekeline almak yerine sadece ortak olmakla iktifa edişinin sebebi, Fransa'yla zamansız bir savaşı göze alamayışıydı.

Mısır'ın iflası vahim bir hal aldıkça, İngiltere ve Fransa'nın malî konulardaki (hükümete nüfuz etmeye kadar varan) müdahalesi arttı. *İsmail Paşa*'nın buna karşılık orduda bazı kışkırtıcı faaliyetlerde bulunması (ki, bazı tarihçiler bu hareketleri Mısır'da milliyetçilik akımının başlangıcı olarak kabul ederler), iki ülkenin Osmanlı Devleti nezdinde baskı yaparak hidivin azlini istemelerine neden oldu. Paşa'nın azli Mısır ordusunda *Albay Arabî* liderliğinde bir ayaklanmaya yol açtı. İskenderiye'deki ayaklanmayı bahane eden İngiltere 1882'de şehri bombardıman etmekle kalmadı, Port Said'le Süveyş Kanalı'nı da işgale başladı. *Albay Arabî Tell-el-Kebir* muharebesinde mağlub oldu ve esir düştü.

İngiltere'nin tek başına Mısır'a yerleşmeye muvaffak oluşu Osmanlı Devleti, Rusya ve Fransa'nın itirazlarına yol açtı; ama İngiltere işgali kaldırmadı. Üstelik, Osmanlı Devleti 1914'te Almanya'nın müttefiki olarak I. Dünya Savaşı'na katılınca, Mısır'ı himayesi altına aldığını ilan etti. Fransa'ysa, İngiltere'nin Mısır'a yerleşmesini ancak 1904'te ünlü *Entente Cordial*'in imzalanmasıyla kabullenebildi. Çünkü, aynı antlaşmayla İngiltere de, Fransa'nın Fas'a yerleşmesini tasvip ettiğini bildirmekteydi!

1888 İstanbul Sözleşmesi

İngiltere Mısır'ı işgal ettikten sonra, Süveyş Kanalı'nın milletlerarası statüsünü tesbit için bir konferans toplanmasını teklif etti. İstanbul'da gerçekleşen konferans sonucunda, Osmanlı Devleti, İngiltere, Avusturya-Macaristan, Fransa, Almanya, Hollanda, İtalya, İspanya ve Rusya arasında 1888 İstanbul Sözleşmesi imzalandı (29 Ekim).

Bu antlaşmanın 1. maddesinde, Kanal'ın savaş ve barış zamanında ticaret ve harp gemilerine *"bayrak tefriki yapılmaksızın daima açık ve serbest"* olacağı öngörülmekteydi. Günümüzde Arap-İsrail Savaşları ve İran-Irak Savaşı açısından önem taşıyan 4. maddede, harp gemilerinin *"muharip devletlere mensub olsalar dahi"* Kanal'dan serbestçe geçebileceği; ancak ne kanal içinde, ne kanal limanlarında ne de bu limanlardan üç millik mesafeye kadar bir deniz sahası içinde *"muhasemat"* hareketlerinde bulunamayacakları belirtilmekteydi. 9. madde uyarınca da, Kanal'dan serbest geçişi ya da Kanal'da güvenliği tehdit eden bir durum ortaya çıkarsa, Mısır hükümeti sözleşmedeki esaslar içinde, imkanlarının elverdiği tedbirleri alacaktı. Ayrıca, imzacı (âkid) devletler, bu sözleşmeyle kabul edilen esasların Kanal Şirketi'nin imtiyaz süresiyle mahdut olmadığını da kabul etmekteydiler. İmza tarihinde Mısır İngiliz işgali altında olduğundan, bu antlaşma ancak *Entence Cordial*'in kabulünden sonra (1904) yürürlüğe girebildi.

1888 İstanbul Sözleşmesi'nin İngiltere açısından önemi, Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyıldaki dış siyasetinin ana eksenini oluşturan Boğazlar Meselesi'nde olduğu gibi, iktisadî ve stratejik menfaatleri için hayatî saydığı bir su yolunun ulaşım emniyetini uluslararası bir anlaşmayla saptamış olmasıydı. O kadar ki, İngiltere 28 Şubat 1922'de Mısır'ın *"egemen ve bağımsız devlet"* olduğunu ilan ettiğinde dahi, Britanya İmparatorluğu'nun ulaşım yollarının güvenliğini sağlama ve dolayısıyla da Mısır'ın herhangi bir noktasında asker bulundurma hakkını saklı tutmuştur.

26 Ağustos 1936 tarihli anlaşma Mısır'daki İngiliz işgaline son verirken Mısır'ın tam bağımsızlığını da tanıdı. Ne var ki, 20 yıllık *"daimi askerî savunma ittifakı"* tesis eden bu anlaşmayla İngiltere'nin Süveyş'in savunulmasında kendi kuvvetlerini kullanabilmesi için gereken kılıf hazırlanmış oluyordu. Nitekim, II. Dünya Savaşı biter bitmez, Mısır hükümeti 1936 antlaşmasını değiştirmek üzere İngiltere'yle müzakerelere başladı. Bu müzakereler ancak dokuz yıl sonra, 19 Ekim 1954'te yeni bir anlaşma şeklini alabildi.

Yeni antlaşmayla 1936 anlaşması ilga edildiği gibi, tüm İngiliz kuvvetlerinin 20 ay içinde Mısır'ı terketmesi; 4. madde uyarınca da, herhangi bir devletin Arap Birliği Devletleri'ne veya Türkiye'ye saldırması halinde Mısır'ın kanaldaki limanları kullanabilmesi için İngiltere'ye izin vermesi öngörülmekteydi. Görüldüğü gibi, İngiltere'nin Mısır'ı işgalinden günümüze doğru gelindikçe, bu ülkeyle Mısır arasında aktedilen anlaşmalarda derpiş edilen maddeler Kanal üzerindeki hakimiyetin paylaşımında, İngiltere nezdinde bir gerileme anlamına gelmekle birlikte, İngiliz denetiminin tümüyle kırılamadığı da açıktır. Öte yandan, 1954 anlaşması, Bağdat Paktı'nın hazırlığı içindeki Batılı ülkelerce, bölgesinin *"kuzey seddi"*ne güvenlik getirici elverişli bir gelişme olarak yorumlandıysa da, *Nasır*'ın İngilizler'i Kanal'dan söküp atma niyetlerinde bir değişiklik yaratmadığı bir iki yıl içinde görülecekti.

1956 Süveyş buhranı

Kore Savaşı ertesinde, İngiltere'nin *"Orta Doğu Komutanlığı"* teklifiyle başlayan, Orta Doğu'yu Batının savunma sistemine dahil etme çalışmaları *"kuzey seddi"*'nde yer alan Türkiye'nin eksen alınmasından sonra Irak'la Türkiye'nin 24 Şubat 1955'te bir anlaşma imzalamasıyla başarıya ulaşabildi. Mısır'sa, İngiltere'yle arasındaki Kanal'a ilişkin pürüzleri 19 Ekim 1954 tarihli antlaşmayla bir ölçüde hallettiği halde, ABD 15 Temmuz 1956'da yardım taahhüdünden dönünce, 11 gün sonra Süveyş Kanalı'nı millileştirdi. Nasır'ı millileştirme kararına iten son gelişme, Amerikan yönetiminin silah sevkiyatının yanı sıra, Assuan Barajı için vaaddettiği kredîyi vermekten de vazgeçmesiydi.

Telaşa kapılan ABD, İngiltere ve Fransa'nın girişimiyle İngiliz başşehrinde toplanan Birinci Londra Konferansı'na 1888 İstanbul Sözleşmesi'ne imza koyanlar ve Kanal'dan en çok yararlanan ülkeleri içeren 22 devlet çağrılıydı. Mısır, konferansa katılmama kararı aldı. Müzakereler sonucunda, *Dulles*'ın hazırladığı karar tasarısı, ufak tadillerle kabul edildi. Bu karar, Süveyş Kanalı'nın BM'e bağlı uluslararası bir kuruluş tarafından 1888 Sözleşmesi'yle uyumlu olarak idaresini, bu kuruluş Mısır'ın da katılacağı uluslararası bir antlaşmayla tesisini, Mısır'a Kanal için her yıl makul bir miktarın tediyesini, Kanal Şirketi'ne münasip bir tazminat verilmesini ve son iki noktada çıkacak anlaşmazlıkların Milletlerarası Ada-

let Divanı'nın seçeceği mahkemelerce hallini öngörmekteydi. Bu karar çerçevesinde konferansça tespit edilen 5'li komitenin Mısır'da yaptığı temaslar, *Nasır*'ın Kanal üzerinde Mısır'ın kayıtsız şartsız hakimiyetinde ısrar etmesi ve dolayısıyla da Kanal üzerinde uluslararası bir denetimi suret-i katiyede kabul etmemesi üzerine, neticesiz kaldı.

İkinci Londra Konferansı'nda (19-21 Eylül 1956) tavırlarını sertleştiren İngiltere ve Fransa, birinci konferansın kararını teyid ederek, *"Süveyş Kanalı'nı Kullananlar Birliği"* adlı bir teşkilat kurduklarını açıkladılar. Ayrıca, konuyu BM Güvenlik Konseyi'ne götürdüler. Bir gün sonra, Mısır da İngiltere'yle Fransa'yı, örgütün temel ilkelerini ihlâl ettikleri gerekçesiyle, Güvenlik Konseyi'ne şikayet etti. Bir hafta süren müzakereler neticesinde kabul gören *"Altı Prensip"*, Mısır'ın kanal üzerindeki hakimiyetini açıkca ne kabul ne de rededen yuvarlak bir ifadeyle kaleme alınmıştı.

İsrail'in İngiltere ve Fransa'yla danışıklı olarak, Mısır'a saldırması sonucu başlayan savaş, Kanal Meselesi'nin müzakere masasından ziyade muharebe alanında hallinin tercih edildiği anlamına geliyordu. İngiltere ve Fransa ertesi gün Mısır'a verdikleri 12 saatlik ültimatonun ardından Kıbrıs'ta üstlenen birliklerini Süveyş'e sekettiler. Ne var ki, bu saldırının dünya kamuoyu ve başkanlık seçimleri arifesindeki ABD'de yarattığı olumsuz etkiyle bölgedeki Amerikan çıkarlarını uzun vadede zedeleyici yönü ve Sovyetler Birliği'nin yoğun baskı ve tehdidi birleşince, Batı geri çekilmek durumunda kaldı. İsrail Sina, Gazze ve Şarm-el Şeyh'i, İngiltere'yle Fransa da Kanal bölgesini terketti.

Mısır hükümeti 24 Nisan 1957'de yayınladığı bildiride Kanal'ın bu tarihten sonraki idaresiyle ilgili esasları açıkladı. Buna göre, 1888 İstanbul Sözleşmesi yine geçerliydi; Kanal'ıysa, 26 Temmuz 1956'da Mısır hükümetine bağlı olarak kurulan Süveyş Kanal Makamı idare edecek ve geçiş ücretleri de bu makama ödenecekti. Kanal'ın devletleştirilmesinden doğan tazminat meseleleri, Mısır yetkilileriyle Kanal Şirketi Temsilcileri arasında 29 Nisan 1958'de Roma'da ve 13 Temmuz 1958'de Cenevre'de yapılan anlaşmalarla çözüme kavuştu. Toplam yedi takside bağlanan 81.200.000 dolarlık tazminatın ilk taksidini (11.400.000 dolar) Mısır, Kanal'dan elde ettiği gelirle, Ocak 1963'te ödedi.

Nedense, bütün parmaklar İran'ı işaret ediyor...

Fransa ve İngiltere'nin, XIX. yüzyıldan bu yana, Avrupa sanayi için hayatî önem taşıyan bir su yolu olarak, her fırsatta Mısır ve Süveyş üzerinde hakimiyet kurma teşebbüslerine böylece değindikten sonra, biz yine mayınlar meselesine dönelim. İlk birkaç geminin hasara uğramasından sonra, çok sayıda kaynak mayınların gerisinde İran'ın bulunduğunu iddia etti. Bu iddialara dayanak olarak öne sürülen en kuvvetli kanıt, *Abdü'l-Mecid*'in tekrarladığı gibi İran Meclis Başkanı Hücetü'l-İslâm *Haşimi Rafsancani*'nin savaşın alevlerinin Basra Körfezi'nden uzaklara (yani başka su yollarına) ulaştırılacağı şeklinde beyanatı. Mayın patlamalarının bu demeçten bir hafta veya on gün sonraya rastlaması, iki olay arasında doğrudan bir ilişki kurulmasına neden oluyor. İran'ın mayınlara ilişkin hem olayı övücü hem de hiçbir mesuliyet kabul etmeyen çelişkili tutumu da kuşku uyandırıyor. Beri yandan, arama-tarama ekipleri mayın bulsalar dahi, mayınların teknik niteliklerinin imalât kaynağını açığa vurmayabileceği bir gerçek. Böylece, İran'ı suçlama kampanyasıyla birlikte Mısır'ın yardım çağrıları ve Batılı devletlerin bölgeye sevkettikleri teknik heyetlerin ve askerî varlıklarını arttırma niyetlerinin de, en az patlamakta olan mayınlar kadar tehlikeli boyutları olabileceğini düşünmek, pek yanlış sayılmasa gerekir.

Mısır'ın Süveyş'teki deniz ulaşımının tehlikeye düşmesi ihtimali karşısında telâşa kapılmasını anlamak zor değil. Ancak, bu olayın içte muhalefetin itirazlarına neden olan seçimler, dışta Arafat'ın ünlü ziyaretinden sonra Mısır'ın yeniden Arap dünyasına dönüş çabalarıyla aynı döneme denk gelişi anlamlı. İran'ın savaşın barış yoluyla sona erdirilmesi yolunda biraz mesafa kattetiğine inanılan bir dönemde, Mısır'ın Kızıldeniz trafiğinin sekteye uğramasından büyük zarar görecek başta Suudî Arabistan olmak üzere tüm kıyıdaş devletleri yedeğine alarak yeni bir eksen oluşturmaya çalışması ve böylece de hayli zedelenmiş itibarını onarmayı düşünmesi de pek ihtimal dışı olmayabilir. Uluslararası konferans çağrısı ve meseleyi *"Araplaştırma"* teşebüsü bu ihtimali akla getiriyor. 1888 İstanbul Sözleşmesi uyarınca, Süveyş'e deniz ulaşımının güvenliğini, imkanları elverdiğince, sağlama hakkına sahip olan Mısır'ın, teknolojisi yetersiz kaldığı için Batı'ya başvurmasıysa, tarihin garip bir cilvesi olmalı. □

Kadınların Amerika için yapabileceği

Seçim kampanyasının gerçekten hareket kazanması, ilk kez bir kadının yarışıyor olmasıyla yakından ilgili... Konu ne ölçüde mantıkî bir şekilde tahlil edilmeye çalışılırsa çalışılsın, 1984 seçimleri ABD tarihinin, irrasyonel dürtülerin en çok rol oynadığı seçimlerden biri olarak tecelli edebilir.

JÜLİDE ERGÜDER

Geraldine Anne Ferraro, başkan yardımcılığı adaylığı kesinleştikten sonra basında yer alan demeçlerinden birinde, —bir kadının ABD'nin en yüksek mevkiine bir adımlık mesafeye tırmanışını kastederek— *"önemli olan Amerika'nın kadınlar için ne yapabileceği değil, kadınların Amerika için ne yapabileceğidir"* demişti. *Mondale*'in *Ferraro*'yu yardımcısı olmaya davet edişi ABD basınında, ülkenin tarihinde bir *"dönüm noktası"* veya *"tarihî bir seçim"* olarak değerlendirildiyse de, bu seçimin gerçek önemi (siyasî hesaplar bir yana) seçmenlerin yarıdan çoğunu (yüzde 54) oluşturan kadınların bir temsilcisinin ülkesi için neler yapabileceğini gösterme fırsatını elde etmiş olmasıdır. Bu noktada *tarihî* olan da, kadınların siyasî karar alma mekanizmalarına dahil olmasını hedefleyen çeşitli örgütlerin (özellikle 250.000 üyesiyle ABD'nin en büyük feminist grubu olan NOW- Millî Kadın Örgütü) ülkenin siyasî hayatında ağırlıklarını hissettirmeye başlamalarıdır... Bu ağırlık olmasaydı, bir kadın başkan yardımcısı

Kadınların Amerikan siyasi hayatındaki yüzyıllık geçmişleri

Kadınlara oy hakkı tanınmasını savunan militanların (sufrajetler) devrinden bu yana, Amerikan kadınları uzun bir mesafe kattettiler. Ancak, bileklerinin hakkıyla siyasette yüksek mevkiler elde edişleri çok eskiye dayanmıyor. Kadınların ilk kez ne zaman ve hangi mevkilere geldikleri şöyle sıralanıyor.

1916: Missoula, Montana'dan *Jeannette Rankin*, Cumhuriyetçi Parti'den Temsilciler Meclisi'ne seçilen ilk kadın.

1920: Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde kadınlar ilk defa ülke çapında oy kullandılar.

1924: South Carolina'dan *Lena Jones Springs*, bir büyük partinin kongresinde, adı ilk kez başkan yardımcısı listesinde yer alan kadın adayı.

1925: Wyoming'den *Nellie Tayloe Ross* ve Texas dan *Miriam (Ma) Ferguson* ilk kadın eyalet valileri oldular. Her ikisi de, kocalarının görevini üstlenen kadın valilerden ilkinin eşi görevini sürdürürken ölmüş, ikincisinin eşiyse görevden alınmıştı.

1932: Arkansas'tan Demokrat *Hattie Wyatt Caraway* Senato'ya seçilen bir kadın. *Caraway*, senatörlüğe evvelce de kocasının ölümü üzerine tayin edilmişti.

1933: *Franklin D. Roosevelt*, *Francis Perkins*'i Çalışma Bakanı olarak atadı. Böylece *Perkins*, bir hükümet görevi üstlenen ilk kadın oldu.

1949: *Eugenie Moore Anderson* ilk kadın ABD büyükelçisi. Gönderildiği ülke: Danimarka.

1964: Cumhuriyetçi Senatör *Margaret Chase Smith*, bir büyük partinin kongresinde adı başkanlık listesinde yer alan ilk kadın.

1974: Demokrat *Janet Gray Hayes*, bir büyük Amerikan şehrine (San Jose, California) belediye başkanı seçilen ilk kadın.

1974: Demokrat *Ella Grasso*, Connecticut'a vali seçilerek, kendi ifadesiyle *"önceden bir vali eşi olmadan"* bu göreve gelen ilk kadın oldu.

1981: *Ronald Reagan*, *Sandra Day O'Connor*'u ABD Yüksek Mahkemesi'ne başkan tayin etti.

Kaynak: *Newsweek*, 23 Temmuz 1984

adaylığı böylesine kolaylıkla gündeme gelemezdi. Kongre öncesi kulise bir göz atalım. NOW'un Temmuz başında Miami'de düzenlediği kongrede, *Mondale*'i destekleyen ünlü feministler *Judy Goldsmith* (NOW lideri), *Rose Oakar* (Ohio TM üyesi), *Barbara B. Kennely* (Connecticut TM üyesi) ve *Barbara A. Mikulski, Ferraro*'nun seçilmesini istediklerini bildirdiler. Dahası, *Modale*'in bir erkeği seçmesi halinde, kendi adaylarını kongreye (toplam delege sayısı 4 bine yaklaşıyordu) sunacaklarını ve örgütlerine üye 400 delegeyle sonuç almak için uğraşacakları tehdidini savurdular. Dört yüz delegenin kongre platformunu allak bullak etmesi, dışa karşı tam bir tesanüd görünümü vermeye özen gösteren Demokrat Parti açısından yabana atılmayacak bir tehditdi. Bu arada, AFL-CIO'nun içindeki en büyük sendika olan, 1 milyon 3 yüz bin üyeli Birleşik Gıda ve Ticaret İşçileri Sendikası'nın Başkanı *William Wynn* da *Mondale*'e bir mektup göndererek *Ferraro*'yu desteklediklerini bildirdi. Temmuzun ilk haftası sona ererken, çoğunluğunu yine önde gelen feministlerin oluşturduğu 23 hanımdan oluşan bir heyet, *Mondale*'i Minnesota'da ziyaret ettikten sonra, *"Fritz"*i her halükârda destekleyeceklerini, ancak başkan yardımcılığı için bir kadını seçerse büyük sevinç duyacaklarını açıkladılar. Üsluptaki bu değişikliğin nedeni, kısmen tak-

"Siyasi gözlemciler Mondale'in önündeki listede tam dokuz isim bulunduğuna, bunlardan sadece üçünün kadın olduğuna dikkatleri çekiyorlardı.

tik olmakla birlikte, daha çok varılan noktanın geri dönülmez olduğunun anlaşılmasıydı. Nitekim, tanınmış feministlerden *Ann Lewis, Ferraro* daha seçilmeden önce, illâki 1984'te sonuç almanın gerekmediğini vurgulayarak, *"Asıl mesele, 'bir kadını başkan yardımcımız olsun mu olmasın mı'yı değil, kadın başkan yardımcısını ne zaman seçelim'i tartışıyor olmamızdır."* diyebildi.

Reagan'ı yakalamak?

Ancak, *Mondale*'in *Ferraro*'da karar kılmasını sağlayan yalnızca kadın örgütlerin baskısı mıydı? Siyasî gözlemciler *Mondale*'in önündeki listede tam 9 isim bulunduğunu bildiriyorlar. Listedeki aday adaylarının üçü kadındı: New York Temsilciler Meclisi üyesi *Geraldine Ferraro*, San Francisco Belediye Başkanı veya nâm-ı diğer *"San Francisco'nun gururu", Diane Feinstein,* Kentucy Valisi eski güzellik kraliçesi *Martha Layne Collins*... İzleyen iki isim, Philadelphia ve Los Angeles'ın siyah belediye başkanları *Wilson Goode* ve *Tom Bradley*'e aitti. San Antonio Belediye Başkanı *Henry Cisneros* İspanyol kökenli azınlıkların favorisiydi. Son üç isimse, Demokrat Parti'nin muhafazakâr kesiminin temsilcileriydi: Texas senatörü *Llyod Bentsen*, Florida Valisi *Robert Graham* ve Arkansas senatörü *Dale Bumpers*.. Yine çok sayıda siyasî gözlemcinin öne sürdüğüne göre, *Mondale*'i bir kadını seçmeye sevkedecek en önemli faktör, kamuoyu araştırmalarının kendisiyle *Reagan* arasında 15 ilâ 20'lik bir fark göstermesi olacaktı. Bu durumda, *Reagan*'ı yakalamasına pek imkân kalmadığını gören *Mondale*, zaten gerekli hareket ve ruhtan yoksun seçim kampanyasına bir canlılık katmak için bir kadın adayı tercih edebilecekti. Böylece, Amerikan seçmeninin bir süredir ihtiyaç duyduğu *"cesaret sahibi"* ve *"uzağı gören"* başkan adayı imajına da uygun davranmış olacaktı. Kongreden hemen önceki sondajların *Reagan*'ı 16 ilâ 19 puan önde gösterdiği hatırlanırsa, *Mondale*'in cüretli bir hamle yaptığına inanmak kolaylaşıyor. Demokrat Parti Millî Komitesi'nin Siyasî Büro Başkanı *Ann Lewis*'in, *"eğer seçmen kütüklerine kaydını henüz yaptırmamış 31 milyon kadından 13.5 milyonunu sandık başına getirtir ve bunların üçte ikisinin Demokratlar'a oy vermesini sağlarsak ve de 1980'de John Anderson'un aldığı 5.7 milyon oydan 4 milyonunu kendimize çekersek, seçimi kazandık demektir"* şeklindeki çok *eğer*li hesaplarıysa hayalî görünüyor.

Ferraro'nun Demokratlar'a getirecekleri ve götürecekleri

Ferraro'nun seçiminden sonra, bir kadın adayın Demokratlar'a ne kazandıracağı tartışılmaya başlandı. İtalyan bir göçmen ailesinin çalışkan, azimli kızı; iyi anne ve iyi meslek kadını; Katolik ve de hayli fotojenik, genç ve zarif kişiliğiyle *Ferraro* çok iyi görünüm veriyor. Cumhuriyetçi kadınlardan, gençlerden ve İtalyan asıllı seçmenlerden oy alacağı öne sürülüyorsa da, yaşlı ve tutucu erkeklerle güneyli seçmenlerin oylarını kaçırması ihtimali de pek uzak değil. Temsilciler Meclisi'ndeki hızlı yükselişi meslekdaşları arasında homurtulara yol açıyor; *Mondale*'in başına olmadık bir iş (suikast vb.) gelirse başkan olacağı ihtimaliyse, pek çok muhafazakâr Amerikalı'yı basbayağı tedirgin ediyor. O kadar ki, bu tedirginler arasında küçümsenmeyecek sayıda kadın da var. *Woman's Day* dergisinde yayınlanan ve 115 bin kadın arasında yapılan son bir araştırmanın sonuçlarına göre, anketi cevaplayan kadınların yüzde 89'u ülkenin bir kadın başkana henüz hazır olmadığını öne sürerken, yüzde 72'si kadın adaya yine de oy vereceklerini belirtmiş.

Birçok defalar dile getirildiği gibi, başkanın gölgesinde son derece silik bir mevki olan başkan yardımcılığının tek özelliği, başkanlığa pek yakın oluşu. Bu nedenle de, mevcudun içinde en iyi ve seçimin kazanılmasına en çok katkıda bulunacak adayın seçilmesi önem kazanıyor. Dolayısıyla, yukarıda *Mondale*'i etkilediği belirtilen unsunların, *en iyi*nin seçimine yarayıp yaramadığı ancak 6 Kasım'da anlaşılabilecek.

Seçim kampanyasının gerçekten hareket kazanması, ilk kez bir kadının yarışıyor olmasıyla yakından ilgili. Hatta kampanyanın *Ferraro* sonrasında ciddî bir yarış niteliği kazandığı bile iddia edildi. Bir başka deyişle, konu ne ölçüde mantıkî bir şekilde tahlil edilmeye çalışılırsa çalışılsın, 1984 seçimleri ABD tarihinin irrasyonel dürtülerin (tepki ve karşı-tepki olarak) en çok rol oynadığı seçimlerinden biri olarak tecelli edebilir. Hele, Cumhuriyetçiler'in, kendi saflarında çok daha kaabiliyetli ve yetişmiş adaylar bulunduğunu ama ne çare ki *Bush*'un yardımcılığının çok evvelden kesinleşmesinin, bir Cumhuriyetçi kadın başkan yardımcısı seçmeye mani olduğunu söyleyerek hayıflandıklarını öğrendikten sonra...

Tabiî, ABD'de meseleye bambaşka açıdan yaklaşan kadınlar da var; kadınların başkan yardımcılığıyla oyalanacakları yerde, doğrudan başkanlık için yarışmaları gerektiğini vurguluyorlar. Bütün bu tartışmalar bir yana, *Ferraro*'nun dile getirdiği gibi, kadınların Amerika için yapabilecekleri yeni şeyler olabilir. Vietnam bozgununun ardından pek çok konuda ahlâkî çöküntü yaşayan Amerikan toplumu, savaş ve zafer düşkünü erkekçe eğilimlerin yenilgide büyük payı olup olmadığını, erkeklerin *"dünyada uğrunda ölmeye değer şeyler bulunduğu"* anlayışını yerleştirmelerinin haklı olup olmadığını düşünmeye başladı. Kadınca da olsa, *"dünyada uğrunda yaşanmaya değer şeyler bulunduğu"* anlayışı, Vietnam sonrası nesilleri, belki de, etkileyebilir. Ve, kadınların barış yanlısı, sosyal yardım programlarına ağırlık veren başkanlara daha yüksek oranda oy verdikleri bilindiğine göre, bir kadının Beyaz Saray'a bu derece yaklaşması, Amerikan kadınlarının barışçı fikirlerini yaygınlaştırmalarına imkân tanıyabilir. Bir zamanlar Fransa'da bakanlık ve Avrupa Parlamentosu'na başkanlık eden *Simone Veil*'in şu sözüyse, meselenin salt kadın-erkek meselesi olarak algılanmasına karşı sağlıklı bir eleştiri gibi görünüyor: *"Bir kadının bakan olması artık ilginç görünmediği an, bu mesele halledilmiş olacak."* □

Reagan + Bush: "Güçlü İkili"

22 Ağustos günü *Ronald Reagan*, Cumhuriyetçi Parti'nin Dallas'taki (Texas) kurultayından zaferle çıktı: yardımcı *Bush*'la birlikte başkan adaylığı kesinleşti. Amerikan tarihinde, *Jimmy Carter* hariç, görevdeyken ikinci bir dönem için *koşan* (run) tüm başkanların yeniden seçildiğine bakılırsa, *Reagan*, sırf bu nedenle bile, *Mondale*'e göre daha şanslı. Ama *Reagan*'ı asıl şanslı kılan unsine vurguladığı üzere) Cumhuriyetçi Parti'ye egemen olan muhafazakâr kanadı temsil edişi. *Reagan*'ın dilinden düşürmediği *"milliyetçilik"*, *"vatanseverlik"*, vb. kavramların etkileri, dış politikada (Lübnan hezimeti gün gibi ortada durduğu halde) Orta Amerika siyasetinin (El Salvador'a yardım, vs.) desteklenmesi; içteyse, son dönemlerin aile ve geleneklere bağlılık, düzene saygı ve disiplin fikirleriyle destekli, en muhafazakâr programının kurultayda kabulü şeklinde tezahür ediyor. *Reagan*'ın TV avantajını ustaca kullanışıysa, kişiliğine olumlu puanlar eklemeye devam ediyor. Bu noktadaki son başarısı, *Bush*'la birlikte, ülkenin kaderinin güvenle teslim edilebileceği *"güçlü ikili"* duygusunu uyandıran fotoğraflarının yarattığı etki olmalı...

"Reagan'la birlikte güçlenen muhafazakârlık" temasına karşı çıkanlar da var. Buradaki itirazlar daha çok Amerikan iktisadında muhafazakâr önlemlerin yeterince başarılı olamayışına dayandırılıyor. *Le Point* muhabirinin çeşitli sorularını cevaplayan, Amerikan işleri uzmanlarından *Michel Crozier,* muhafazakâr devrimi diye bir şeyin söz konusu olmadığını, bazı konularda sonuç almakla birlikte *Reagan*'ın asıl başarısının bireysel olduğunu vurguluyor. *Guy Sorman*'sa, ilk seçildiği sırada *Reagan* olayının küçük düşürülmesi için inanılmaz derecede uğraşıldığını, eski aktörün düpedüz alay mevzuu yapıldığını hatırlattıktan sonra, gerçekte *Reagan*'ın seçilmesinin siyasî bir kaza olmadığına dikkati çekiyor. Dolayısıyla, *Reagan*'ın yeniden seçilmesini sağlayacak şartlar, ilkinde olduğu gibi, olgunlaşmış durumda. *Sorman*'a göre, ABD'de önceleri devlet müdahalesine dayalı iktisadî büyümeye inanılırken, şimdilerde iktisadî elitlerin eylemleri öne çıkıyor. Bu bağlamda, *Reagan* da Amerikan toplumunun kötülüklerinden arınması işlemine nezaret ediyor. Günümüz Amerikası'nda, püriten ahlâk ve moralin yükselişiyle beslenen, çalışma hayatında bir canlanma egemen. *Reagan*'ın mahareti de, Amerikan halkına, muazzam bir bütçe açığıyla yaşadıkları gerçeğini unutturması olmalı.

Afgan iç savaşı giderek komşu ülkelere sıçrama eğilimi gösteriyor.

Ziya-ül Hak: "Ancak iyi Müslümanların katılacağı seçim"in mücidi

Benazir Bhutto: Mülteciler sorununun oluşturduğu tehdidin bilincinde bir muhalif

Yarının Gündemi...

Zuazo kokainin iktidarına karşı

Lâtin Amerika'nın en ilginç ülkelerinden biri olan Bolivya, Uluslararası siyaset sahnesindeki şöhretini 159 yılda 189 darbe yaşaması gibi, gerçekleştirilmesi-hayli güç bir rekora borçludur. Son darbe girişimini geçtiğimiz Haziran ayı sonunda atlatan Bolivya, 20 yıllık askerî yönetimden sonra seçimle iş başına gelen ilk sivil lider olan *Zuazo*'nun *"kemerleri sıkma"* politikasıyla ekonomisini düzlüğe çıkarmaya çalışıyor. Ülkedeki uyuşturucu madde kaçakçılarına karşı mücadele amacıyla kurulan *"Leoparlar"* adlı özel birliğin darbe girişimi, kuvvet komutanlarının destek vermemesi sonucunda başarısızlıkla sonuçlandı. Ancak, darbenin hemen arkasından başlatılan *"darbeci avı"*nı, uyuşturucu madde kaçakçılarına karşı yoğun mücadele izledi. Çeşitli kaynakların verdikleri haberler, Bolivya'nın her yıl kokain kaçakçılığından 2 milyar dolar gelir sağladığını belirtiyor. Bu miktarın ülkenin toplam ihracat değerinin üç katı olduğu göz önüne alınırsa, kokain gelirinin gerçek boyutları ortaya çıkıyor. Ne var ki, ülkenin belini büken dış borçlarının yarısını ödeyebilecek bu gelir, kaçakçıların cebine giriyor. Her yıl tropikal *Chapare* bölgesinde elde edilen 70 bin koka yaprağı işlenerek 200 ton dolayında kokain imal ediliyor. Toplam 27 bin hektar alanda yetişen koka yaprağı senede dört defa ürün veriyor. Kokain gelirini toplayan yaklaşık yirmi çete reisi, paralı askerlerden özel ordular besliyor; çeşitli yerlere serpiştirilmiş küçük pistlere inip kalkan uçaklar kokain ürününün yüzde doksanını önce Kolombiya, oradan da ABD'ye ulaştırıyor. Kaçakçı liderlerin yakalanması, general *Garcia Meza*'nın 1980-81 dönemindeki askerî yönetimi sırasında ordu içinde dal budak saldığı için mümkün olamıyordu. Son günlerdeki haberlere bakılırsa, *Zuazo*'nun uyuşturucu madde kaçakçılığına karşı kararlı tutumu semeresini vermeye başladı. Hükümet birliklerinin ülkenin çeşitli bölgelerinde yaptıkları yoğun aramalar sırasında, kokain imâlinde kullanılan özel laboratuarlar açığa çıkarıldı. Bu keşif kaçakçılara ağır bir darbe niteliği taşıyor. Ayrıca *Zuazo*, geçen yıl *"Lyon Kasabı"* olarak tanınan Nazi subayı *Klaus Barbie*'nin iadesi konusunda da sert davranmıştı. Bilindiği gibi, *Barbie*'nin II. Dünya Savaşı sırasındaki günahlarının yanısıra Lâtin Amerika'nın uyuşturucu madde kralları arasında yer almak gibi bir ünü de var.

Gerillalarla anlaşma

Kolombiya Hükümeti'nin bir sözcüsü, geçtiğimiz günlerde yaptığı açıklamada, Kolombiye-Brezilya sınırında uyuşturucu madde kaçakçılığının önlenmesi için, iki ülke arasında bir anlaşma imzalandığı bildirildi. Üzerinde anlaşılan ortak program uyarınca, Kolombiyalı özel uyuşturucu ajanları Brezilya sınırındaki Leticia kentine, Brezilyalı özel uyuşturucu uzmanlarıysa Kolombiya sınırındaki Tabatinga kentine yerleştirilecek. Ağustos ayı başlarında *Betancaur* hükümetine, ülkenin dış borçlarını ödemeleri halinde, yurda dönüş izni verilmesi için öneride bulunan Mafia liderlerinin bu anlaşmayı nasıl karşılayacaklarını zaman gösterecek. Ancak, 40 yıldır süregelen anarşi ortamını düzeltebilmek amacıyla çeşitli gerilla örgütleriyle görüşmeler yürüten hükümetin çok zorlanacağını söylemek yanlış olmaz. Özellikle, hükümetle *M-19* gerilla hareketi arasında barış imzalanmasına dört gün kala, hareketin ideoloğu *Carlos Toledo Plata*'nın pusuya düşürülerek öldürülmesi, ülkede gerilimi bir anda artırdı. *19 Nisan Hareketi* gerillalarının, misilleme amacıyla, Yumbo kasabasının hapishanesine hücum ederek 18 tutukluyu kurtarması ve saldırı sırasında çok sayıda kişinin ölmesi, barış anlaşmasının imzalanmasını bir süre erteledi.

25-26 Ağustos tarihli *International Herald Tribune*'un verdiği habere göre, 8.00 üyeli M-19 gerilla hareketi ile hükümet arasında nihayet 24 Ağustos'ta ateş-kes imzalandı. Ateş-kesten önce imza törenine giden M-19 heyetinden beş kişinin, güvenlik kuvvetleri tarafından yol üstünde yaralanması, antlaşmayı etkilemedi. M-19'un ateş-kesi kabulü, Maocu Halk Kurtuluş Ordusu ve İşçiler'in Öz-Savunması hareketlerince de benimsendi.

Ziya ül-Hak'ın işi zor

Afganistan savaş uçakları ağustos ortalarında 24 saat aralıkla, Afganlı göçmenlerin barındığı Pakistan'ın sınır bölgesini bombaladı. Afganistan'da mücahitlerin 350 Sovyet ve Afgan askerini öldürdüğü yoğun çarpışmalara denk düşen bombardımanlar, Pakistan hükümetinin sert protestosuna yol açarken, ABD hükümetinin Afganistan'ı ve Sovyetler Birliği'ni 50 masum insanın ölümüyle sonuçlanan saldırıların durdurulması yolunda uyarmasına neden oldu.

Afganistan'ın sınır ihlâllerine rağmen, Afgan mülteciler meselesinin halli için bu ülkeyle Pakistan arasında Cenevre'de toplanan konferans da çalışmalarına başladı. Daha önce, Pakistan'ın Sovyet işgalinin sona ermesini şart koşması nedeniyle gerçekleştirilemeyen konferans, yaklaşan seçimler arifesinde, *Ziya ül-Hak*'ın, muhalefetin elinden *"mülteciler"* kozunu almaya niyetli olduğunu gösteriyor.

Öte yandan, *Le Nouvel Observateur* muhabirinin seçimle ilgili sorularını cevaplandıran *Pakistan Halk Partisi*'nin lideri *Benazir Bhutto, Ziya ül-Hak*'ın 1977 ve 1979'da da genel seçim vaatlerinde bulunduğunu, ama her keresinde ertelediğini; eğer bu yakınlarda Pakistan'da bir seçim olacaksa bile, ancak *"iyi Müslümanlar"*ın seçime katılabileceği kuralı getirildiğinden, gerçek bir seçimin söz konusu olmadığı belirtiliyor. *Benazir Bhutto, Afgan mültecilerin evlerine dönmesini ve ülkesinin topraklarının Afgan mücahitlerin hareket üssü olarak kullanılmasına son verecek bir barış yolunun bir an önce gerçekleştirilmesinden yana. Çünkü, Afgan mücahitlerin ülke ekonomisi için oluşturdukları ağır yük bir yana, yabancı unsurların ülkede uzun süre barınmalarının Pakistan'ın bütünlüğü açısından arzettiği tehlikeyi sezmiş görünüyor.*

Nitekim, Le Nouvel Observateur muhabirinin Sovyet işgalini neden desteklediklerı yolundaki sorusunu, Belucistan bağımsızlık hareketinin liderlerinden *Ekber Bucti, "Hangi*

işgal? Davet demek istiyorsunuz, herhalde!" şeklinde cevaplıyor. Beluciler arasında Sovyet yanlılarının gün geçtikçe arttığına işaret eden *Ekber Bucti,* İran Belucîleriyle sıkı temasta bulundukları, öbür Belucî liderleri *Muri* ve *Menghal*'in de kendisiyle aynı düşünceleri paylaştığını belirtiyor. Sovyet nüfuzu altına girmekten korkmayan Belucîler, Pakistan'ın siyasî bütünlüğü açısından olumsuz bir unsur. Pakistan'daki Sindler'in de Hindistan'daki soydaşlarıyla temasta olduğu göz önüne alınırsa, tehlike daha da büyüyor. Özetle, İran, Afganistan ve Pakistan'ın yer aldığı, etnik renkliliklerle bezeli olan bölge (Hindistan'ın hali zaten malum) yeni kıpırdanmaların eşiğinde sayılır.

Mudiler paralarını çekince

Financial Corporation of America'nın müdürü *Knapp,* 15 Ağustos'da yayınladığı bildiride, *American Saving and Loan Association*'un mudilerinin son günlerde paralarını geri çekmeleri nedeniyle, müessesenin büyük bir nakit sorunuyla karşı karşıya olduğunu açıkladı. ABD'nin en büyük tasarruf kuruluşu olan *American Saving and Loan Association*'un bağlı olduğu *Financial Corporation of America*'nın malî bir buhrana girişi, iş çevrelerinde derin kaygı uyandırdı. Federal hükümetin müdahalesini takiben *Financial Corporation,* 1984'ün ikinci dört aylık dönemi için hesaplarını düzeltmek zorunda kaldı. Daha önce 31 milyar olarak ilân edilen kâr miktarı 107.5 milyon dolarlık zarara geçirildi. Nakit darboğazının asıl nedeni, *American Saving and Loan Association*'un, müessesenin toplam 25 milyar dolarlık mevduatının yarısını karşılayan hissedarlarının paralarının bir kısmını aniden geri çekmesi. Toplam sermayesi 852 milyon dolar olan *Financial Corpo,* bir simsar firmanın 300 milyon dolarlık yardımıyla sermayesini artırabilecek. Ayrıca, holding, *Federal Hove Loan Bank*'dan da avans alacak. Amerikan malî çevreleri, federal hükümetin *Continental İllinois*'de olduğu türden müdahalelerinde fazla ileri gitmemelerini talep ediyorlar. Öte yandan, *SEC* (Senetler ve Borsa Komisyonu) adı geçen bankaya ilişkin incelemelerini derinleştirmeye karar vermiş bulunuyor.

Üçüncü Dünya piyasa ekonomisine yanaşıyor

BM'in IV. Sınai Kalkınma Konferansı'nın 2 Ağustos'ta Viyana'da başlayan çalışmaları, ağır borç yükleri altında ezilen Üçüncü Dünya Ülkeleri'nin, sınaî kalkınmalarını ne şekilde gerçekleştirecekleri sorununu yeniden gündeme getirdi. 1980'de Yeni Delhi'de toplanan bir önceki konferansın iki hafta süren müzakereleri sonucunda, 11 konu başlığından yalnızca dördü üzerinde anlaşmaya varılabilmişti: enerji ve sanayileşme, insan kaynaklarını değerlendirme, az gelişmiş ülkeler lehine programların geliştirilmesi ve Afrika'nın sınai kalkınmasının on yıllık bir süre için programlanması. Cenevre Konferansı'nın esas konusunu da, iktisadî buhranlarla sarsılan Üçüncü Dünya'nın ana sorunları oluşturdu. Kalkınmakta olan ülkelerin dünyanın sınaî üretimdeki payının 1975'ten bu yana yalnızca yüzde 1.9'luk bir artışla yüzde 10'dan yüzde 11.9'a çıkabilmesi, Üçüncü Dünya Ülkeleri'nin sınaî kalkınma projelerinin finansmanı sorunlarıyla birlikte en zorlu gündem maddelerini oluşturdu. Yeni Delhi konferansında sanayi ülkeleri tümden katı bir tutum takındıkları için görüşmeler de kesin başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Cenevre'de, bir ortak karar tasarısı üzerinde anlaşmaya varılamadıysa da daha mutedil bir atmosfer hakimdi. *"77'ler"* grubu kesin meblâğlar talep etmek yerine, sınaî ülkelerle resmî bağlantılara girmeyi tercih ettiğini açıkladı. ABD'yse, çok-uluslu projelere katılmaktansa ikili anlaşmalara girmeyi yeğleyeceğini belirtti. ABD temsilcisi *Williamson,* 1981'de kalkınmakta olan ülkelere yaptığı toplam 87.9 milyar dolarlık, doğrudan, ihracat kredisi ya da borç şeklindeki yardımın üçte birinin ABD'den kaynaklandığına dikkati çekerek, bunun büyük kısmının da plânlı ekonomi ülkelerinden çok Üçüncü Dünya'ya verildiğini belirtti. Sert sürtüşmelerin önlendiği konferansın genel havasından anlaşıldığı kadarıyla, 70'li yıllarda petrol krizi, 80'li yıllarda da borç yükü altında ezilen ülkelerin daha yapıcı diyaloglara hazır hale geldiği; Batılı ülkelerinse, kalkınmakta olan ülkelerin planlı ekonomilerin dezavantajlarını görüp şahsî teşebbüs sistemine ve piyasa ekonomisine giderek daha az hasmane bir tutum içine girdiklerini görmekten memnunluk duymalarıydı.

Weizmann'ın kehaneti

İsrail'in eski savunma bakanlarından *Ezer Weizmann,* seçimlerden önce, seçmenleri ne seslenirken, *"Bana oy verirseniz, bilin ki, mutlaka kazanan tarafa oy vermiş olacaksınız."* demişti. 23 Temmuz seçimlerinin, açık seçik bir hükümet formülü sunmadan sonuçlanışı, *Weizmann*'ın kehanetinin doğru çıkmasını pek de engellemişe benzemiyor. *Simon Perez*'in ilk günlerde sonuçsuz kalacakmış intibaını yaratan görüşmeleri, *Weizmann*'ın, nihayet, *Perez*'i destekleyeceğini açıklamasından ve *Omutz*'la *Tami* partilerinin de onu izlemesinden sonra, aniden elverişli bir maceraya girdi. *1967 Savaşı*'nda hava kuvvetleri komutanı, 1977-80 yılları arasında da Likud hükümetinin Savunma Bakanı olan *Weizmann*'ın hükümet kurma çalışmalarını çıkmazdan kurtaran seçiminin önemi, *Omutz* ve *Tami*'yle birlikte, bazı dinci ve Arap yanlısı partileri de *Perez*'in yanına çekmesinden ileri geliyor.

Yarının Gündemi...

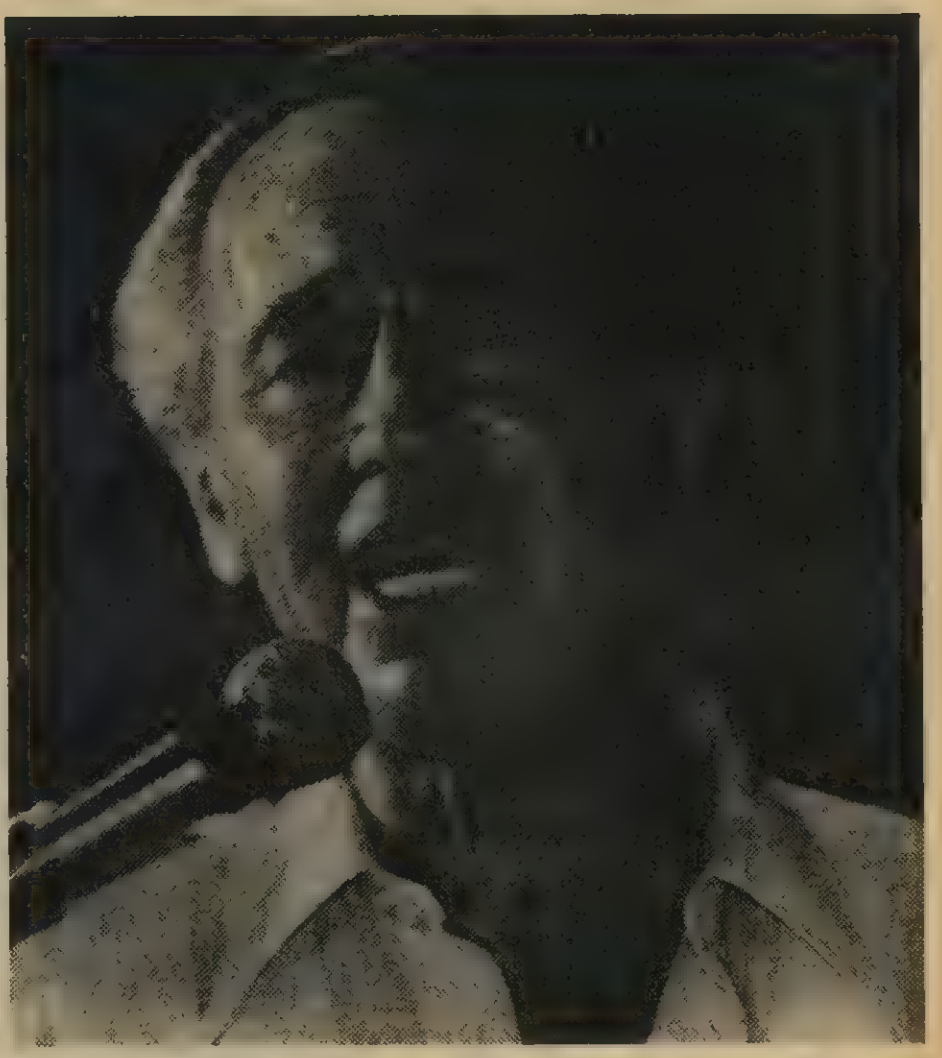

Shimon Peres, iktidara giden yolu bulabilecek mi?

El sıkışmalar, neşeli hava çok farklı görüşleri yaklaştırabilecek mi?

Weizmann: Kazanandan yana olacağını söylemişti.

YALLA OLUR AMA BİZİM KIZ BİRAZ FEMİNİSTTİR HİLMİ BEYCİİM...
OLSUN KERİM BEY NE ÖNEMİ VAR... BİZİM OĞLANDA FEMİNİSTİN ALLAHIDIR...
ATİF DEMİRCİ

Emekçi Sibel "cadıların" teorilerini altüst etti!..

"Feministleri yöntemsizlikle suçlayan Sibel Özbudun'a yöntem üzerine bizim de söyleyecek iki çift sözümüz var. İlkin; belli ki Özbudun'un o aydınlık kafası iki kategoriyi almıyor. Yani cinsiyetten söz ettiniz mi sınıfların varlığını kabul ediyor olmanız mümkün değildir. İkincisi; her ideolojik akım çeşitli sosyolojik kavramları kendi sistematiği içinde anlamlar yükleyerek kullanır."

A. DÜZKAN — H. KOÇ

Son günlerde piyasaya çıkan bir broşür var. Yazarını, kimsenin gözü işçi hareketinin saflarından ısırmıyor ama kendisi, Feminizmi *"emeğin bilimi"* açısından eleştirmeye karar vermiş. Bu konuda bizim de söyleyeceğimiz birkaç şey var.

Sibel Özbudun (bundan sonra S.Ö. diye anılacak), kitapçığın ilk bölümünü Batıda Feminizmin tarihine ayırmış. Okumaya başladığımızda hemen altıncı satırda gözümüze çarpan bir ifade broşürün bilimsel niteliği konusunda bize bir ipucu veriyor; bu *Aytunç Altındal*'ın önerdiği *"üretimci-emek-sahibi altyapı kadını"* terimidir. Dipnottan öğreniyoruz ki, terim, *"üretimci-emekçi kadınları"* tanımlamada kullanılmaktadır. Bu durumda burjuva ve küçük burjuva kadınlarına *"üstyapı kadını"* olmak kalıyor. Tabiî bir yorum da sadece küçük-burjuva, aydın kesim kadınlarının üstyapı kadını sayılması gerektiği olabilir. Ne de olsa, kültür, sanat, politika onlara daha yakın olaylar. Artık kim kimi belirliyor, kim etkiliyor siz çıkaracaksınız.

Ancak telaşlanmayalım; bu ilk şok, kitapçığın geri kalan bölümlerine tahammülde hayli yararlı olacaktır. Çünkü anlaşılıyor ki, S.Ö., kalemi eline aldı mı, her türlü sosyolojik kaygudan azade *"sınıfsal"* tahliller yapmaktan adeta kendini alamamaktadır. Devam edelim:

S.Ö., bundan sonra, Orta Çağdan 1. Dünya Savaşı'na kadar Feminist ya da feminizan hareketlerin başının nasıl ezildiğini iştahla anlatarak sözlerini şöyle bağlıyor: *"Hemen söyleyelim, bu biçimsel eşitlik mücadelesinin dışındaydı emekçi kadın ve dışında kalmaya da özen gösteriyordu. Yaşamı, ne eğitim, ne pantalon giyebilme, ne mirastan eşitçe yararlanabilme vb. haklarını ciddiye almasına el vermeyecek kadar ağırdı."*

S.Ö. sık sık proleter kadınların, yoksulluk, ağır çalışma koşulları vb. nedenlerle Feminizmden uzak kaldıklarını vurguluyor (1) ve asıl önemlisi bunun doğru bir *"sınıfsal"* tutum olduğunu savunuyor. Bu ve benzeri görüşler, ne bize, ne emekçi kadınlara, hatta ne de emekçi erkeklere yabancı değildir. *"Toplumsal hareketlerde yer almayıp kendi karnınızı doyurmaya bakın"* yollu öğütleri ilk kez S.Ö. vermiyor. Ama toplumsal bilinçle donanmış her insan -ve her kadın- bilir ki, ekonomik baskıdan cinsel baskıya kadar her türlü zordan, toplumsal mücadelelerle kurtulunur ve S.Ö.'un Feminizme bir alternatif olarak sunmaya çalıştığı sosyalist mücadele de dahil, hiçbir hareketlilik bugünden yarına kimsenin karnını doyurmaz. O yüzden baskıdan rahatsız tüm toplumsal kesimlerin bu tür aldatmacalara karnı toktur ve toplumu dönüştürme mücadelesi içinde yerlerini alacaklardır. Feminizm de bu mücadelenin bir parçasıdır. Ayrıca S.Ö. kadınları sürekli olarak *"sosyalist mücadele"*ye davet etmektedir ama kadınların bu hareketlilik içinde yer alabilmesini adeta bir lütuf olarak görmekte; kadınların toplumsal-siyasal edilgenlikten böylece kurtulduklarını savunmaktadır (2). Kadınlar kendi hakları için örgütlenmeyecekler, onları arasına kabul eden sosyalist hareketlilik de kadınların iktisadî, siyasî bağımsızlığını savunacaktır (3).

Bir "rafine" tavır

S.Ö.'da, bir de, gördüğü her şeye ve her talebe *"burjuva"* damgasını vurma eğilimi başgöstermiş. Bu *"rafine"* sosyolojik tavır, S.Ö.'un emekçi kalemine şöyle şeyler yazdırabiliyor: *"14.-18. yüzyıl arasında kadın ve ka-*

“Sibel Özbudun'un feminizme başlıca eleştirilerinden biri cinsel baskının ön planda tutulmasıdır. Ancak broşürün sonlarına doğru birden farkediyorsunuz ki, Özbudun, cinsel baskı deyince kadınların cinsel faaliyetten men edilmelerini anlıyor... Pes!”

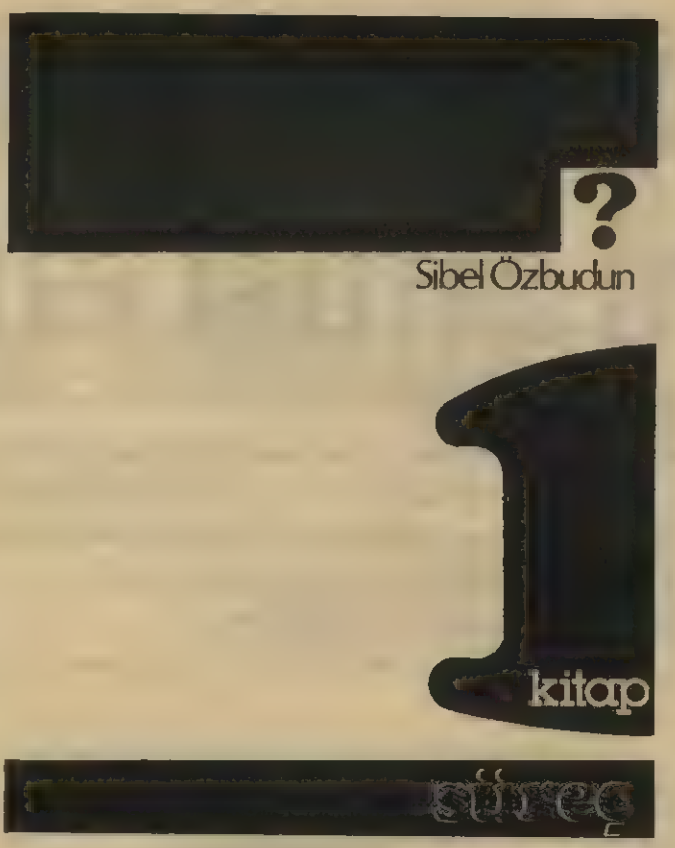

dın haklarına ilişkin tartışmalar, öncelikle Platonizmin, Yahudiliğin ve giderek Katolik Kilise'nin kadim 'Kadın İnsan mıdır?' sorusu karşısında, yükselmekte olan Batı burjuvazisinin cevap arayışını simgelemektedir.” (s/12).

Siz boşuna, *“14. yüzyıl,... burjuvazi, aman bu işte bir hata olmasın”* diye kafa yormayın. Madem ki kadınlardan yana çıkmıştır, o halde burjuvadır. Hem tarihte burjuvaziden başka egemen sınıf görüldü mü? Kadın haklarından sonra böylece insanlığı da burjuvazinin eline teslim eden S.Ö., şaşırtıcı bir ferahlıkla Feminizmin her halükârda ve sadece burjuva kadınların taleplerini ifade ettiğini iddia etmeyi sürdürüyor. Bunu uzunca bir alıntıyla belgeleyelim: *“... burjuvazinin siyasal iktidarını pekiştirdiği 18. yüzyıl sonlarından itibaren hızla kutuplaşan iki sınıfın kadınlarına burjuvaziye ve proletaryaya değişik biçimlerde yansımaktaydı. Burjuva kadını bir yandan kocasının aracılığıyla yükselen refah düzeyinden payını alırken, bir yandan da tarih boyunca görmediği bir güvencesizlik konumunda bulmuştu kendini. Eğitim kurumlarından yararlanma, kendini mülk edinme, miras hakları son derece kısıtlı, mesleklerde giderek artan uzmanlaşma nedeniyle geleneksel olarak kadın işi sayılan (öğretmenlik, hemşirelik vb.) işlerin dahi dışına düşmüş, her türlü siyasal haktan yoksundu. (...) Zinanın tek sorumlusu kadın sayılıyor, erkeğin sorumluluğu sözkonusu edilmiyordu. Böylesi bir durumda beş parasız ve işsiz güçsüz olarak kendini kapının dışında bulacağına kesin gözüyle bakılabilirdi. (...) Öte yandan, burjuvazi (tüccar, sanayici, serbest meslek sahipleri, bankerler vb.) Fransız Devrimi'nin esinlediği radikalizmle birlikte 19. yüzyılda, aristokrasi taklitçiliğini bir kenara bırakarak kendi kimliğini kurma, kendi değerlerini toplumda egemen kılma uğraşına girmişti. (...) Artık iş bilenin, kılıç kuşananın'dı ve bu, kadın için de zaman zaman kendini bir zorunluluk olarak dayatıyordu. İşte Feminizm, az ilerde de göreceğimiz gibi, Batı toplumlarındaki (münhasıran) Bu kadının isteklerinin ifadesidir.”*

Bu talepler S.Ö.'nün de çeşitli yerlerde doğru ifade ettiği gibi, oy hakkı, evlilikte eşitlik, eğitim ve meslek edinebilme hakkı, miras hakkı vb.'dir. Proleter kadınların talepleri olarak da en temelde -artık modası geçmiş olan kürtaj, doğum kontrolü ve Feministlerin de savunduğu (hatta artık hemen hemen yalnızca Feministlerin savunduğu) çocukların cinsiyetçi rollere göre eğitilmemeleri dışında- kreşlerin açılması, kadın işçilerin çalışma ve sağlık koşullarının düzeltilmesini gösteriyor. Biz bunlara doğum izni ve analıkla ilgili tüm hakları da ekleyebiliriz. Bu, mutlaka üzerinde durulması gereken bir konudur çünkü Türkiye'de kadın talepleri denince akla çoğunluk bunlar gelir. Bu talepleri, çalışmayla ilgili ve çocukların eğitimiyle ilgili olarak ikiye ayırabiliriz. Birincileri, yani çalışanların belli bir kesiminin -kadınların- çalışma koşullarıyla ilgili talepleri savunmak kadın örgütlerinden çok sendikalara ve diğer işçi örgütlerine düşer. Çünkü bunlar bir cinsiyet halinin sonucu değil, emeğin sorunlarıdır. Ve eğer sendikalar vb. tarafından yeterince etkin olarak savunulmuyorlarsa, bu durum sözü edilen örgütlerin bu konudaki duyarsızlığından kaynaklanmaktadır ve kadınların buralardaki etkinliğiyle bertaraf edilebilir. Çocuk eğitimiyle ilgili talepleri kadınların talebi olarak sunmaksa daha bağışlanmaz bir hatadır çünkü bu, çocuk eğitiminin kadınların görevi olduğunu baştan kabullenmektir ki, şükür böyle tutucu görüşler epeydir rahatça savunulamıyor. Yani çocukları için kreş, yalnızca annelerin değil, babaların da sorunudur çünkü babalık da analık kadar toplumsal bir görevdir. Fransa'da feministlerin, bebeğin doğumundan hemen sonra, tıpkı analık izni gibi, babalık izni talep ettiklerini hatırlatarak bu konuyu bağlayalım.

Cinsellik burjuvaziye mi özgü?

Bunların dışında, S.Ö., özellikle cinsellikle ilgili taleplerin proleter kadınları ilgilendirmediğinde ısrar ediyor (O kadar ki, okuyucu, emekçi kadınların sevişmedikleri, bunun burjuvaca bir faaliyet olduğu duygusuna kapılabilir). Oysa tüm bu talepler, *kadınların* -burjuva ya da proleter- talepleridir. Her sınıftan kadın, parlamenter tercihleri için oy kullanmak, evlilikte kocasıyla eşit olmak, hatta ülkemizde de çok yaygın olduğu üzere ko-

Nazlı Ilıcak: Türk kadını boşanmaktan korkuyor

Arkadaşımız Şirin Tekeli, Nazlı Ilıcak*'la yaptığı söyleşinin bir bölümünü de kadın hakları, sorunlarına ayırmıştı. Daha önce yayımlamadığımız bu bölümü sizlere bu sayımızda sunuyoruz.*

“Nazlı, belki Batı ülkelerinde olduğu kadar yaygın değil ama, son yıllarda Türkiye'de de kadın hakları, kadınların özgürlüğü gibi sorunlar giderek artan bir biçimde ele alınmaya, tartışılmaya başladı. Bu konudaki düşüncelerin nedir?”

— Kadın hakları da bir eğitim sonucu. İstediğin hakkı kadına ver. *Atatürk* kadına birçok hak tanımış. Avrupa'da kadına oy verilen ilk ilkelerden biri Türkiye... Bu hak verilmekle oluyor. Bizim kadınlarımızın bir siyasî fikri yoksa, zaten kocasının istikametinde oy kullanıyor. Kadına oy hakkı verince bir anlamda, erkeğin oyunu ikiyle çarpmış oluyorsun. Demek ki iyi düşünebilen, düşündüklerini gerçekleştirebilen, düşüncelerini savunan kadınları önce yaratacaksın ondan sonra onlara haklarını vereceksin. Yoksa o haklar kâğıt üzerinde kalmaya mahkûmdur. Bu da yine bir eğitim hadisesi olarak ortaya çıkıyor. Ben öyle cemiyetlere, teşkilat falan kurmaya da inanmıyorum. Kadın haklarını savunma cemiyeti gibi... Kadınları bilinçlendirme bakımından bir faydası olabilir, ama ne derece acaba? Kadınlar ne derece okur o bildirileri ve hazmedebilir. Bir de Türkiye'nin geleneklerinden gelen şeyler var. Kadın erkeğe saygılıdır, erkek ailenin reisidir, vs. gibi. Bu yerleşmiş, kökleşmiş aile düzenini sarsmak mümkün mü?.. Ve lüzumlu mu? Başına buyruk kadın imajını ben o kadar hoş da karşılamıyorum.

“Özgürleşmiş kadın, siyaset konusunda olsun, başka konuda olsun, kendi görüşünü oluşturabilen, bunu açıkça ortaya koyabilen, kendisine güvenen kadın. Bu, mutlaka başına buyruk kadın demek değil ki...”

— Başına buyruk kadın derken erkek gibi bir kadın demek istiyorum. Bu benim özlediğim kadın tarzı değil. Erkekleşmiş bir kadın hoş da değil. Ama haklarına sahip çıkabilen bir kadından söz ediyorsak o başka. Nedir hakları? Kocası *“boş düş”* deyip boşayamıyor. Ya da üstüne üç metres tutar, yahut kuma getirirse buna karşı çıkabiliyor. Veya boşanabiliyor kocasından. Artık beraberliğinin yürümediğini anlayınca boşanabilecek cesareti gösteriyor. Bizde ne oluyor? Bunun tersi. Türk kadını boşanmaktan korkuyor. Korkunca, ben hapisanede gördüm, öldürüyor kocasını. Yani öldürmekten korkmuyor da, boşanmaktan korkuyor. Şimdi hakikaten Türkiye'nin bir gerçeği bu. Ben hayretler içinde kaldım. Bir insan kocasını niye öldürsün? Miras meselesi filan değil, hani parasına konayım diye öldürse anlayacağım. Hayır! Kocasından alaka görmüyor, gayret sert, haşin bir koca. Sonra kadın bir sevgili buluyor. Kocasından boşanamıyor, zaten boşansa da sevgilisiyle evlenemiyor, kocasını öldürüyor. Eh demek ki, kadın eğitildikçe kocalar da kendilerini emniyet altında görecekler, çünkü öldürülmeyecekler. (Karşılıklı gülüşme.) Ne yapılabilir? Eğitim çok önemli. Kızların eğitilmesi üzerinde durmak lazım. Sonra genç kızlarımızı işte çalıştırmak... Ekonomik bağımsızlık da çok önemli. Kadın, ekonomik bağımsızlığını elde edememişse, hayatını nasıl idame ettireceğini bilemediği için, yine kocaya bağımlı kalır. Bu iki unsuru gerçekleştirelim yeter. Bence yeni bir kanunî imkan tanımak lazım değil Türk kadınına. Türk kadının kanunî imkanları var. Yani işte çalışabilir, erkeklerle eşit ücret alabilir. Bazı işlerde o kadar vermeyebilirler, onun da sebepleri başka. Çünkü evleniyor, izin alıyor; hamile kalıyor, hamilelik izni alıyor. Ama kadın başarılıysa, bal gibi erkeğin de tepesine getirilebiliyor Türk kanunlarına göre. Erkekten daha çok da maaş alabiliyor. Kadına daha az ücret verme eğilimi, en azından kanunen yok bizde. Demek ki kadın iyi eğitilmişse ve ekonomik bağımsızlığını kazanmışsa, bence kendi kendine doğacaktır hürriyeti. Ama bizde pek çok aile kızını okula da göndermek, işte de çalıştırmak istemiyor. Bir an önce evlendirmek istiyor. Bunun yapılmasını sağlamak gerek. □

ŞİRİN TEKELİ

casından dayak yememek ister. Proleter kadınların yoksulluktan dayağın acısını duymadıklarına inanmak, bazı haklara yalnızca bir elitler grubunun layık olduğunu savunmaktır özünde (Ayrıca emekçi olmak her zaman yoksul olmak anlamına gelmez ya neyse, o kadar vülgerlik kadı kuramcısında bile bulunur, değil ki *Aytunç Altındal*'ın kadın kuramcısında olmasın). Proleter kadınlar siyasal, toplumsal, cinsel özgürlüğe burjuva kadınları kadar layıktır. Ve bunun için mücadele etmesini de bilirler. S.Ö. de bu arada erkeklerle bir olup *"şu duygusal kadınlarla"* dalga geçmekte özgürdür (4). Gerçi hemcinslerine ihanet, sınıfına ihanetten bile beter; sınıf değiştirmek mümkün, cinsiyet değiştirmek zor!

S.Ö., bundan sonra *Feminizmin Türkiye'ye Ge(tiri)lişi* diye bir başlık atmış. Bu bölümü okuyunca meğer yaşadığımız topraklar üzerinde neler olmuş diye şaştık kaldık. Önce S.Ö. ve *Aytunç Altındal*'ın toplumun çeşitli kesimlerinin değişme dinamiklerini nasıl yorumladıklarına bakalım.

İlk öğrendiğimiz gerçek şu ki I. ve II. Meşrutiyet hareketleri 16. yüzyılda ağırlığını duyurmakta olan, toprak ağaları, kentli-ticaret-ağaları, faizci-tefecilerin, 19. yüzyılda din adamlarının desteğini de alarak kendilerini devlete kabul ettirmeleriymiş. Bunlar, 19. yüzyıl başlarında Batı dünyasında patlayan toplu değişiklikleri izleyerek bir burjuva ıslahatçılığına girişirlerse, saray çevresinin boyunduruğundan kendilerini kurtalabileceklerini sezmişler. 19. yüzyıldan itibaren, Osmanlı devlet yönetiminde söz sahibi olan elit, Batıdaki kadın hakları hareketinden etkilenmekteymiş. Bu dönemde Batı dünyasında patlayan toplumsal değişiklikleri dikkatle izleyen kentli ticaret ağalarıyla, kentli faizci tefeciler eliyle, ıslahat görüntüleri altında, bir tür Feminizm canavarı ülkemize sokulmuş; 1908 sonrasıysa, kadın haklarını gündemde tutan dernekler faaliyete girmiş (Bunların arasındaki farklılıklardan kime ne?). Bu menhus örgütlerin amacı fakrü zaruret içindeki Osmanlı işçi kadınlarının yükselen ekonomik hak mücadelesini kırmak olsa gerekti. 1923 yılından itibaren kadınlara seçme, seçilme hakkına kadar varan özgürlükler verilmiş. Bu arada (reformların üzücü sonucu olarak) kadınlar, Adalarda, Modalarda gezmekte, rakı içip dekolte elbiseler giymekteymişler. (Feminizmin bu kadarı da fazla!) Ama tabiî ki ve çok şükür ki, emekçi kesimin kadınları bu belâlı ve musibet kadın hakları yaygaralarından etkilenmemişler. Çünkü bunlar işçi sınıfı hareketinin programına yazılmamış. Fakat kendini bilmez bir kadın, *Nadiye Hanım*, Bakü'de toplanan Doğu Halkları I. Kongresi'nin 7. oturumunda, (S.Ö.'nün nedense devamını aktarmadığı bir konuşmasında), *"Türk kadınlarının belki diğer Doğulu kadınlardan daha iyi durumda sayılabileceklerini ama onların da diğer komünist Doğulu kadınlar gibi, sınıf mücadelesinin ötesinde bir de erkeklerin despotizmiyle mücadele etmek zorunda olduklarını"* söylememiş mi? Bu ne demektir? Açlık, sefalet, yoksulluk, evet, bunlara karşı mücadele erkek işçileri ve emekçileri de ilgilendirirdi kuşkusuz, ama ayrıca erkek despotizmine karşı mücadele; düşünün ki bu her sınıftan kadınların ortak mücadele etmeleri gereken bir eksenin ifadesidir. Bunlar olsa olsa, hoppa, burjuva, ayrıcalıklı kadınları ilgilendirebilir. Bu *Nadiye Hanım* delirmiş midir? Emeğin Biliminin yüce tapınağında, Poligaminin ilgası, evlilikte hak eşitliği gibi talepler ileri sürmüştür. Aman yarabbim yoksa Feminizm bu mudur?

Heyhat, 70'li yıllar gibi, toplumsal hareketliliklerin ne yazık ki yükseldiği bir dönemdeyse daha önce bir elin parmaklarını geçmeyecek sayıdaki *"Feminist"* literatür çevirileri ülkemizde yaygınlaşacak, Avrupa'da aldığı yenilgilerden ders almamışa benzeyen bu burjuva canavarı bir kez daha ülkemize el uzatacaktı. İnanmayan kitapçığı okusun!

Anlayışın bu kadarına pes

Broşürün son bölümünde, S.Ö. belli ki, Feminizme yönelik söyleyeceği ne varsa söylemiş. Bunları kaba hatlarıyla ele alacağız. Ayrıntılara inmeye kalksak sayfalar yetmez, çünkü S.Ö.'nün bilimsel mezhebi, hippy komünistlerden söz edecek; *'popülist-anarşist'* dedikten sonra parantez açıp *'narodnik'* diyecek (s/26) kadar geniş. Ancak feministleri yöntemsizlikle (s/55) suçlayan S.Ö.'ye yöntem üzerine bizim de söyleyecek iki çift sözümüz var. Bir kez, belli ki, S.Ö.'nün o aydınlık kafası iki kategoriyi birden almıyor. Yani cinsiyetten söz ettiniz mi sınıfların varlığını kabul ediyor olmanız mümkün değil. Ya cinsel, ya sınıfsal! İkisi birden S.Ö.'nün başını döndürüyor. Yazarımızın kavrayamadığı bir ikinci konu da, her ideolojik akımın çeşitli sosyolojik kavramları kendi sistematiği içinde anlamlar yükleyerek kullandığıdır. Buna apartma denmez. S.Ö.'yse durmadan Feminizmin

"... Ve Özbudun, bir de özellikle cinsellikle ilgili taleplerin proleter kadınları ilgilendirmediğinde ısrar ediyor. O kadar ki okuyucu emekçi kadınların sevişmedikleri, bunun burjuvaca bir faaliyet olduğu duygusuna kapılabilir."

Marksizmden çeşitli kavramları aparttığını ileri sürmektedir (s/42). Bu mantığa göre, *Marx*, emek kavramını *Ricardo*'dan, ya da diyalektiği *Hegel*'den apartmıştır. Sosyolojiyi, sosyalist el kitaplarından öğrendiği bu tavrından da belli olan S.Ö., Patriyarkalizmin ortaya çıkışı konusunda bunlarla bile çelişmektedir (s/56). Bu konudaki görüşlerini eleştirmemiz mümkün değil; bir sürü antropoloğun içinden çıkamadığı bu konuyu S.Ö. çözerse, *Engels* bile mezarından çıkıp alnından öpecektir, biz garanti ediyoruz.

Hakkını yemeyelim, s/47'de feminist hareketlerle ilgili istemeden de olsa çok iyi bir tablo çiziliyor. S.Ö.'un anlattıklarından nakledersek, aralarında görüş farkları bulunan ve değişik biçimlerde örgütlenmiş kadın grupları, 8 Mart gösterileri, kürtajın yasallaşması vb. tüm kadınları ilgilendiren konularda bir araya geliyor. Ayrıca 8-11 kişilik toplantılarda, birbirlerine özel deneyimlerini aktararak, cinsiyet ayrımı, eşcinsellik, kürtaj deneyimleri, evde işbölümü vb. kendi hayatlarını doğrudan ilgilendiren sorunları tartışıyorlar. Böyle diyor S.Ö. Bundan iyisi can sağlığı değil mi?

Bunu çok gayrı ciddi bir tablo olarak gören S.Ö., Feminizmi eleştirirken, bir sürü marjinal olayı ya da Feminizmden vazgeçmiş kadınları ele almış. (Hele tek kişilik bir grup kurmuş olan *Ti-Grace Atkinson*'un durumu var ki, ellisekiz sayfalık broşürün iki sayfası ona ayrılmış.) Bizi sevindirmez ama, kendisinin Feminizme alternatif olarak sunduğu sosyalist hareketin tarihinde de tatsız ve aykırı olaylar eksik değildir. Ama bu bizim harekete bakışımızı değiştirmez. Feminist hareket, uç noktalarıyla, aykırı sempatizanlarıyla değil, dünyayı değiştirme yöntemleriyle ele alınmalıdır. Tıpkı diğer muhalefet hareketleri gibi. Türkiye'deyse, S.Ö. bizleri Batıdan bir düşünceyi (Feminizm) aktarmakla suçluyor. Marksizmin de Anadolu'nun bağrından çıkmış bir ideoloji olmadığını hatırlatarak, YAZKO'nun *Somut*'undan bir gençlik dergisi olarak bahsedecek kadar (s/53) Türkiye'den bihaber olan bir insanın böyle eleştiriler yapmasını yadırgadığımızı belirtelim. S.Ö. bu derginin kadın sayfasında, emekçi kadınların sorunlarının ele alınmadığını söylüyor. Bunu gören, burjuva kadınlarının özgül sorunlarından bahsedildiği, yani örneğin, *"Aşçınızla ilişkilerinizde seksizm"*, ya da *"Saint-Tropez'de bikini üstü çıkarmak kadınlığın teşhiri midir?"* vb. konular bekliyor. Oysa bu sayfada, S.Ö.'nün ağzından aktarırsak şu konular yer almış: Batı'da kadın hareketlerinin tanıtılması, reklamların ve kitle iletişim araçlarının kadınları şeyleştirmesi, kadının bedenine sahip çıkma hakkı. (s/53)

S.Ö.'nün Feminizme başlıca eleştirilerinden biri cinsel baskının ön planda tutulmasıdır. Ancak broşürün sonlarına doğru birden farkediyorsunuz ki, S.Ö. cinsel baskı deyince kadınların cinsel faaliyetten men edilmelerini anlıyor. Anlayışın bu kadarına pes diyerek, yazımızı S.Ö.'ye birkaç soru sorarak bitiriyoruz:

1- Bir işyerinde çalışan kadınlara, aynı işi yapan erkeklerden daha az ücret verilmesi ne tür baskıdır?
   a) Cinsel
   b) Sınıfsal
   c) Hiçbiri

2- S.Ö. kadınların ezildiğine gerçekten inanıyor mu? □

1- Bunun bir başka örneği de s/14'de:
"Denebilir ki, 19. yüzyıl Avrupası'nda emekçi sınıfın birincil uğraşı *hayatta kalabilme mücadelesiydi.*"

2- "Öte yandan Rosa Luxembourg ve Clara Zetkin gibi kadınların partinin ön saflarında yer almasıyla kadınların siyasal hakları desteklenmekteydi."

3- "RSDİP ise, işçi sınıfının bilimi üzerinde temellenmekte, kadının iktisadî-siyasî bağımsızlığını savunmaktaydı." (s/26) Feministler aynı şeyi savununca ne mahzuru oluyor acaba, diye düşünmeden edemiyor insan.

4- Bunu da yapmaz artık diyen meraklılara s/48 okumalarını tavsiye ederiz:
"..... Marliyn bunun üzerine konferanslar vermeye başladı. Yeniden *gözyaşları, hırçınlıklar, kavgalar.*" (altını öfkeyle biz çizdik).

Eline, beline, diline...

OSMAN BALCIGİL

Hacı Bektaş Velî Şenlikleri, 16 Ağustos'ta, üzerlerinde "Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir", "Kadınları okutun".. ibareleri yazılı pankartlarla "süslü" Hacıbektaş Meydanı'nda, *suya sabuna dokunmayan* açılış konuşmalarıyla başladı. Konuşmaları semah ekiplerinin *bando eşliğinde* yaptıkları geçit resmi izledi. Ardından, *önce*, seçkin şahsiyetlerden oluşan bir heyet tarafından ziyaret edilen Hacı Bektaş Velî'nin türbesi ve dergâhı; *sonra*, halkın ziyaretine açıldı.

Seçkinlerin ziyaretleri sürerken, kapının dışında onların çıkışlarını beklemek zorunda kalan insanlar, *"fırsat bu fırsattır"* diyerek selamlaşıyor, hâl-hatır soruyor, birbirlerinin nerelerden geldiklerini, kimlerden olduklarını öğrenmeye, ortak tanıdıklar bulmaya çalışıyor, genellikle buluyorlardı da...

*"Ziyaretine geldikleri Hacı Bektaş Velî'nin kim olduğu"*nu irdelemeye çalışan sorumuz, muhtemelen böyle bir sohbeti böldü ve topluluktan şu cevapları aldı:

- Hacı Bektaş Velî ulu bir önderimizdir.
- Çok büyük bir adamdır.
- Hacı Bektaş çok büyük bir zât idi.

(Anlaşılan, soru yeterince irdeleyici değildi.)

Aynı topluluktan, aynı ağızlar, cevap üslûplarını değiştirmeksizin, *"O'nun düşüncesi bugün size ne ifade ediyor?"* sorusuna da şöyle karşılık verdiler:

- Hacı Bektaş Velî demek; eline, beline ve diline hakim olmak demektir.
- Yani kimsenin malına el uzatmayacaksın, kimsenin karısına kızına kötü gözle bakmayacaksın, kimsenin arkasından dedikodu etmeyeceksin.
- Kadın-erkek ayırmayacaksın.

(Anlaşılan, mekân da cevap almaya uygun değildi.)

Belli ki, bir yandan kilometrelerce uzaklardan ziyaretine geldikleri Hacı Bektaş Velî'nin huzuruna çıkmak üzere bekleyen, bir yandan da laflayan insan topluluklarında cevabı aranacak cinsten sorular değildi bunlar. Başka tür sorular ve başka mekânlar bulmak gerekiyordu...

Hacı Bektaş Velî'nin huzurunda

Derken, inzibatlar halkın iki yana çekilmesini sağladılar ve seçkin topluluk kendi aralarında konuşarak - Acaba birbirlerine neler söylüyorlardı?- ve bir başka dünyadan gelmişcesine, ziyaretgâhı halka terketti.

Büyük bir coşku içinde biletler alındı, eşikler öpüldü, kapılar öpüldü, postlar öpüldü, sandukalar öpüldü, ve dileklerde bulunuldu...

* * *

Dilekte bulunanlardan biri *"Hiç, dilekte bulunulup o dileğin gerçekleştiği olmuş mu?"* şeklindeki densizliğimizi, *"Aha işte orada."* diyerek cevapladı; karşılarda bir yerde, bir tür ilahiyi aralıksız bir biçimde tekrarlayan bir kadını gösterdi. Ve hikâyesini anlattı.

"Onun dili hiç konuşmazmış. Babası evlendirmeye kalkmış. Öncesinden de tutmuş buraya getirmiş. Hacı Bektaş'ın yanına sokmuş. Kapıyı kilitlemiş. Demiş ki; 'Ya hazret, ya bu kızın dilini çöz ya da ona buradan çıkmayı nasip etme'. Kız o gece sabaha kadar orada kalmış. Sabahleyin babası gelmiş. Bakmış ki ne görsün, kızı 'Baba beni buradan götür' demez mi?"

Etrafımızda toparlanan kalabalık ve hikayeci kadınla birlikte gidip, ilahi okuyan kadına zor da olsa ilahisini kestirip; adını, soyadını, nereli olduğunu; hakkında anlatılanların doğru olup olmadığını sorduk:

"Malatyalıyım. İsmim Sultan Aslantürk. Doğru olmasa ben burada böyle onun deyişlerini söyler miyim? Yedi senedir buralara gelir miyim?"

* * *

Sonra, Hacıbektaş'ın çeşitli yerlerinde, yerli-yabancı pek çok insanla *"Hacı Bektaş Velî'nin dünya görüşü"* üzerine konuşmaya çalıştık. *"Hacı Bektaş Velî'nin düşüncesi Müslümanlığın neresinde"*ydi, *"Özgün bir inanç sistemi ve yaşama tarzının ifadesi olan Bektaşiliği benzerlerinden, örneğin Mevlevîlik'ten ayıran özellikler neler"* di?...

- Mevlevîlik'le Bektaşîlik arasındaki fark; Mevlâna, Hacı Bektaş Velî'nin irşadıdır. Mevlâna, Hacı Bektaş'tan irşat oldu, gitti orada kendi fikirlerini yaydı.
- Aslında Bektaşîlik bir tarikattir. Mevlevîlik de bir tarikattir. Ama, Bektaşîlik'le Mevlevîlik biraraya gelemez. Onlarda içmek yoktur. Bektaşîlerde kadınla erkek eşittir.
- Mevlevîler daha çok Farsça yazmış-çizmişlerdir. Ama, Bektaşîler Türkçe konuşurlar. Farsça'yı da öteki dilleri de Türkçeleştirmişlerdir.

Sorular ve cevapları

Hacı Bektaş Velî Şenlikleri'nin bir parçası olarak, Konferans Salonu'nda düzenlenen, bilim adamlarının *"Hacı Bektaş Velî ve Düşüncesi"*'ni konu edinen tebliğlerini sundukları bilimsel etkinliğeyse, kasabalılar da misafirler de pek itibar etmediler.

Hacı Bektaş Velî'nin sözü edildiğinde gözleri dolan, heyecanlanan; türbesinin eşiğini öpebilmek için yüzlerce kilometre uzaktan gelen; halk ozanlarını, semah ekiplerini büyük bir keyifle dinleyen, izleyen bu insanları, Hacı Bektaş Velî'den ve onun düşüncesinden derinlemesine söz edilen bu tür yerlerden kaçıran acaba neydi?

* * *

13. yüzyıldan bu yana Anadolu topraklarında varlığını sürdüren Bektaşîlik, pek çok nedenle doğdu, gelişti, tepkileri üzerine çekti, yok edilmeye çalışıldı, şimdi törenlere neden oluyor...

Neydi Bektaşîliğin doğmasını hazırlayan nedenler? Bugün de pek çok insanın yaşayış ve davranış biçimine yön veren bir dinî kurum olarak gelişmesinin nedenleri nelerdi? Neden 13. yüzyıldan bu yana hemen bütün dönemlerde tepkileri üzerine çekmiş, yok edilmeye çalışılmıştı? Zaman zaman bitmiş gibi göründüyse de neden bitmemişti?... Bu soruların cevaplarını, belki sonuna kadar dinlememiz halinde Konferans Salonu'nda, yetkili ağızlardan öğrenecektik.

Dinlemedik. Dışarıya çıktık. Sorularımızı, akşam törenlerini izlemek üzere bekleyen, sokaklarda dolaşan, oturan, topluluklar halinde sohbetler geliştiren insanlara sormayı seçtik. Cevap alamadık. □

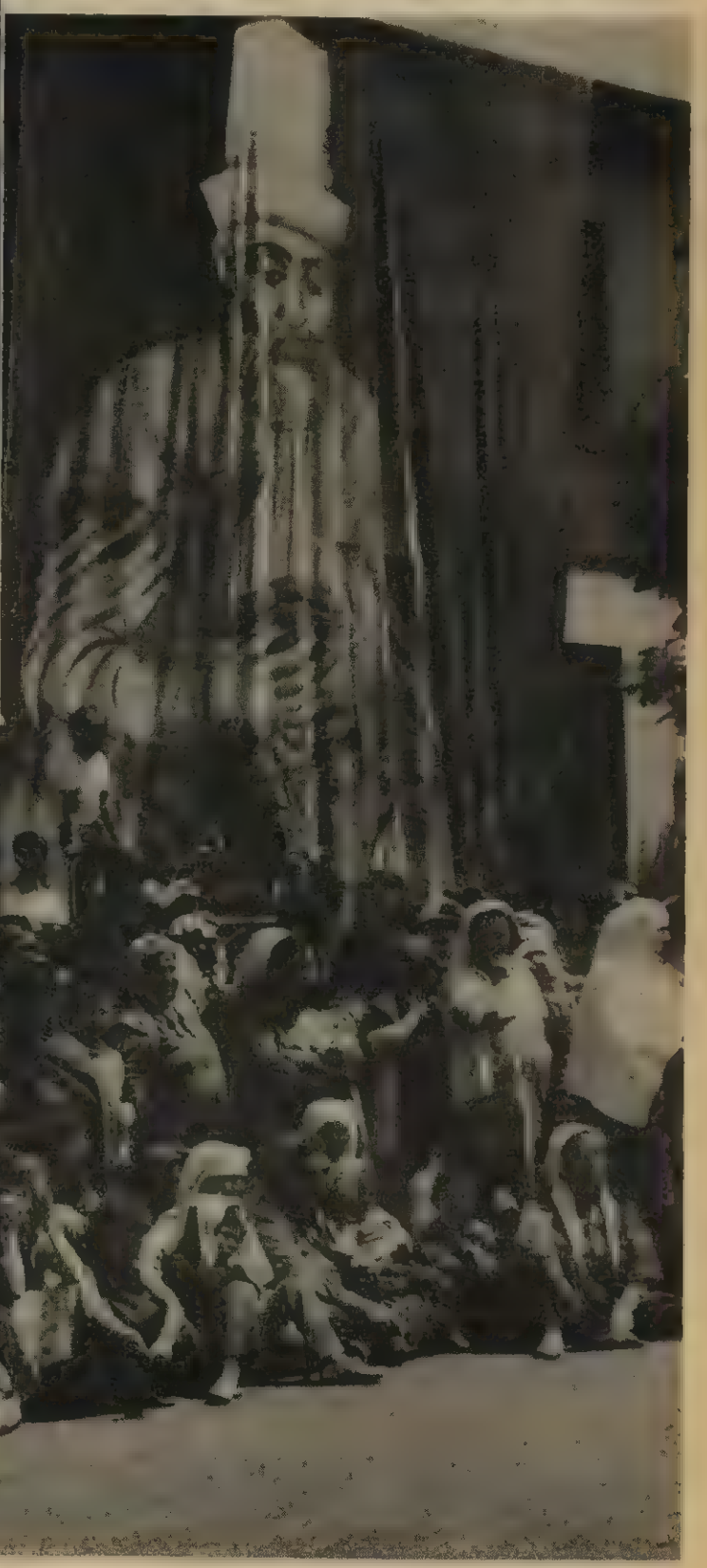

Ali Celâlettin Ulusoy:

Hacı Bektaş dinamik bir fikir akıncısıdır

Bektaşîler, *Babalar* ve *Çelebiyanlar* olmak üzere üzere iki kola ayrılır. Bu kollardan ilki olan *Babalar*'a göre; Hacı Bektaş Velî'nin soyu evlenmeden üremiştir. Şöyle: Bir gün Hacı Bektaş Velî abdest alırken burnundan bir damla kan leğene damlamış, Kadıncık Ana bu suyu içmiş ve hamile kalmıştır.

Buna karşılık *Çelebiyanlar*'sa; Hacı Bektaş Velî'nin Kadıncık Ana'yla evlendiği görüşündedirler.

* * *

Son postnişin *Velliyettin Çelebi*'nin oğlu Avukat *Ali Celâleddin Ulusoy*, Hacıbektaş İlçesi'nde yaşayan Ulusoy Ailesi'nin büyüklerinden ve sözü edilen Çelebiyanlar Kolu'na mensup bir Hacı Bektaş Velî torunu.

"Alevî-Bektaşî Yolu" isimli bir de kitabı bulunan *Ali Celâleddin Ulusoy*, babasının Hacı Bektaş Velî'nin torumlarından olduğunun belgelerle ispatlandığını bu nedenle sözü edilen konunun *"artık tartışma dışı"* olduğunu özellikle vurguluyor. *Ulusoy*, çeşitli dönemlerde değişik padişahlar tarafından başka- başka nedenlerle ailesine verilen fermanların bunun en iyi kanıtı olduğunu söylüyor, herkesin bu belgeleri görebileceğini ekliyor.

* * *

— Sayın Ali Celâleddin Ulusoy, her yıl ilçenizde gerçekleştirilen Hacı Bektaş Şenlikleri'ni nasıl değerlendiriyorsunuz?

— Hacı Bektaş Şenlikleri doğum ya da ölüm gibi tarihî bir olayla değil de Hacı Bektaş Veli Müzesi'nin açılış yıldönümü olarak kutlanıyor. Bu durum tabiatiyle, Hacı Bektaş Velî'nin *tarihî niteliğ*inin anlatılmasına engel oluyor.

— Bunun aşılmasının bir yolu yok mu?

— Hacı Bektaş Vakfı gibi, daimî olarak bilimsel araştırma yapacak ve ilgilenenlere sürekli bilgi vermeye çalışacak bir kurumla aşılabileceğini düşünüyorum. Demin de belirttiğim gibi, bir şenliğin, konuyla ilgilenenleri tatmin etmesi beklenemez. Oysa, Hacı Bektaş'a gelenlerin bir amaçları da Hacı Bektaş Velî'yi öğrenmektir.

— Efendim, 'gelenler birşeyler de öğrenmek istiyorlar' dediniz. Hacı Bektaş Velî'nin etrafında toplananların kendilerine özgü bir düşünüş ve yaşayış tarzına sahip olduğunu biliyoruz. Bize bu düşünüş ve yaşayış tarzından söz eder misiniz?

— Hacı Bektaş Velî şimdiye kadar, Bektaşîlik Tarikati'nin kurucusu olarak tanıtılmakla yetinildi. Oysa, Hacı Bektaş, dinamik bir fikir akıncısıdır. 16 Ağustoslar'da yapılan törenler, Hacı Bektaş Velî'nin başını çektiği bir fikir hareketinin popülerleşmiş halleridir.

— Bektaşîler'in 13. yüzyıldan bu yana Anadolu topraklarında etkili bir hareket olduğundan, tekkelerin ve zaviyelerin kapatılmasıyla beraber bu hareketin kesintiye uğradığından söz edilir. Anma Törenleri'ni bir de bu açıdan değerlendirir misiniz?

— Önce bir kesintinin olmadığını belirtmek isterim. Hacı Bektaş Velî'nin düşüncesine gönül verenler, onun fikirlerini nesilden nesile kesintisiz olarak aktarmışlardır.

'Ele, bele, dile sahip olmak' sözü bugün bizim çevremizde çok yaygındır. Kimse kimsenin malına el uzatmaz, kadınlarla erkekler eşittirler. Hâlâ erkekler çok mühim bir neden olmadan kadınlarını boşayamazlar. Ya da durup dururken kocalarından ayrılan kadınlara iyi gözle bakılmaz. Kimse kimsenin hakkında ileri geri konuşmaz. Bütün bunlar Bektaşî felsefesinin hâlâ yaşadığının, hiçbir zaman da kesintiye uğramadığının göstergesidir.

— Başlangıçtan bu yana Mevlevîler'in Bektaşîler'den daha çok desteklendiklerini biliyoruz. Günümüzde de bu eğilimin devam ettiği söylenebilir mi? Mevlâna Celâleddin Rumî'yi Anma Törenleri'nin Hacı Bektaş Velî'yi Anma Törenleri'nden daha görkemli olmasının nedenlerinden biri de bu mudur?

— Burada gerçekleştirilmeye çalışılan törenlerin gerek malî açıdan gerek araştırma-inceleme faaliyetleri açısından çok fazla desteklendiği söylenemez. Bunun nedenini bir noktada toplamak kuşkusuz imkânsız. Deniliyor ki, *"Hacı Bektaş Velî'nin şahsen hazırladığı bir eserinin bulunmaması, onun yorumlanmasını güçleştiriyor! Oysa Mevlâna Celâleddin Rumî'nin eserleri, tefsirini kolaylaştırıyor."* Osmanlı İmparatorluğu'nun özellikle yükselme devrinde belkemiğini oluşturan Yeniçeri teşkilatının bir olarak benimsediği Hacı Bektaş'la ilgili olarak devlet arşivlerinde bilgi ve kaynak bulunmaması, kanaatimce, imkansızdır. Belli ki, bunlar araştırılmamıştır. Ayrıca, söyledikleri sözlerin değerleri Mevlâna'ya eşit binlerce halk ozanı da Bektaşîliğe gönül vermiştir. Bunların eserlerinin de, bilimsel açıdan yorumlanmak şöyle dursun, tümüyle toparlandığı bile söylenemez.

— Mevlevîlik ve Bektaşîlik'i 'merkezî otoriye'yle olan ilişkileri açısından karşılaştırır mısınız?

— Hacı Bektaş Velî, gerek düşünüş gerekse yaşantı itibariyle halkın içinden gelmiştir, halka hitap etmiştir. Mevlevîlik'se daha bir elittir. Hacı Bektaş Velî'den sonra gelen torunların bazılarının da Saray'la —meselâ Hanım Sultan'ın II. Beyazıt'la— yakınlıklarının olduğu söylenir. Ancak, bunlar istisnadır.

— Meseleye 'Alevîlik-Sünnîlik' başlığı altında nasıl yaklaşıyorsunuz?

— Benim kanaatimce, bazı dönemlerde, çeşitli nedenlerle mezhepler ve tarikatler birbirlerine karşı durmak zorunda kalmışlardır. Bazı bölgelerdeki valilerin haksız uygulamalarına karşı ayaklanmalar olmuş; bu isyanlarda da genellikle Alevîler başı çekmişlerdir. O dönemlerin Osmanlı tarihçileri de, merkezî otoriteye yaranmak amacıyla, bu olayları *"kızılbaş ayaklanmaları"* şeklinde nakletmişlerdir.

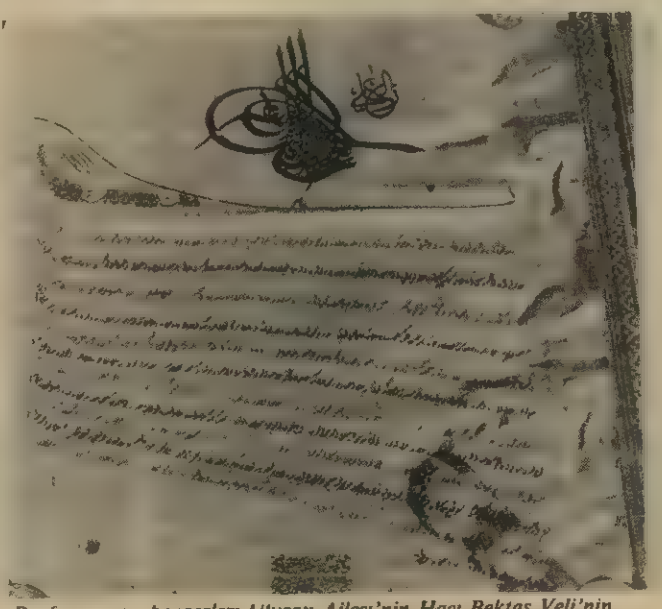

Bu ferman ve benzerleri Ulusoy Ailesi'nin Hacı Bektaş Veli'nin torunları olduğunu kanıtlıyor.

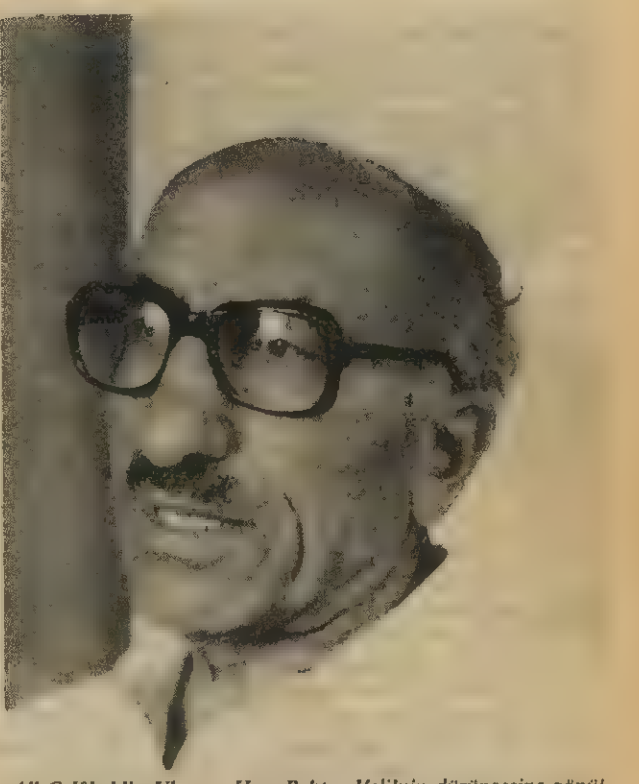

Ali Celâleddin Ulusoy: Hacı Bektaş Veli'nin düşüncesine gönül verenler onun fikirlerini nesilden nesile kesintisiz olarak aktardılar.

Alevîlik-Sünnîlik şeklinde tezahür eden çatışmaların temelinde büyük nedenler olduğu kanaatinde değilim. Aslında her dinî inançta olduğu gibi, Alevîlik'te de; bir grup insan inandıkları dinin daha iyi, daha doğru olabilmesini sağlamak üzere birtakım reformlar önermişler, inkişafını sağlamaya çalışmışlardır.

— Zaman zaman gazetelerde, 'Bektaşî babası yakalandı' tarzında haberler yayımlandığı oldu. Bu, törenlerin gizli olarak sürdürüldüğünün bir ifadesi midir?

— Belki de tarihî bir korkunun sonucu olarak, halka da *"Bektaşî sırrı"* olarak yansıyan bir olay var: gizlilik. Oysa demin de arzettiğim gibi, Bektaşîler'in gerek ibadetlerinde gerekse yaşayış tarzlarında saklanacak, gizlenecek bir şey yok. Bektaşî toplantılarında; küsler barıştırılır, borçların elbirliğiyle ödenmesi yoluna gidilir, toplumsal ihtiyaçlar beraberce karşılanır... Bunların da herhalde açıkça yapılmasının hiçbir sakıncası yoktur. Bektaşîler'in azınlık olduğu yerlerde, zaman zaman bir dış tepkiye hedef olmamak üzere bu tür faaliyetler gizlilik içinde yapılmıştır. Gazetelere yansıyan da bunlardan ibarettir.

— Bektaşî Tarikati'nin belirli bir örgütleniş tarzı vardı: Şeriat Kapısı, Tarikat Kapısı, Marifet Kapısı, Hakikat Kapısı gibi. Bu kapılardan geçenler; Beloğlu, Yoloğlu, İloğlu olurlardı. Bu gelenek bugün de sürdürülüyor mu?

— Zaman, reformları da beraberinde getirir. Artık Bektaşîler'in birliktelikleri ayinler şeklinde olmuyor. İnsanları bir araya getiren nedenler de bilimselleşiyor, bilgi aktarmak temelinde gelişiyor.

O. B

Atilla İlhan: Arapça tedrisat laisizme zarar vermez

"Türkçe, Arapça ve Farsça tedrisat yapalım, Batı dillerini Yunanca ve Latince'yi tamamen kaldıralım şeklinde bir tavır içinde kesinlikle değilim."

Özel— Sana göre Osmanlı-Selçuklu sentezinden çağdaş kültürümüz yeni bir senteze varabilir. Zincirin bir halkası diyorsun sen Osmanlı-Selçuklu sentezine. Nelerin bileşimidir bu? Okullarda Arapça eğitimiyle ilgisi ne?

İlhan— Şöyle başlayayım: Arapça-Farsça tedrisatının yapılması gerektiğini söyleyen ilk yazarlardan biriyim. Belki bu bütün Türkiye'de duyulmadı ama ben bunu Demokrat İzmir'de yazmaya başladım. Yani 1960'ların ortalarına doğru yazmaya başladım. Ben o zaman bu lafları yazarken, yani Arapça-Farsça öğrenmeye mecburuz derken iki noktadan hareket ediyordum. Bunlardan bir tanesi doğrudan doğruya iktisadi. Yani Türk burjuvazisi sanayileşti mi, sanayi mallarını başka bir pazarda pazarlamasına imkan yoktur. Yoktur çünkü Batı'da ondan daha ucuz ve ondan daha iyisini üretirler. İkincisi, buna mukabil Orta Doğu'da birçok imkanları vardır, bu malları pazarlayabilmek için. Ondan burasıyla mutlaka bir ilişkiye girmek zorundadır.

Özel— Belki bir dayanışma...

İlhan— Haa, dayanışmaya girmek zorundadır. Ve ister istemez bu dillerle ülfetini sürdürecektir. Bir yarısı bu. İkincisi kültürel. Biz esas itibariyle İslam kültürü çevresinde bir kültürüz, bir milletiz. Ve çok başarılı büyük bir kültür ve değerler sistemi yapmışız Osmanlı-Selçuklu döneminde. Bunun kompozanlarına baktığın zaman gördüğün ne oluyor. Bunlarda genellikle Fars ve Arap malzemesinden çok geniş ölçüde yararlanmış olduğu görülüyor.

Özel— Burada bir noktaya değinmek istiyorum. Bir kere bu ümmeti çok iyi anlayamıyorum. Mesela İngiltere milli kültüre geçmişken Almanya ümmet kültüründe miydi?

İlhan— Evet, tabiî, tabiî.

Özel— Peki, çok merak ettiğim bir şey daha var. Bu ulusal kültür... Şimdi biz ulusal kültürümüzü yarattık mı yaratmadık mı?

İlhan— Henüz yaratmadık.

Özel— Henüz yaratmadık?

İlhan— Hayır.

Özel— Peki sizce, Birinci ve İkinci Dünya diye tasvir edelim. Yani kapitalist Batı ve sosyalist Doğu, yani her birinin ne kadar kapitalist, ne kadar sosyalist olduğu ayrı bir sorun.

İlhan— Ayrı tabiî.

Özel— Fakat bu geri kalan toplumlar arasında ulusal kültür yaratabilmiş bir örnek var mı? Mesela Japonya, İsrail, ne bileyim...

İlhan— Şimdi İsrail kesinlikle ulusal bir kültür yaratma aşamasında değil...

Özel— Neye göre ölçüyorsunuz bunu?

İlhan— Laik çünkü.

Özel— Laik olanlar ulusal kültür yapabilmiş oluyor. Ama her toplumun kendine mahsus birtakım gelişme yolları var. Bir de bunun politik başka sebepleri var. Yani Polonyalı'nın Katolikliğiyle İtalya'nın Katolikliği aynı şey değil.

İlhan— Olmayabilir.

Özel— Katolik İngiltere ile Katolik İrlanda birbirlerini yediler zamanında.

İlhan— Doğrudur.

Özel— Ulusal kültür meselesine dönmek istiyorum. Madem ki ulusal kültürümüzü halledemedik...

İlhan— Şimdi ona getiriyorum ben de. Biz bu tabana sahibiz. Doğu-İslam genel çerçevesi içinde Selçuklu-Osmanlı kültür sentezini yapmışız. Ulusal Demokratik Devrimi gerçekleştiriyoruz. Ulusal Demokratik devrimi gerçekleştirmek demek milli bir pazar yapmaktır. Milli bir pazar yapmak için milli bir dil gerekir. Atatürk'ün Milli Demokratik Devrim'in bir icabı olarak dil devrimini çıkarması son derece yerinde. Osmanlının son döneminde ümmet dilleri olan Farsça ve Arapça bir seçkinler dili haline gelmiştir tam anlamıyla ve halkla ilişkisi kalmamıştır. Mustafa Kemal istiyordu ki aydınların konuştuğu dille, halkın konuştuğu dil aynı olsun —bu hepimizin bildiği laf— ama bunun gerisinde diyelim ki büyüt metropolde veyahut sanayi merkezinde ortaya atılacak olan reklam slogani Hakkari'de de, Rize'de de her tarafta anlaşılsın ve sindirilebilsin. Milli pazara milli dil. Bu son derece doğal bir şeydir. Fakat Türk aydınının inanılmaz bir seçkincilik eğilimi var. Bu eğilim Tanzimat'tan bu tarafa özellikle belirgin. Şimdi bu böyle olunca Mustafa Kemal'in yürümü süresince ve dil devrimi birçok çalkantılar yaşadıktan sonra kendisi tarafından bizzat bir esasa bağlanmıştır. Falih Rıfkı Bey de bunu yazıyor zaten çok güzel olarak. Konuşulan genç dil Türkçe'dir. Halkın kullandığı bütün terimleri biz de kullanırız. Yalnız üniversitedeki bilim terimlerini Türkçeleştirmek lazımdır.

"Üniversitelerde ve okullarda oluşturulan terminoloji son derece geçerli.

Özel— Yanılmıyorsam şöyle diyor, ıstılahları medrese kültüründen değil, üniversite tedrisatından çıkaralım diyor.

İlhan— Tamam öyle söylüyor, aynen kelime buldur. Çok iyi hatırlıyorsunuz. Bunu söylüyor. Yani bunu bir yoluna koyalım demek istiyor.

Özel— Ama bu üniversite tedrisatı nedir, onu da hesaba katmak lazım.

İlhan— Çok açık belli. Onun medrese dediği aslında feodal-İslamî kültür.

Özel— Dogmatizm diyorsunuz...

İlhan— Tabiî odur. O laik kültürü düşünüyor ve laik olarak yapalım bu işleri diyor. Üniversite dediği laik üniversite. Onun anladığı.

Özel— Pek bir şey değişmiyor.

İlhan— Değişmiyor. Şimdi laik üniversite diyor ve şunu yapacak. Buna göre de bir dil oluşturuldu. Nitekim üniversitelerde ve okullarda oluşturulan terminoloji, Türkçe terminoloji son derece geçerli. Bunu hepimiz kullanıyoruz. Hiçbirimizin de tekrar "müselles" demeye niyeti yok. Bu açık ortada.

Özel— Bu kesin, üçgen diyoruz.

İlhan— Bu açık ortada. Fakat Kemal Paşa'nın ölümünden sonra bizim Batılılaşma, çağdaşlaşma hareketini Yunan-Latin kökeninden bir kültür üretme şekline dönüştüren bir eğilim başlıyor. Bu, Mustafa Kemal Paşa zamanında kesinlikle yoktu. Bütün ben o dönemi taradım. Bu lafı söyleyen üç kişi bile yok. Ama İsmet Paşa zamanında özellikle Milli Eğitim Bakanlığı'nda oluşmuş bir nüve, Batılılaşmak demek Yunan-Latin tabanı üzerinde kültür sahibi olmak demektir diye aradan Selçuklu-Osmanlı sentezini çıkarıp, Türkiye Cumhuriyetinin kültürünü Yunan-Latin tabanına oturtmak gibi bir eğilim getiriyorlar. Bu okullarda resmen okutuluyordu. Aristofanes, Öripides, Sofokles...

Özel— Burada bir noktaya gelmek istiyorum izin verirseniz. Nurullah Ataç demişti ki —sanıyorum bu söylediğiniz şey onunla çok bağlantılı. Biz Arapça-Farsça dil temeline dayanan Osmanlı kültüründen geliyoruz. Osmanlı aydını medresede bu dilleri öğrenirdi. Dolayısıyla kendi Osmanlıcasını konuşurken ne dediğini bilirdi. Yani şuursuz bir dil kullanımı yoktu. Biz madem bu kültürü terkettik, gözümüzü Batıya döndük mekteplere Yunanca, Latince koyalım. Buna karşılık ben bu öztürkçe dilden vazgeçerim, diyordu.

İlhan— Haynur... Tam tersine öztürkçecilik olayı bunlar Latin kökeninden kültür üretmek olayıyla beraber. Bak neden beraber, çünkü eğer her kelime için öztürkçe bir laf üretmezsen elindeki diğer kelimelerin birçoğu hâlâ ümmet kültürüne referans getiriyor. Bundan kurtulmak için bu öztürkçeciliği icad ettiler. Çünkü bunu getirirsen eğer, yani mesela mektap dediğin zaman divan edebiyatına referans yapmamaya imkan yok. Çağrışımlar bunu getiriyor ama onun yerine dolunay dersen hiç bu çağrışımı yapmıyor. Bunu yaparsan Yunan-Latin kökenine göre bir şeyler üreteceksin. Şimdi, bu ilericilik böyle olunca buna karşı tepki de ne oluyor biliyor musun, buna karşı tepki de doğal olarak Türkiye'de Osmanlı-Selçuklu sentezinin savunması oluyor. Yani bunlar yabancı bir kültür getirmek isteyip, Osmanlı-Selçuklu sentezini aradan çıkartıyorlar ya, çıkarmak istiyorlar, atmak istiyorlar, açıkça. Buna karşı tepki de onların ileriye sürdüklerini reddedip, onun yerine diyorlar ki bizim Osmanlı-Selçuklu sentezimiz çok iyiydi, fevkalâdedir, kültürümüz çok iyidir, bunu sürdüreceğiz diyorlar. Şimdi bence zurnanın zırt dediği yer burası. Yani iki tarafın da hatası. Bir taraf aslında Türk olmayan komprador karakterli bir kültürü bizim modern kültürümüz diye savunuyor, milli kültürümüz diye savu-

Atilla İlhan

İsmet Özel

nuyor, olacağı yok. Milli değil, hiçbir şey değil ve halk bunu kesinlikle kabul etmiyor. Öbür taraf savunma sadedinde feodal ümmet kültürünü sürdürelim diyor. Bu da Türkiye'nin içinde bulunduğu aşamaya uygun bir kültür savunucusu değil.

Özel— Bence burada bir zorlama yapıyorsunuz... Yani çatışma yeni değil.

İlhan— Tamam canım bu çatışmanın, işte ben de onu söylemeye çalışıyorum. Bu çatışma sürdükçe biz milli sentezi yapamayız.

Özel— Belki bu çatışmayla yaparız milli sentezi.

İlhan— İşte oradan çıkıyor zaten. İşte başladı ucundan, kıyısından.

Özel— Arapçayı klasik diller içinde düşündüğümüze göre, onun gibi Yunanca ve Latince'nin de aynı şekilde insanın zihni yeteneklerini geliştirme, ne söylediğini bilme açısından çok faydalı ve sağlıklı bir düşünmeye götüren unsurlar olduğunu sanıyorum. İnsan ancak klasik dillerle düşünmeye yeterli olabilir. Bu açıdan Türkiye'de birtakım insanlar Yunanca ve Latince'nin savunmasını yapmaları sağlıklıdır.

İlhan— Gayet tabiî. Yani benim tavrımda şu yok. Türkçe, Arapça ve Farsça tedrisat yapalım, Batı dillerini Yunanca ve Latinceyi tamamen kaldıralım diye bir tavır içinde kesinlikle değilim. Çünkü ben her şeyden evvel özgürlükçüyüm. Benim öyle bir tavrım yok. Ben şunu söylemek istiyorum. Türkiye'de tek taraflı uygulanmıştır.

Özel— Tek kanatla uçamayız diyorsun.

İlhan— Batı dillerini bize empoze etmişlerdir.

Özel— Bir zorbalık var.

İlhan— Yunanca ve Latince'yi empoze etmişlerdir. Bu çok yanlış bir şey. Çünkü bu bir defa yabancı kültürlerin şey dilleridir. O kültürleri de öğrenmemiz lazım, amenna. Çünkü o kültürleri öğrenmezsek ne diyalektik metodu biliriz, ne rasyonalist metodu biliriz. O kültürlerin sonunda gelişmiş, ortaya çıkmışlardır bunlar. Onu da öğrenmemiz lazım geliyor. Ama onları bize öğretirken asıl kendi kültürümüzün geldiği taban dilleri öğretmemek çok büyük bir yanlış. İşte bu yanlış telafi edilmeli, Arapça ve Farsçanın seçmeli dil olarak okullarımızda tedrisinden yanayım. Aslında bu büyük bir zorluk çıkaracak onu da biliyorum.

Özel— Laisizme bir zarar vermez bu diyorsunuz.

İlhan— Hayır. Neden vermez onu size söyleyeyim. Türkiye'de din müessesesinin kendisi dahi laiktir.

Özel— Ama Türkiye'de bu din ve devlet işini hiçbir zaman birbirinden ayıramamışlardır.

İlhan— İşte onu söylüyorum. Din müessesesinin kendisi de laiktir derken Şeyhülislamlık yerine Diyanet İşleri Başkanlığı'nı kurdun mu bu iş bitmiştir.

Özel— Ama Diyanet İşleri'ni kurduğunuz zaman belli bir denetim mekanizmasını kurmak için yapıyorsunuz.

İlhan— Onu söylüyorum işte. Diyorlar ki din hocaları gelip Arapça öğretecekler. Laiklik gider. Nasıl gider? Din hocaları kim?

Özel— Evet, güzel.

İlhan— Benim söylediğim bu. Din hocalarını kim, nasıl yetiştirdi? Ben asıl şuna inanıyorum. Türkiye'de Ulusal Demokratik Devrim olayı 50. yılına doğru tabanına oturmuştu. Şimdi nereye, ne olursa olsun bu işten geriye dönülmez. Olacak şey değil.

Özel— Ya olursa?

İlhan— Olmaz, imkansız. Türkiye'de böyle bir şeyin olmasına imkan yoktur. Olmaması da gayet doğaldır. Çünkü ulusal burjuvazi teşekkül ediyor.

Özel— Çok politika konuştuk, biraz da kültür meselesine dönelim. Macit Gökberk kendisiyle yapılan bir konuşmada, Babanzade Naim Bey'den bahsediyor, onun çok iyi Arapça bildiğini ekliyor, o sırada Macit Gökberk'in (Ziya Gökalpçi) hocaları varmış, Babanzade Ahmet Naim Bey de 'senin hocaların Arapça bilmezler, Arapçadan uydururlar' dermiş. İşte ben, o zaman şaşırdım, sarsıldım. Benim hocalarım Arapça bilmiyordu, ben hiç bilmiyordum. O halde bana kal kala sadece Türkçe kalıyordu. Felsefede benim Türkçe yoluna düşmem belki Naim hocanın bende yarattığı bu sarsıntıdandır. Bence aslında burada bir paradoks filan yok, bir çaresizlik var. Sence bu nasıl yorumlanmalı bu? Yani bir takım yetersizlikler de bizim kültürümüzün seviye kaybetmesine yol açmış.

İlhan— Bana sorarsan ben şöyle düşünüyorum esas itibariyle. Yani bizim Osmanlıcanın kendi dönemindeki kültür kavramlarını ifade etmekten aciz olduğunu zannetmiyorum.

Özel— Aynı kanaatteyim.

İlhan— Son derece nüanslı bir dil. Şimdi bile Batıdan bazı çeviriler yaparken yeni terimler uygulanıyor olmuyor, ama Osmanlıca'sını koysan şak diye oturuyor. O bakımdan Osmanlıca yetersiz diye bir lafı kesin kabul etmiyorum. Osmanlıca yeterli, son derece nüanslı güzel bir dil.

Özel— Evet mesela 'dilemma' için 'ikilem' deniyor olmuyor fakat kıyas-ı mukassım denince oluyor.

İlhan— Tamam, lap diye oturuyor. Tartışması yok. Bu bakımdan Osmanlıca'nın zafiyeti diye bir şeyi kabul etmiyorum. Osmanlıcanın hastalığı bence elitist bir dil olmaya gitmesindeydi.

Özel— Elitist olmak zorunlu mudur, değil midir?

İlhan— Tabiî, tabiî onu kabul ediyorum. Feodal toplum içerisinde Batı'da, Doğu'da da nereye gidersen git bu diller belli azınlıkların dilleri.

Özel— Bugün de daha yüksek düzeyde bir düşünme biçimine bağlanmak için mecbur değil mi insanlar elitist olmaya?

İlhan— Şimdi öyle almıyorum ben meseleyi. Yani o öyle bir mecburiyet değil. O şu: bazı bilim dallarının ve bazı sanat eserlerinin özel bir jargonu olabilir. Yani özel bir ifade biçimi olabilir. Bunu kabul ediyorum.

Özel— Kelime açısından değil, ifadeler açısından da.

İlhan— İfadeler açısından da. Bunu kabul ediyorum. Ama ben demokratik bir toplumda dilin, dolayısıyla sanatın ve bilimin demokratik olmamasını kabul etmiyorum. Ben çünkü solcuyum.

Özel— Ama bakın şimdi... Aydınlanma felsefesine en büyük destek Kant'tan gelir. Kant anlamak için insanın seçkin bir dil anlayışına sahip olması zorunlu.

İlhan— O ayrı bir sorun. □

Hüseyin Hâtemî: Ekonomik amaçla Arapça öğrenilmez

Amerikan Barış Gönüllüleri (!) gibi değil de gerçekten dil öğretimi için yetiştirilmiş yetkili ve yetenekli öğretmenler, Arap ülkeleriyle de kültür alışverişine girilerek getirilebilir.

"Liselerde seçmeli ders olarak Arapça öğretimini nasıl karşılıyor, nasıl değerlendiriyorsunuz?"

— Her şeyden önce; bir *"dil"* in, sadece bir *"araç"* olarak alındığında, *"gerici"* veya *"laikliğe aykırı"* olarak nitelendirilmesini tamamen anlamsız ve mantıkdışı buluyorum. Türkçe nasıl bir dil olarak *"ilerici"*, *"laik"* vs. diye nitelendirilemezse, Arapça da böyledir. Yeryüzünde hiçbir dile düşman olunamaz; hiçbir dil itham edilemez, hor görülemez. Doğu irfanının söylediği gibi:

"Herkes be-zebanî haber ez lufi tu gûyed
Bol bol be-gazel-hâni-ye, tûtî be-terâne"

(Herkes bir başka dilde senin lûtfundan söz eder,
Bülbül gazel okuyarak, papağan terane ile.)

Her dilin kendine göre zenginliği, güzelliği, meydana getirdiği bir edebiyatı vs. vardır. Diller; birbirleriyle karşılaştırılarak ve başka tür yargılarla ölçülürler, yoksa gerici vs. gibi ithamlarla değil. Klâsik Arapça da yeryüzünün; ifade kabiliyeti en geniş, en zengin, en güzel dillerinden biridir. Kökenbilim (etimoloji) araştırmaları açısından da *Kur'an-ı Kerim* Arapçası, insana geniş ufuklar açan bir dildir. Üstelik bin yılık bir süreden beri İslâm dinine mensup oluşumuz ve hiç değilse 1924'e kadar *Ziya Gökalp*'in ünlü telifçi düsturu dolayısıyla *"İslâm Ümmeti"* ve dolayısıyla *"İslâm Fikir Dünyası"*yla ilişkilerimiz; bu unsurlardan soyut olarak alındığında bile ilişkilerimiz; takdire, hayranlığa ve sevilmeye değer bir dilin, seçmeli ders olarak benimsenmesini ayrıca da haklı göstermektedir. Meselâ Almanya'da Latince ve Eski Yunanca'nın çağdaş diller yanında seçilebilme imkânı oluşu gibi, bizde de Arapça eski kültürümüzle daha yakın ilişki kurmak isteyenler için, seçimlik ders olarak konabilir. Bunda ilke olarak laikliğe aykırı bir yön olmadığı gibi, yine ilke olarak *"ilericilik"*le de hiçbir ilişkisi yoktur.

"Bu kültürel olmaktan çok, ekonomik bir karar olarak sunuluyor (daha doğrusu, Kemalistleri ikna etmek için "ekonomi", bir başka halk kesimini etkilemek için 'kültürel' yanı vurguluyor gibi). 'Kültürel' düzeyde sizce anlamı ve sonuçları ne olabilir?"

— *"Ekonomik"* olarak sunulması bence maalesef bir türlü kurtulamadığımız *"hile-i şer'iyyecilik"* ve *"oportünizm"* zihniyetiyle ilgilidir. Bence soruna asıl kültürel açıdan bakılmalıdır, ekonomik yönden değil. Maksat klâsik Arapçanın doğru dürüst okutulması değil de, kendi kültür hazinelerinin bizden beş beter cahili olan bazı petrol şımarığı Arap zenginlerine hoş görünmek için Tarzan veya garson Arapçası öğretmekse, hiç okutulmamasını tercih ederim. Sorun bir tercih sorunudur. Dünyanın hepsi de istisnasız saygıdeğer olan bütün dillerini ortaöğretimde seçimlik de olsa yer veremeyeceğimize göre niçin Arapça? Bu sorudan sonra bir soru daha gelmesi lâzım. İslâm Âlemi'nden palamarları çözüp bir zaman yapıldığı, yapılmak istendiği gibi, tamamen Batı (Hangi Batı mı?) Medeniyeti'ne *"yanaşma"* olmak mı istiyoruz? Yoksa hiç değilse bir *"sentez"* mi yapmak istiyoruz? İslâm Âlemi'nden tamamen kopmak istiyorsak, Arapça'yı gerici ve laikliğe aykırı bir dil olarak (!) nitelendirelim, *"Atanın yemişi erikle elma/ Komşunun bağından hurmayı alma!"* zihniyetini bütün bütüne aşırıya vardıralım, bu arada yine maslahatçı bir zihniyetle İngilizce *"brifing"* vs. gibi terimlere kapıyı açalım. *"İslâm Âlemi'nin ayrılmaz parçası"* olduğumuz kanaatindeysek, Arapçayı hatta seçimlik değil mecburi dil olarak okutalım. *"Doğu'dan Batı'ya uzanan sentez ülkesi"* olmak istiyorsak Arapçayı seçimlik dil olarak programa koyalım. Fakat ne yaparsak yapalım, tercih sorununu nasıl çözersek çözelim, açık konuşalım, gerçek maksadımızı söyleyelim. Ekonomik amaçla Arapça öğrenilmez; Sovyetler'in de, Çin'in de, Arapların da öğrendiği gibi sadece İngilizce öğrenmek yetişir. Arapça, Fransızca, Farsça, Almanca vs., kısaca bütün diğer dillerse, sadece ekonomik değil kültürel bir tercih sorunuyla seçilir. Bu tercihi Arapça için yapıyorsak —ki ben yaparım— Arapça okutalım, yoksa Tarzan ve garson Arapçası için boşuboşuna fırtına koparmayalım.

"Yürürlüğe konduğunda karşılaşılacak pratik güçlükler neler olabilir?"

— Bu açıdan kötümserim. Büyük bir ihtimalle, Fransızca, İngilizce ve Almanca bakımından nasıl *"dostlar alışverişte görsünler ve adet yerini bulsun"* kabilinden dil öğretildiği, yabancı kolej ve Anadolu Liseleri sınavlarından da anlaşılıyorsa, Arapça için de böyle olacaktır. Kendisi Arapça bilmez dedeler, mütevazi bir maaş hatırına gayrıya himmet etmeye uğraşacaklardır. Amerikan Barış Gönüllüleri (!) gibi değil de gerçekten dil öğretimi için yetiştirilmiş yetkili ve yetenekli öğretmenler, Arap ülkeleriyle de kültür alışverişine girilerek getirilebilir. Fakat en doğrusu yeterli öğretmen bulunmayan yerlerde bu dersi programa koymamak, denemeli ve aşamalı bir uygulamaya geçerken, bir yandan da devlet eliyle ciddi bir lisan okulunda Arapça öğretmeni yetiştirmek veya Öğretmen Okulları bünyesinde bunu sağlamak olur.

MURAT BELGE

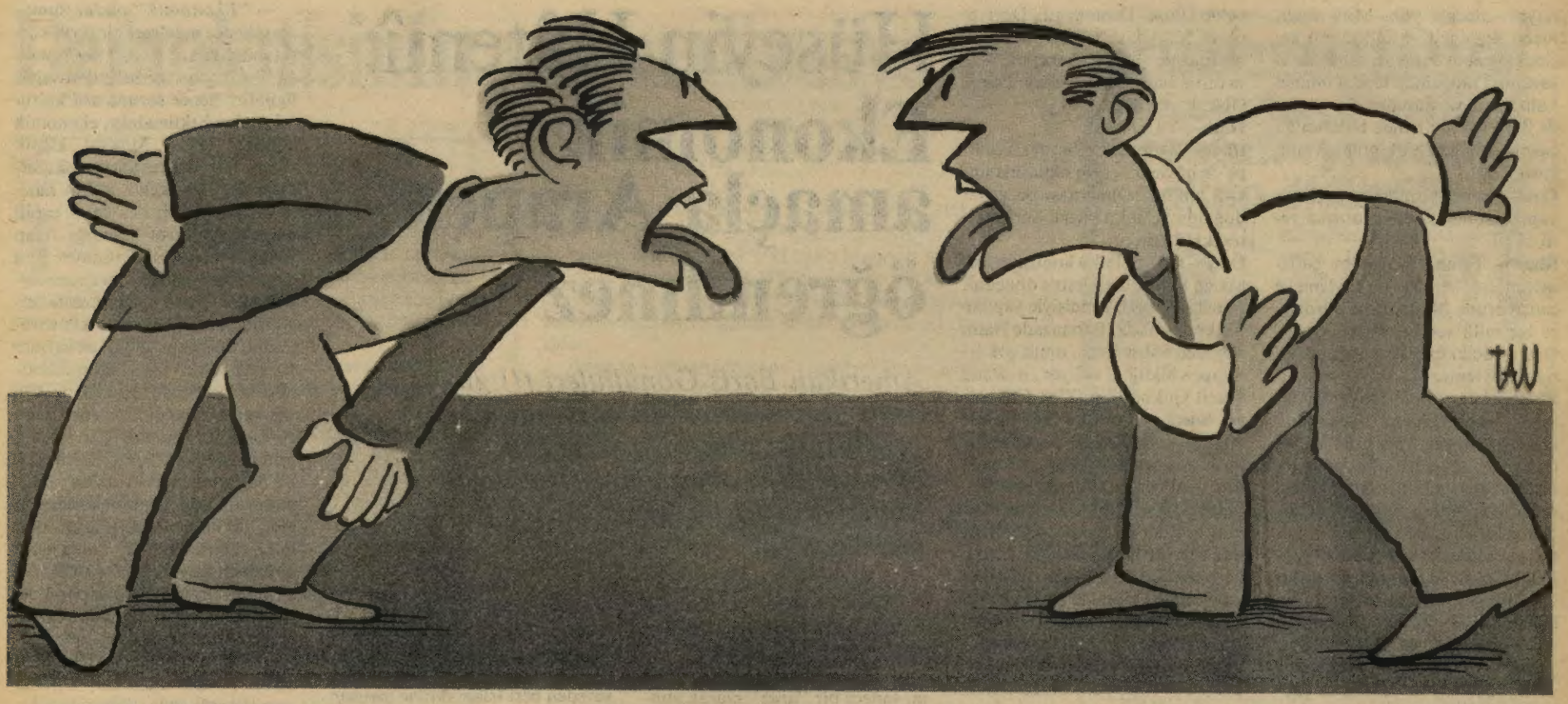

Ehl-i dil birbirini bilmemek insaf değil

TUĞRUL ŞAVKAY

Türkiye'de ilim ve/veya irfan ve izan sahibi kimseler arasında zaman zaman konuşulan bazı konular, nedense ısrarla kamuoyu önünde tartışılmaktan kaçınılmıştır. Burada akla hemen şu soru gelmekte: Acaba bu konuları tartışanlar, konuyu geniş bir platformda tartışılacak değerde bulmamakta mıdırlar? Bu soruya samimi biçimde olumlu cevap verilebilseydi söylenecek pek fazla söz kalmamış olurdu. Oysa kişisel kanım, sorunun farklı bir düzeyde ele alındığı yolunda. Bir kabile dayanışması, ya da eski tabiriyle *"asabiyye"* anlayışı içinde davranan aydınlar, kırılan kolun yen içinde kalması gerektiğini düşünerek, eleştirilerini dar bir çerçevede tutmaya özen göstermektedir. Böylece akıl, mantık ve izan, yerini hemen kabilenin yazılı olmayan törelerine bırakmaktadır. Yine de bir an için olsun toza ve dumana bulanmış ortalığı aydınlatan çıkışlar, çok şükür, eksik olmamaktadır. Sayın *Sina Akşin*'in **Yeni Gündem**'de Türkçe üzerine düşüncelerini açıkladığı yazı da bunlardan biriydi.

Sayın *Akşin*'in görüşlerinin tümüne katılıp katılmamak elbette kişinin kendi seçeceği bir tutumdur. İnsanların diledikleri gibi yazmalarının, içerik açısından olduğu kadar biçim açısından da, bireysel özgürlükler içinde görülmesi ve buna, liberal bir anlayış çerçevesinde, kimsenin müdahaleye hakkı olmaması gerek. Bireysel plânda kaldığı sürece, bu konuda söylenecek birer dilekten öteye gitmemelidir. Ancak dil sorunu, önce *Türk Dili Tetkik Cemiyeti* ve daha sonra bunun bir devamı olarak kurumsallaşan *Türk Dil Kurumu*'nun yürüttüğü *"devrim"*den ötürü büyük çapta bir toplumsal sorun oluşturmuştur. Bu nedenle, aydınlar başta olmak üzere, okur-yazar sınıfına dahil hemen herkesin bu sorunu enine boyuna irdeleyip görüş belirtmesi kaçınılmaz bir görev sayılmalıdır.

Bir fetiş

Öztürkçecilik ya da arı dilcilik Türkçe'ye ne kazandırmış, bu kazandırdıklarına karşılıksa dilden neleri alıp götürmüştür? *"Daha dün, tek gözlüğü ve bastonuyla aramızda dolaşan 'şairi azam' Hamid'le halkımız arasında bir ilişki kalmadığı"* elbette doğrudur. Ancak, halkımızla *Sait Faik, Ahmet Hamdi Tanpınar* ve hatta giderek *Orhan Veli* arasında bir ilişki kalmadığı da bir başka gerçektir. *"700 yıl uzaktaki Yunus hâlâ içimizde yaşıyor"*sa bunda kerameti biraz da halkın inatla *Yunus*'u yaşatmaya çalışmasında aramak gerekmez mi? Öztürkçeyle yetişmiş genç bir lise öğrencisinin *Yunus*'u anlayabilmesi için - ne yazık ki- sözlüğe ihtiyaç duyduğu yalan mıdır? Dil *"devrimi"* nin net bir bilançosunu yapmanın zamanı çoktan gelmiştir. Bunu başka bir zaman ve zemine bırakıp, biraz da *"devrim"*in toplumsal-siyasal yanları üzerinde durmak istiyorum.

Şurası inkar edilemez bir gerçek ki dil *"devrim"*inin ilk günlerinden itibaren öztürkçecilik aydınlar arasında hızla yayılmış ve yeni dil büyük ölçüde *"tutturulmuş"*tur. Önemli ölçüde aydınların kontrolünde olan yazılı ve sözlü basınla Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı kurumların gayretli çabalarını da burada anmamak haksızlık olur sanırım. Bu yılmaz çabalar sayesinde Türkiye'de yetmiş yaşını aşmış insanlara dahi *"dinlenceli-eğlenceli"* bir dil konuşturmak mümkün olmuştur. Bugün dil *"devrim"*ine karşı olanların yazılarında bile birçok arı kelimenin kullanıldığı elhak doğrudur.

Bütün bunlardan çok daha tehlikeli olarak, öztürkçecilik kısa zamanda bir *fetiş* haline getirilmiştir. Ve bu öylesine bir fetiş olmuştur ki, Naziler'in Yahudilere, komünistlere ve homoseksüellere zorla taktırdığı kokartlar gibi simgesel bir değer kazanmış; böylece kokartların renklerine değil ama, kullandıkları kelimelere bakılarak, insanların *"gerici"* mi yoksa *"ilerici"* mi oldukları hakkında kolay ve ucuz yargılara varılması sağlanmıştır.

Geçtiğimiz günlerde *Cumhuriyet* gazetesinde yer alan ve yukarıda alıntılar yaptığım bir makalede dil *"devrim"*ini savunanların ısrarla tekrarladıkları şematik görüşü bulmak mümkün. *Şükrü Tahirgil*'in *"Dünyada Dil Devrimleri"* başlıklı yazısının girişinde aynen şunlar yazılı: *"Dilimizin geçirmekte olduğu devrim olgusu dış görünüşüyle öteden beri bu işi yürütmeye çalışan ilerici kesimle ona karşı direnen tutucular arasında tartışma konusu olagelmiştir."* Yani, bir tarafta arı dili savunan *"devrimciler"*, öte yandaysa arı dile karşı çıkan -eski dili savunan demiyorum, çünkü konuya biraz aşina olanlar dahi en *"gerici"* kesimler içinde bile Osmanlıca'yı savunan tek bir Allah'ın kuluna raslanamayacağını bilirler- *"gerici"* ya da *"tutucular"* bulunmaktadır.

Kim kime şaşsın

Nitekim, sayın *Oktay Akbal* da aynı gazetedeki sütununda, sayın *Sina Akşin*'in **Yeni Gündem**'deki yazısına verdiği cevapta benzer bir mantıkla hayretini ifade etmektedir. Sayın *Akşin*'in ilericiliğine söylenecek bir şey bulamayan yazar, böylesine genç ve ilerici bir aydının nasıl olup da gericilerle aynı safa düştüğünü bir türlü anlayamadığını belirtmektedir. *"Genç"*, *"ilerici"* ve *"aydın"* olmak elbette büyük ölçüde devrimci olmayı gerektirir. Bunun herhalde pek az istisnası vardır, ve hiç şüphesiz ne sayın *Akşin* ne de kendisinin düşüncesini paylaşan -ki bu satırların yazarı onlardan biridir- diğerleri bu istisnalar içinde yer almamaktadır. Sayın *Akbal* ve sayın *Tahirgil*'in atladığı, *"genç"*, *"ilerici"* ve *"aydın"* olmakla *"devrimci"* olmak arasında değil; bu niteliklerle *"kör"* ve *"bağnaz"* olmamak arasındaki ilişkidir. Sayın yazarların genç değillerse de ilerici ve aydın oldukları kuşku götürmeyecek bir gerçek. Öyleyse izin versinler de onlar bizim tavırlarımıza hayret edeceğine biz onların tavırlarına hayret edelim.

Öztürkçecilik adına yapılanlara bir *"devrim"* demek mümkün mü? Bir şeylerin devrildiği gerçek olmakla birlikte, bu hareketi başlatanlar buna devrimden önce inkılâp adını vermişlerdi. Onlar bu hareketin mimarı olarak inkılâp'ı uygun görmüşlerse biz niçin devrim diyelim? Böyle yaptığımızda, *Rıfat Ilgaz*'ın *"kızlar yatakhanesindeki en küçük işarete en geniş anlamı veren"* hababam sınıfı öğrencilerinden ne farkımız kalır? Öztürkçeciliği tümüyle eleştirmek, tabirler doğru kullanıldığı takdirde, devrimci olmamayı değil, olsa da inkılâpçı olmamayı gerektirir. Eleştirilerde hiçbir zaman bu kadar ileri gidilmediği düşünülürse, kimsenin kimseyi inkılâpçı olmamakla itham edemeyeceği de görülür.

İnkılâpçılıkla devrimciliğin aynı kefeye konmasına gelince... Burada, yine bir Şark kurnazlığıyla karşı karşıya bulunduğumuz anlaşılmaktadır. Yıllardır Türk aydını, toplumsal tepkilere karşı *Atatürkçülüğün* yasal ve törel kalkanının ardında savaşmayı şiar edinmiştir. Böylece aydınlarımızın büyük bir çoğunluğu, geniş halk kesimlerine karşı, resmi ideolojiyle özdeşleştirdikleri devletin maddi ve manevi koruyuculuğu altında kalmayı yeğlemişlerdir. Devletten -hiç bir zaman tam anlamıyla gerçekleşmese dahi- dışlandıkları zaman tek düşündükleri, kendi yerlerini alanların bir an önce kovulup tekrar kendilerine iade-i itibar edilerek göreve davet edilmelerini sağlamaya çalışmak olmuştur.

Bu *"devletçi"* anlayış öylesine yaygındır ki, 1980'li yıllarda bile dil *"devrim"*ini savunan bir aydın olarak sayın *Tahirgil*, büyük bir rahatlık içinde, şu satırları yazabilmektedir: *"Kaldı ki, günümüzde artık bir dilde devrim yapmak bile yeterli olamıyor. Her alandaki hızlı gelişmelerin dile 'ulusal özellikler' içinde yansıması ya da başka dillerin egemenliği altına girmemesi için gözü dört açmak, ONU YASALARLA KORUMAK* (altını ben çizdim. T.Ş.) *gerekiyor."* Osmanlıyı *"zaptiye kafalı"* olmakla suçlayan Cumhuriyet aydınımızın elli küsur yılda nereden nereye geldiğini gösteren bu satırlar bir *"ibret levhası"*ndan başka nedir?

Sayın *Tahirgil*, yazısına *Fuzuli*'den bir beyitle son vermiş. Biz de yazımızı, kendilerini hiç olmazsa biçimsel olarak izleyip, Türk diline gerçekten *gönül* verdiğine inandığımız nice *Tahirgiller*'e seslenerek *Nef'i*'den iki beyitle noktalayalım:

"Tûtî-i mûcize-gûyem ne desem lâf değil
Çerh ile söyleşemem âyînesi sâf değil

Ehl-i dildir diyemem sînesi sâf olmayana
Ehl-i dil birbirini bilmemek insâf değil"

Haldun Taner: Kimse ona sahip çıkmadı, arkalamadı

"Sayın Haldun Taner, Celâl Sılay'ı da unutmayı becerdik. Siz yakından tanımıştınız onu, 'Canlar Ölesi Değil'de nefis bir yazınız da var bu soy şair üzerine. Yazınız 'çünkü Celâl iyi bir şairdi' diye bitiyor. Sizce bu iyi şairimizin piyasada bugün tek bir kitabının bulunmayışı nasıl açıklanabilir?"

— *"Celâl,* bence iyi bir şairdi. Sevdiğim bir şairdi. İyi-kötü, sevdiğim- sevmediğim gibi değerlendirmeler elbette görecelidir. Ama *Celâl*'i iyi şair, güçlü şair bulanlar az değildi. Neden piyasada kitapları yok? Kimse ona sahip çıkmadı, arkalamadı da ondan. Daha onun sağlığında şiir antolojisi çıkaranlar, şiir kitabı basan yayınevleri, şiir matinesi düzenleyen heyetler, sanki söz birliği etmişcesine onu dışarda bırakırlardı. Bunun nedeni, sanırım *Celâl*'in geçimsizliği, hırçınlığı, fevriliğiydi. Biz, seyrek birkaç dostu onun bu hallerini, kimseye benzemeyen kişiliğini -belki paradoks gelecek ama- aşırı hassasiyetinin bir sonucu sayardık, bağışlardık. Ölümünün birinci yıldönümünde, rahmetli doktor *Şehsuvaroğlu*'nun ve diğer dostlarının himmetiyle bir anma günü yapılmıştı. O gün, *Celâl Sılay*'ın elde mevcut kitaplarının bir koleksiyonu bütün dostlarına hediye edilmişti. Çoğunu kendisinin bastırdığı bu kitaplar toplanıp, *Celâl Sılay*'ı ve hayatını tanıtıcı bir önsözle yeniden basılsa ne iyi olur. Yeni kuşaklar, Türkçe'yi çok iyi kullanan, acayip bir duyarlığı olan bu değerli şairimizi tanımış olurlar. Toplumun edebiyatçılara yapabileceği tek vefa borcu, eserlerinin unutulmaktan kurtarılması olsa gerek.

"Celâl Sılay'ın şiirleriyle belli bir dönemde çok etkili olduğu doğru mudur, yoksa hep kendi köşesinde mi kalmıştı?"

— Kişilik sahibi her güçlü yazar gibi *Celâl Sılay* da bir dönemde şiirleriyle etkili oldu.

"Zincirlerle çekiyor işçiler
Güneşi yatağımın başına
Ben nasıl çıkarım bu kirli yüzle
Güneşin karşısına
Kuşlar başucuma toplanmış
Perdeleri açılıyor sabahın
Ben nasıl sokarım bu tembel vücudu
Bahçesine Allah'ın..." şiirini, *"Cemile'nin Elleri"*ni, *"Dedeme Ağıt"*ı ne zaman okusam, bunları *Celâl*'in sesiyle, mimik ve jestleriyle okurken dinlediğim zamanki ürperişi duyarım. *Celâl*, son zamanlarda şiirinde eskiden beri birinci planda gelen müzikaliteyi daha da vurgulayan bir vitüoziteye saplanmıştı. En usta şiirleri belki bunlardı. Ama ben ilk şiirlerini tercih ederim.

"Bir de, daha az bilinen, denemeci yanı vardı Sılay'ın. Özgün bir yaklaşım getirdi mi denemeleriyle?"

— *Celâl Sılay*'ın denemeci yanı, hırçın, öfkeli mizacının zeka çakıntılarıyla beyaz kâğıda yansıdığı ayrı bir çeşni içerir.

"Yanılmıyorsak, yayımlanmamış bir romanı da var Sılay'ın. Bu romanı bir ölçüde olsun tanıtabilir misiniz?"

— Kelime ekonomisine disipline olmuş çoğu şair gibi, *Celâl Sılay*'ın düz yazıları da belli bir titizlik ve yoğunluk içerir. Sözü geçen roman, benim bildiğim tek romandır. Derin boyutlu bir üçgen romanıydı bu. Bazı kısımlarını okumuştum. Kitabın basılmamasına karşın, bu pasajları basılı olarak okumuştum. Ahbabı bir matbaacıya, daktiloya çektirir gibi bunları bastırıyor, basılmış halinin üzerinde tashih yapıyordu. Okuduğum kadarıyla bende bıraktığı izlenim, rahat, akıcı, otobiyografik olduğu için de sıcak ve içten bir üslubu olmasıydı. Bu romanı metrukatı arasından bulup çıkarmak, yakınlarına sorup aratmak, *Celâl*'i bir de romancı yanıyla ortaya çıkarmak, -eğer bunun yayımlanmaması için bir vasiyeti yoksa- çok yerinde olur.

Celal Sılay da kim?

Celâl Sılay da kim? Yoksa bir XVI. yüzyıl tasavvuf şairi mi de, Cumhuriyet Türkiye'sinde yazdıklarını herhangi bir kitapçıda bulmak mümkün olmuyor? Belki de önemsiz, kitapsız, zararlı bir şair-yazardı bu *Celâl Sılay: "Bütün Eserleri"*ni ondan hiçe saydık.

70 yıl önce Bursa'da doğmuştu *Sılay*; tam 10 yıl önce, 7 Eylül 1974 günü İstanbul'da öldü. Bu iki tarih arasında şiirlerini şu kitaplarda topladı: *"Çöl Yolcuları"* (1932), *"Dört Kapı"* (19335, "Hayat ve Merhaleler" (1933), *"Lacivert Işıklar"* (1934), *"Edebî Renkler"* (1936), *"Hüsran Filizleri"* (1937), *"Merhamet Şiirleri"* (1943), *"Acaba"* (1945), *"Sonra"* (1946), *"Boşlukta Duran Taş"* (1949), *"Zaman ile Yarış"* (1956), *"Adamca"* (1959), *"Doğa"* (1965), *"İlişki Devimleri"* (1969). Denemelerinden bir bölüğünü de kitaplaştırmıştı: *"Değirmenler"* (1966), *"Kişi-Birey"* (1967) ve *"Yorum"* (1968). 1954'te *"Doğu ve Batı"*, 1963'te *"Yeni İnsan"* dergilerini de çıkartan *Celâl Sılay*, Yeni Gazete ve Her Gün gazetelerinde *Ahmet Selâmi Sel* takma adıyla fıkralar yayımlamıştı.

Yeni Gündem, *Celâl Sılay*'ı Türk edebiyatının ve kültürünü gündemine yeniden çağırıyor. Ama bu gündemi somutlaştırabilmek için *Celâl Sılay*'ın şiirlerini örten sisi dağıtmak, kısacası onları yeniden, topluca, *"Boşlukta Duran Taş"* olma durumundan kurtarmak gerek.

Vüsat O. Bener'in romanı: Tam bir hüzün konçertosu

ENİS BATUR

Vüsat O. Bener, **Buzul Çağının Virüsü**, Adam Yayınları- Şubat 1984, 238 sf., 450 TL.

Vüsat O. Bener, "Dost" (1952) ve *"Yaşamasız"* (1957) adlı hikâye kitaplarıyla, *Sait Faik* sonrasında, yazınımız için özgün bir arayışa girmeyi başarmıştı. 1950 kuşağı hikâyecileri *(Karasu, Edgü, Özlü, Kutlar, Duru, Şipal, Öz)* üzerinde sanıyorum *Sait Faik* kadar olmasa bile, önemi küçümsenemeyecek bir etkisi oldu. *Bener*'in yazarlık serüveni alışılagelmiş çizginin dışında gelişti: *"Ihlamur Ağacı"* (1962) ve henüz yayımlanmamış *"İpin Ucu"* (1980) başlıklı iki oyunu dışında, onun *"Yaşamasız"*dan sonra yalnızca iki metin yayımladığını görüyoruz toplam 27 yıl içinde: 1962 tarihli *"Öfke"* ve 1980'de, Yazı dergisinde yayımlanan *"Biraz da Sen Ağla Descartes"*. Yaz başında, bu uzun sessizliği bölen bir boy gösterisi oldu *Bener*'in; *"Buzul Çağının Virüsü"* adını taşıyan bu ilk romanına, sözünü ettiğim son iki öyküyle koşut biçimde değinmek istiyorum burada.

*"Dost"*tan sonraki hikâyelerinde, *Vüsat O. Bener*'in anlatı geleneğimizde hemen hiç örneğine rastlanılmamış bir sözdizimi anlayışı geliştirdiği göze çarpar: *Ataç*'ın düzyazıdaki genel kısırlığımıza neredeyse tek umar olarak gösterdiği zorlu bir girişimi üstlenir yazar ve *"deformasyon"*a başvurmadan Türkçenin kalıplaşmış sözdizimini ve buna bağlı olarak da klâsik mantığını sarsmaya koyulur. Tümcelerin iskeleti bütün bütüne kırılmamakta, ancak tümce öğelerinin birbirlerine eklemlenme süreci enikonu değişime uğramaktadır. Bu süreç zamanla anlatının gövdesine de yayılmış, öykülerin örgüsünde de farklı bir yapılaştırma süreci izlemiştir Bener. *"Öfke"* bu açıdan örnekseldir: Bir bakıma *"non-figüratif"* bir anlatıyla yüzyüze gelir okur burada, yalnızca replikleri işitilen, karanlık bir sahnede oynanan bir oyunu çağrıştırır bu tek perdelik metin.

Çelişkili gelebilir; hem ulaşılması güç olana ulaşmış, hem de yolu tıkanmış gibidir *"Öfke"*yle: Yaklaşık 20 yıl susar *Bener. "Biraz da Sen Ağla Descartes"* gelir sonra: Bellekte birikmiş, iyice ayrışmış, süzülmüş izlenimler; tortul anılar, zamanla bulanacağına netleşmiş, sis perdesinden sanki bir anlığına, o da yazılmak için sıyrılmış anılar, yazarın yer yer coşturucu boyutlar getiren ustalığıyla güçlü bir dramatik çatıya yerleşirler.

*"Buzul Çağının Virüsü"*ne bu dönemecin-bir sıkışma döneminin ardından gelen bir patlamanın ürünü olarak bakılabilir, sanıyorum. Yoğun, derişik bir üslûp, gözü kapalı söz cambazlığı, billûr: Bütün bu anlatımsal özelliklerin altından, *Faulkner*'ın söz krupiyeliğini çağrıştıran örtük bir kurgulamayla *"öykü"*lerini dağıtıyor, topluyor. *Bener* bu romanda. İmbikten geçirilmiş, eleyerek kayda geçirilmiş bozbulanık, bir o kadar da saydam bir panorama getiriyor *"Buzul Çağının Virüsü"*: Son 40 yılın Türkiye'si, taşra(lar), kırık umutlar, deccal, direniş, yayı gevşetilmiş tutkular, kırık yaylar, tam bir hüzün konçertosu.

Vüsat O. Bener'in bu kitabını okumamak, yazı dünyamızın aslında çoğulcu bir çehresi olabileceği düşüncesini yadsımamızı kolaylaştırabilir şüphesiz. Öte yandan, bu zorlu romanın konfeksiyon tipi okuru terleteceği açıktır. Ama, yazınımızın en usta işi örneklerinden birini, hele bir de güdöne döne okumak da yabana atılacak bir keyif değildir.

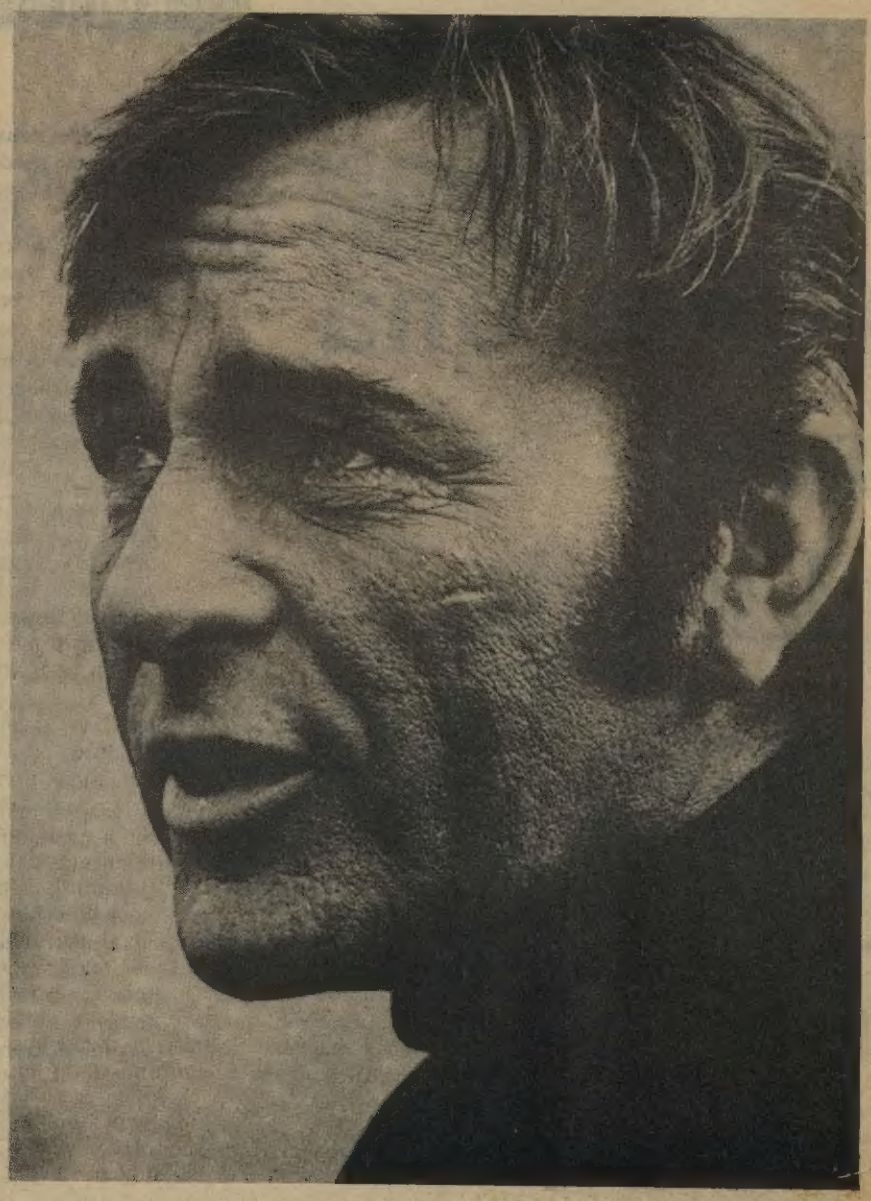

Richard Burton'un acıklı başarısı

CEVAT ÇAPAN

1950'lerin başında *Richard Burton*'u sahnede ilk kez gördüğüm zaman, Galler'in maden ocaklarından çıkan bu yoksul prensi uzun, belalı oyunculuk uğraşının ilk parlak dönemini yaşıyordu. 1949'da *Christopher Fry*'ın *The Lady's Not For Burning* oyununda *John Gielgud*'un tiyatro dünyasına tanıttığı genç oyuncu sesinin güzelliği, fiziğinin diriliğiyle Londra ve New York'taki eleştirmenlerin dikkatini çekmişti. Bu ilk başarıyı *Shakespeare*'in doğum yeri Stratford'daki tiyatroda oynadığı roller izledi. Özellikle ikinci oyunda canlandırdığı *Prens Hal* rolüyle şövalyelik çağının korkusuzluğuyla başlamakta olan yeni çağın gerçekçiliğini bağdaştıran ustalığı o yılların en etkili eleştirmeni *Kenneth Tynan*'ın gözünden kaçmamıştı. Sanırım Hollywood'un yıldız avcıları *Burton*'u böylece keşfettiler. 1953-54 tiyatro mevsiminde Old Vic'te *Burton* bir dizi Shakespeare oyununda en önemli rolleri oynarken dünyanın büyük şehirlerindeki sinema afişlerinde *The Robe* (Kaftan) adlı filmin yıldızı olarak *Richard Burton*'un adı yepyeni hayranlar kazanıyordu. Ama onu sahnede benim gibi *Hamlet*'i, *Iago*'yu, *Sir Toby*'yi, *Kral John*'daki *Faulconbridge'i, Caliban*ı ve *V. Henry*yi oynarken görenler için, hiç değilse o yıllarda, beyazperdede canlandırdığı rollerin pek bir önemi olamaz.

Çünkü *Burton* daha o yıllarda "başarı" denen "Kancık Tanrıça"ya yakasını kaptırmamıştı. Evet, *Burton* bana daha önce gördüğüm bütün *Hamlet*'leri unutturan ilk gerçek *Hamlet*'ti. Bu işten anlayanlar onda *Gielgud*'un sesini ve *Laurence Olivier*'nin çarpıcı cinselliğini buluyorlardı. Ama bunların da ötesinde *Burton*'da kendine özgü bambaşka bir hava vardı. Bu karalar içindeki delikanlı on dokuzuncu yüzyıl romantizminin kalıplaştırdığı melankolik prensi bir yana bırakmış, karşımıza Elizabeth çağının coşkusuyla kendi çağımızın düşünsel karmaşıklığını birleştiren dipdiri bir *Hamlet* çıkarmıştı. Gene Old Vic Tiyatrosu'nda sahnelenen *Othello*'daysa *Burton* aynı yıllarda parlayan *John Neville*'le birlikte bir gece *Othello*'yu, bir gece de *Iago*'yu oynuyordu.

Her iki oyuncu da *Othello*'ya tam hakkını verecek yaşta değildiler. Ama özellikle *Burton*'un *Iago*'su iktidar hırsının sonuca giden amansız devinimini unutulmaz bir iblislikle sergiliyordu. Bu ustalık, ölçüyü hiçbir zaman kaçırmayan bu eşsiz çeşitleme ve denetleme gücü *Burton*'un canlandırdığı öbür rollerde de kendini gösteriyordu.

perde yıldızlığını bir arada sürdürebileceğini düşünerek yaratıcı gücünü daha çok sinemaya ayırmaya başladı. Hikâyenin bundan sonrasını bütün dünya biliyor. *Kleopatra* filminin dillere destan serüvenini, *Elizabeth Taylor*'la sürdürdüğü fırtınalı ilişkiyi, harcadığı paraları, içki düşkünlüğünü, sık sık mutsuzlukla tökezleyen o korkunç yaşam ve mutluluk tutkusunu. Arada bir *Öfke, Hırçın Kız, Kim Korkar Hani Kurttan* ve *Troçki* filmlerindeki unutulmaz rolleriyle eski *Burton*'u bana hatırlatsa bile, rezalet kumkuması bir dünyanın bu yaramaz çocuğu beni artık eskisi kadar ilgilendirmiyordu.

Burton benim için her şeyden önce unutulmaz bir *Shakespeare* oyuncusuydu. Ama aynı zamanda da doğduğu Galler ülkesinin maden ocaklarındaki karanlığına, geldiği çevrenin yoksulluğuna sırt çevirmemiş, o toprakların gerçek cevherini hemşehrisi *Dylan Thomas*'ın *Under Milkwood* adlı radyo oyununda ve bu büyük şairin şiirlerini okuduğu plaklarda seslendiren köklerine bağlı pırıl pırıl bir insandı. *Burton* bu güzel bağlılığını aynı mahalle takımında futbol oynadığı bir başka Galli oyuncu arkadaşı, *Stanley Baker*, genç yaşta öldüğü zaman, büyük bir içtenlikle dile getirmişti. *Burton*, inişli çıkışlı sanat hayatında,bir başkagençlik aşkına, *Shakespeare*'e de bağlı kalmaya çalışıyordu. 1964'te New York'ta, *John Gielgud*'un yönetiminde yeniden *Hamlet*'i oynaması bu sönmeyen aşkın bir belirtisiydi. Ne yazık ki, bu girişimiyle umduğu başarıyı sağlayamadı. *Gielgud*'un sahnelediği oyun *Burton*'un ustalığından birçok izler taşımakla birlikte, onun artık organik bir parçası olduğu yoz ticari tiyatronun hastalıklarını da birlikte sergiliyordu. Ama tiyatro, özellikle de Shakespeare oyunları, *Burton* için her zaman bir arınma kaynağı olarak değerini sürdürdü. Kazandığı büyük paraların ona bulaştırdığı pislikten ancak gönlünde her zaman yatan Shakespeare rollerini oynayarak kurtulacağına inanıyor gibiydi.

Ölmeden önce kendisiyle yapılan bir görüşmede artık *Lear*'i oynayacak bir olgunluğa eriştiğini söylemiş. Tek korkusu, boynundaki bir rahatsızlık yüzünden oyunun sonunda *Cordelia*'nın ölüsünü kucağında taşıyacak gücü bulamayacağıymış. Bu korku, bir bakıma, onun gençliğinde düşlediği yaratıcılığı büyük bir hovardalıkla harcamışlığını, benzerine pek az rastlanan bir yıldızı olduğu eğlence endüstrisinin aynı zamanda çaresiz bir tutsağı oluşunun da simgesi bence. □